

Forstudie:
Lyd- / bildeopptak
fra
parts- og vitneforklaringer
i retten

1	KAPITTEL - SAMMENDRAG	7
2	KAPITTEL - MANDAT	14
2.1	BAKGRUNN	14
2.2	FORMÅL OG MÅL	15
2.3	RISIKOBETRAKTNINGER	16
2.4	ORGANISERING.....	16
2.5	TIDSRAMME	16
2.6	BUDSJETTRAMMER OG FORVENTET RESSURSBRUK.....	17
3	KAPITTEL - BAKGRUNN OG GJENNOMFØRING	18
3.1	BAKGRUNN	18
3.2	DELTAKERE.....	19
3.3	ARBEIDET I FORSTUDIEN	19
4	KAPITTEL – GJELDENE RETT I NORGE OG ENKELTE ANDRE LAND...	21
4.1	NORGE	21
4.1.1	<i>Nærmere om norsk rett.....</i>	<i>21</i>
4.1.2	<i>Tvisteloven - opptak</i>	<i>22</i>
4.1.3	<i>Tvisteloven - avspilling.....</i>	<i>22</i>
4.1.4	<i>Straffeprosessloven - opptak</i>	<i>23</i>
4.1.5	<i>Straffeprosessloven - avspilling</i>	<i>24</i>
4.1.6	<i>Prøveordninger i domstoler og politiet.....</i>	<i>26</i>
4.1.7	<i>Bruk av tolk og bevisopptak</i>	<i>27</i>
4.1.8	<i>Gjeldende rett for opptak av lyd og bilde i jordskiftedomstolene</i>	<i>28</i>
4.2	SVERIGE	29
4.2.1	<i>Historikk, ordningen før lovendingene i "En modernare rättegång" (EMR) ble iverksatt</i>	<i>29</i>
4.2.2	<i>Gjeldende rett etter lovreformen, EMR.....</i>	<i>30</i>
4.2.3	<i>Nærmere om noen av lovendingene.....</i>	<i>32</i>
4.2.4	<i>Debatt rundt lovendingene</i>	<i>36</i>
4.2.5	<i>Erfaringene med lovreformen</i>	<i>38</i>
4.3	DANMARK.....	40

4.3.1	<i>Innledning</i>	40
4.3.2	<i>Domstolsreformen</i>	41
4.3.3	<i>Opptak av forklaringer - forarbeidene til endringene i retspleieloven</i>	41
4.3.4	<i>Reformens generelle regler om opptak – retspleieloven § 186</i>	42
4.3.5	<i>Forsøksordning med lydopptak i straffesaker</i>	42
4.4	OPPTAK OG AVSPILLING I ANDRE LAND GENERELT	43
4.5	ENKELTE ANDRE LAND	45
4.5.1	<i>England</i>	45
4.5.2	<i>Nord-Irland</i>	45
4.5.3	<i>Australia</i>	45
4.5.4	<i>Federal Court of Australia</i>	46
4.5.5	<i>District Court of New South Wales</i>	46
4.5.6	<i>Singapore - Subordinate courts</i>	48
4.5.7	<i>India</i>	48
4.5.8	<i>Malaysia</i>	48
5	KAPITTEL – HVILKET BEHOV ER DET FOR OPPTAK AV LYD OG BILDE, OG HVILKE EFFEKTER VIL OPPTAK OG AVSPILLING GI?	49
5.1	UTGANGSPUNKTER FOR PROSJEKTGRUPPENS VURDERINGER.....	49
5.2	HENSYN SOM TILSIER OPPTAK AV PARTS- OG VITNEFORKLARINGER.....	51
5.2.1	<i>Grunnleggende hensyn</i>	51
5.2.2	<i>Tvistemålsutvalgets vurderinger</i>	53
5.2.3	<i>Bruk av opptak i forbindelse med ankebehandling i lagmannsretten</i>	53
5.2.4	<i>Bevisopptak</i>	55
5.2.5	<i>Enedommersaker</i>	57
5.2.6	<i>Gjenåpning</i>	58
5.2.7	<i>Språk og kulturelle forskjeller</i>	59
5.2.8	<i>Domsskrivning</i>	60
5.2.9	<i>Bruk av opptak i stedet for nytt avhør av parter og vitner</i>	61
5.2.10	<i>Rettens leders foredrag for lagretten</i>	63
5.3	SPØRSMÅL SOM KREVER NÆRMERE AVVEINING	63
5.3.1	<i>Lyd og bilde eller bare lyd?</i>	64
5.3.2	<i>Gjennomføring av opptak</i>	65
5.3.3	<i>Ankebehandling – når skal avspilling skje?</i>	66

5.3.4	<i>Lagring og sletting av opptak</i>	68
5.3.4.1	Generelt	68
5.3.4.2	Sivile saker	69
5.3.4.3	Straffesaker.....	70
5.3.5	<i>Tilgang til opptak</i>	71
5.3.5.1	Generelt	71
5.3.5.2	Sivile saker	72
5.3.5.3	Straffesaker.....	74
5.3.6	<i>Bør det gjøres opptak av forhandlingene i lagmannsretten?</i>	75
5.3.7	<i>Høyesterett</i>	76
5.3.8	<i>Rettsmøter utenom hovedforhandling og ankeforhandling</i>	77
5.3.9	<i>Småkravsprosess</i>	78
5.4	SÆRSKILT OM JORDSKIFTEDOMSTOLENE	78
5.4.1	<i>Innledning</i>	78
5.4.2	<i>Opptaksutstyr</i>	79
5.4.3	<i>Partene</i>	79
5.4.4	<i>Twister</i>	80
5.4.5	<i>Jordskifter (rettsendring)</i>	81
5.4.6	<i>Opptak og avspilling i jordskifteoverretten</i>	82
5.4.7	<i>Plikt til opptak av forklaringer i jordskiftedomstolene?</i>	82
5.4.8	<i>Bare lyd eller lyd og bildeopptak i saker for jordskiftedomstolene?</i>	83
6	KAPITTEL - TEKNISKE LØSNINGER	85
6.1	INFRASTRUKTUR.....	85
6.1.1	<i>Nettverk</i>	85
6.1.2	<i>Terminalserver</i>	86
6.2	INTEGRASJON I SAKSBEHANDLINGSSYSTEMET	87
6.3	LAGRINGSSTED	88
6.4	HVA SKAL TAS OPP	90
6.5	FJERNAVHØR	91
6.6	HVOR LENGE SKAL OPPTAKENE LAGRES? - SLETTING	91
6.7	EKSTERNE AKTØRERS TILGANG TIL OPPTAK	92
7	KAPITTEL - DEN PRAKTISKE GJENNOMFØRINGEN AV LYD- ELLER LYD- OG BILDEOPPTAK	93

7.1	SVERIGE	93
7.1.1	<i>Oppsummering av EMR</i>	93
7.1.2	<i>Praktiske opplysninger om Sverige</i>	97
7.2	DANMARK	97
7.3	NORGE	98
7.3.1	<i>Krav til utstyr og systemer ved de alminnelige domstolene</i>	98
7.3.1.1	Utgangspunktet	98
7.3.1.2	Utstyret i rettssalene	99
7.3.1.3	Opptak i forbindelse med bruk av tolk	100
7.3.1.4	Administrasjon av opptakene i retten (igangsetting og stopp)	101
7.3.1.5	Avspilling av opptaket og gjenfinning	102
7.3.2	<i>Ulike hensyn som må ivaretas</i>	103
7.3.2.1	Tilpasning til saksbehandlingssystemet	103
7.3.2.2	Dommerens arbeidssituasjon i retten	103
7.3.2.3	Tilpasning til elektronisk dokumentasjon i retten	105
7.3.3	<i>Jordskiftedomstolene</i>	106
7.3.3.1	Praktiske utfordringer ved opptak og avspilling i jordskiftedomstolene ...	106
7.3.3.2	Rettsmøter i jordskiftedomstolene	106
7.3.3.3	Administrering av opptak i jordskifterettsmøter	106
7.3.3.4	Selvprosederende parter	107
7.3.3.5	Stedfesting av opptak - geomerking	107
8	KAPITTEL - KOSTNADER OG GEVINSTER.....	108
8.1	ALTERNATIVE LØSNINGER.....	108
8.2	KRAV TIL TILTAKET/PROSJEKTET	110
8.3	PRISSATTE EFFEKTER	112
8.3.1	<i>Kostnadsvirkninger</i>	112
8.3.1.1	Investeringskostnader	113
8.3.1.2	Driftskostnader	113
8.3.2	<i>Nyttevirkninger</i>	114
8.3.2.1	Kvantitative nyttevirkninger	116
8.4	IKKE PRISSATTE EFFEKTER	117
8.5	GEVINSTREALISERING	121
8.6	KRITISKE FAKTORER/USIKKERHET	122

8.7	SUKSESSKRITERIER OG RISIKOOMRÅDER.....	122
8.8	PROSJEKTGRUPPENS OPPSUMMERING	123
9	KAPITTEL - PROSJEKTGRUPPENS ANBEFALINGER.....	125
9.1	HOVEDPUNKTER I PROSJEKTGRUPPENS ANBEFALINGER	125
9.2	ANBEFALINGER OM ENDRINGER I REGELVERK.....	125
9.2.1	<i>Regler om opptak i sivile saker</i>	<i>125</i>
9.2.2	<i>Regler om avspilling i sivile saker</i>	<i>126</i>
9.2.3	<i>Regler om opptak i straffesaker</i>	<i>127</i>
9.2.4	<i>Regler om avspilling i straffesaker.....</i>	<i>127</i>
9.2.5	<i>Tilgang til lyd- og bildeopptak, lagring og sletting</i>	<i>128</i>
9.2.6	<i>Jordskifte</i>	<i>129</i>
10	KAPITTEL – FORSLAG TIL VIDERE ARBEID.....	130
10.1	AVKLARING AV SENTRALE PREMISER.	130
10.2	ETABLERING AV FORPROSJEKT	131
	VEDLEGG.....	133
	TVISTEMÅLSLOVEN FASE II – KOSTNADSESTIMATER, UTARBEIDET AV DOMSTOLADMINISTRASJONEN 24.10.2008.....	133

1 Kapittel - Sammendrag

Prosjektet er en forstudie, og primæroppgaven er derfor å fremstille ulike alternativer. De mest sentrale anbefalingene er kort oppsummert i kapittel 9.1.

Rapporten består av 10 kapitler.

Kapittel 1 – 3 er den innledende delen med sammendrag (kap.1), mandat (kap. 2) og bakgrunn (kap. 3).

Kapittel 4 beskriver gjeldende rett i Norge og enkelte andre land. For så vidt gjelder Norge bestemmer tvisteloven (§ 13-7) at det under hovedforhandling skal foretas opptak av parts- og vitneforklaringer. Opptak kan skje med lyd eller med lyd ledsaget av bilde, men kan unnlates bl.a. dersom retten ikke har tilgjengelig nødvendig utstyr. Som følge av mangelen på slikt utstyr, gjøres det ikke opptak i Norge i dag. Det er ikke bestemt at det skal gjøres opptak av forklaringer som avgis under andre rettsmøter, for eksempel ved hovedforhandlinger i straffesaker. Men Justisdepartementet har i høringsbrev (se kap. 5.1) uttalt at man ”ikke ser det som tvilsomt” at straffeprosessloven, på samme måte som tvisteloven, bør suppleres med en hovedregel om lydopptak under hovedforhandlingen.

Sverige iverksatte 01.11.2008 reformen ”En modernare rättegång” (EMR) som bl.a. medfører at alle forklaringer som avgis for tingsrätten skal spilles inn med lyd og bilde, eller eventuelt kun med lyd. I praksis filmes omtrent alle forklaringene. Ved ankeforhandlinger i hovrätten nøyer man seg i stor utstrekning med å spille av forklaringene som er avgitt i tingsrätten i stedet for å foreta nye avhør. Dette har bl.a. sammenheng med en sterk vektlegging av at ankebehandlingen også i straffesaker skal være en overprøving av førsteinstansens avgjørelse i stedet for en omprøving.

Ved syv domstoler i Danmark er det igangsatt en forsøksordning med lydopptak av forklaringene som avgis under hovedforhandling i straffesaker, eller av rettens gjengivelse av slike forklaringer. Hvis det ikke skjer noe uforutsett fram til forsøket avsluttes innen oktober 2009, er det grunn til å anta at i alle fall lydopptak fra straffesaker har kommet for å bli.

Kapitlet beskriver også rettstilstanden i en del andre land som bl.a. England, Nord-Irland, Australia og India.

Kapittel 5 omhandler hvilket behov det er for opptak av lyd og bilde, og hvilke effekter opptak og avspilling vil gi.

Utgangspunktet er at det allerede er besluttet at det skal gjøres opptak av parts- og vitneforklaringer som avgis under hovedforhandlinger i sivile saker (tvisteloven § 13-7).

Fra hovedforhandlingene i norske sivile tvister og straffesaker foreligger i utgangspunktet ingen dokumentasjon av innholdet i de forklaringene som har vært avgitt. Dette er nokså enestående i internasjonal sammenheng, og kan bl.a. reise spørsmål i forhold til Norges overholdelse av sentrale internasjonale konvensjoner (særlig EMK og SP). Problemstillinger vedrørende dette behandles nærmere.

Som generelt utgangspunkt legges til grunn at en forklaring som er avgitt kort tid etter en hendelse, gir et riktigere bilde enn en som er avgitt senere. Dette tilsier at innholdet i forklaringene avgitt for førsteinstansen bør dokumenteres. Opptak av forklaringen for førsteinstansen vil gjøre det mulig å avdekke eventuelle uoverensstemmelser i forhold til forklaringen som avgis i lagmannsretten, og vil også kunne gjøre det mindre fristende å endre en tidligere avgitt forklaring.

Opptak av forklaringer i førsteinstansen, vil kunne være til nytte på alle stadier i forbindelse med forberedelse og gjennomføring av en ankesak for lagmannsretten, herunder både ved partenes vurdering av om en avgjørelse skal ankes, under lagmannsrettens ankeprøving og under selve ankeforhandlingen. Opptak vil også kunne være et nyttig redskap for å konsentrere ankeforhandlingen om det som tvisten reelt sett gjelder.

En fast ordning med opptak i stedet for protokollasjon ved bevisopptak, vil medføre at bevisopptakene kan avvikles vesentlig raskere og rimeligere. I tillegg oppnås en vesentlig bedre kvalitet på dokumentasjonen av innholdet i forklaringene.

I enedommersaker (for eksempel tilståelsessaker, fengslingssaker, besøksforbud og saker om midlertidig tilbakekall av førerrett) kan man oppnå besparelser ved å gjøre opptak som erstatning for protokollasjon av forklaringene.

Ved behandling av begjæringer om gjenåpning av straffesaker vil opptak av forklaringene som ble avgitt under den tidligere rettsbehandlingen av saken, være av vesentlig betydning.

Gjenopptakelseskommisjonen har også understreket dette sterkt i sin uttalelse til forstudiegruppen. Et eksempel på en slik sak er Fritz Moen-saken.

Opptak vil også være vesentlig når det brukes tolk, eller vedkommende som forklarer seg – for eksempel på grunn av kulturelle forskjeller - har vanskelig for å uttrykke seg i den spesielle situasjonen som et rettslig avhør er. Gjennom opptak vil man i ettertid kunne avklare hvordan avhørene har foregått og hva som har kommet til uttrykk. Dette vil også være i tråd med en anbefaling fra FNs torturkomite (CPT) og imøtekomme EU-kommisjonens forslag av 28.04.04. Foruten ved tolking fra/til et fremmed språk, vil opptak også være vesentlig for å dokumentere og kontrollere tolking foretatt av tegnspråktolker.

Opptak kan videre i noen viktige tilfeller tre i stedet for nytt avhør. For eksempel kan dette være aktuelt for særlig sårbare vitner som en del fornærmede i straffesaker, særlig i voldssaker og alvorlige sedelighetssaker. Det vil kunne være av vesentlig betydning for en fornærmet i en voldtektssak eller et offer for andre former for overgrep, å slippe å avgi forklaring mer enn én gang for retten, jf. også regjeringens handlingsplan mot vold i nære relasjoner.

I en begrenset utstrekning foreslås at avspilling av opptak også ellers – på nærmere angitte vilkår – bør kunne erstatte nytt avhør i lagmannsretten.

Opptak vil videre kunne være til stor hjelp for dommeren under domsskrivingen.

På tross av at lagring av lyd og bilde krever betydelig mer lagringskapasitet enn bare lydopptak, konkluderes det med at opptak av både lyd og bilde – sett ut fra domstolenes behov – er å foretrekke.

Enkelte spørsmål som krever en nærmere avveining, analyseres nærmere. Dette er:

a) Spørsmålet om opptakene bare bør omfatte lyd, eller både lyd og bilde,

- b) Enkelte praktiske spørsmål i forbindelse med gjennomføringen av opptakene. Det anbefales som utgangspunkt at det i alle saker med bare én dommer til stede i retten, gis mulighet til å tilkalle en saksbehandler for å foreta opptaket,
- c) Når skal avspilling skje i forbindelse med ankebehandling?
- d) Hvem skal ha tilgang til opptakene under sakens gang og senere, og hvordan skal tilgangen gis? Det foreslås at partene i sivile saker må få tilgang til lydopptak uten begrensninger, men at det samme ikke bør gjelde bildeopptak, som generelt gir et helt annet og vesentlig sterkere inntrykk. Det er nærliggende at tilgangen til opptakene i straffesaker reguleres på samme måte som tilgangen til ordinære straffesaksdokumenter. Men det er også en mulighet å gi partene tilgang til lydopptak uten begrensninger, på samme måte som i sivile saker.
- e) Lagring av opptak. Etter at rettskraftig dom foreligger, foreslås det at eventuell lagring av opptakene i sivile saker skjer i domstolene. Det vil medføre klare fordeler å gi politiet ansvar for lagring av opptakene i straffesakene - på samme måte som den øvrige dokumentasjonen - men opptakene i straffesaker kan også lagres i domstolene. Systemet for tilgang til opptakene kan eventuelt også holdes atskilt fra hvordan lagringen skjer og administreres.
- f) Skal opptakene slettes, eventuelt når?
- g) Bør det gjøres opptak av forhandlingene i lagmannsretten?
- h) Opptak i forhold til Høyesterett?
- i) Småkravprosessen. Det gjelder ingen plikt til opptak, og dette foreslås heller ikke innført.
- j) Særskilt om jordskiftedomstolene. Etter en samlet vurdering foreslås ikke plikt til å foreta opptak av forklaringene som avgis. Imidlertid foreslås at jordskiftedomstolene etter en vurdering kan velge å gjøre opptak, og at det utarbeides retningslinjer for når dette bør skje. Jordskiftedomstolene bør få stilt mobilt opptaksutstyr til disposisjon.

Kapittel 6 beskriver alternative tekniske løsninger for opptak, lagring, gjenfinning og sletting. Innføring av opptak av lyd og bilde vil medføre store utfordringer både for nettverket og resten av domstolenes tekniske infrastruktur. Opptak og avspilling av lyd og bilde vil kreve betydelig større nettverkskapasitet enn det er dimensjonert for i dag. Eksakt hvor mye det vil være behov for, avhenger av hvilken kvalitet som velges, og om man tar opp bare lyd, eller både lyd og bilde. I forbindelse med opptak av lyd (og bilde) må det vurderes om dagens løsning med terminalserver skal beholdes, eller om man skal gå over til en løsning der all prosessering

foregår på den enkelte PC. De ulike momentene som kommer inn i bildet, må så ses i sammenheng slik at man får en bedre oversikt over kostnadsbildet forbundet med de ulike løsningene. Det må deretter tas standpunkt til om man skal videreføres dagens terminalserverløsning eller velge en annen løsning.

Prosjektgruppen legger til grunn at opptak og avspilling skal administreres fra Lovisa-grensesnittet. For at dette skal være mulig, må det gjøres noe med den bakenforliggende strukturen slik at lyd- og bildefiler m.m. kan lagres på lik linje med andre saksdokumenter, samt at det må legges inn en mediaavspillingsfunksjon.

Prosjektgruppen drøfter tre alternative lagringsmåter for opptakene: lokal lagring, sentral lagring og ekstern lagring. Det konkluderes med å anbefale en sentral variant, som legger godt til rette for full integrasjon mot Lovisa. Opptak av lyd og bilde krever sannsynligvis hele minst 5 ganger så stor lagringskapasitet som kun opptak av lyd. Videre behandles bl.a. sentrale spørsmål som fjernavhør, gjenfinning og eksterne aktørers tilgang til opptak. Det foreslås utarbeidet automatiserte rutiner for sletting, både av kostnadmessige hensyn og for å begrense lagringsmengden til det nivå som er tilstrekkelig.

Kapittel 7 beskriver den praktiske gjennomføringen av lyd eller lyd- og bildeopptak. Etter en oppsummering av sluttrapporten fra EMR-reformen i Sverige, gis nærmere informasjon om praktiske spørsmål knyttet til opptak i Sverige og Danmark. Deretter drøftes ulike krav som må stilles i forbindelse med innføring av opptak i Norge. Opptak når det brukes tolk reiser særlige spørsmål som drøftes særskilt. Videre behandles bl.a. igangsetting/stans av opptakene, avspilling og gjenfinning samt muligheten for parter/andre til å få tilgang til opptak. Betydningen av at dommerens arbeidssituasjon i retten må tas hensyn til, behandles. Ellers drøftes bl.a. tilpasning til elektronisk dokumentasjon og særlige problemstillinger knyttet til jordskiftedomstolene.

Kapittel 8 omhandler kostnader og gevinster ved opptak av parts- og vitneforklaringer. Prosjektgruppen går nærmere inn på ulike løsningsalternativer, som igjen settes opp i mot de krav som stilles på bakgrunn av prosjektets samfunns- og effektmål. Gevinster og kostnader beregnes så langt det er mulig, og det konkluderes med at de kvantitative effektene er svært begrensede. Gevinstene er i stedet de rent kvalitative og knyttet til en klart mer betryggende saksbehandling og bedre rettssikkerhet. Å gjennomføre opptak vil kreve endringer i rutiner og

arbeidsprosesser og det vil være behov for opplæring i bruken av utstyret. For så vidt gjelder suksesskriterier og risikoområder, legges til grunn at det første hinderet for måloppnåelse vil være om de bevilgende myndigheter slutter seg til forslaget til løsning, og stiller til rådighet de ressursene som er nødvendig.

Omkostningene overstiger klart den kvantitative nytten, men allikevel er den kvalitative nytten så vidt betydelig at prosjektgruppen anbefaler at det innføres et system med opptak av både lyd og bilde i Norge.

Kapittel 9 oppsummerer først noen hovedpunkter i prosjektgruppens anbefalinger (9.1).

Deretter konkretiseres nærmere anbefalinger om endringer i regelverket (9.2). Det anbefales for sivile saker bl.a. at plikten til å foreta opptak under hovedforhandling utvides til også å omfatte parts- og vitneforklaringer under ankeforhandling i lagmannsretten. For bevisopptak foreslås opptak av forklaringen gjort til hovedregel. Tvisteloven § 13-9 annet ledd foreslås endret slik at det også framgår at retten kan foreta opptak av forklaringer i den utstrekning den finner grunn til det.

Prosjektgruppen foreslår at det åpnes for at avspilling kan tre i stedet for nytt avhør selv om partene ikke er enige om det.

For straffesaker anbefales at

- straffeprosessloven § 23 omarbeides slik at den i hovedsak blir likelydende med tvisteloven § 13-7 og § 13-9 etter de endringer prosjektgruppen har anbefalt.
- straffeprosessloven § 20 foreslås endret slik at hovedregelen blir at det gjøres opptak ved avhør også utenfor hovedforhandling, herunder i enedommersaker.
- plikt til opptak av rettens leders foredrag for lagretten, vil kreve lovregulering i straffeprosessloven § 368.

I den utstrekning man ønsker å tillate avspilling av tidligere avgitt rettslig forklaring også i de tilfeller der nytt direkte avhør er mulig, vil dette det kreve en særskilt lovregulering. Dette kan for eksempel i noen utstrekning være aktuelt for særlig sårbare vitner der forklaring avgitt for tingretten avspilles, i stedet for å gjennomføre nytt avhør i lagmannsretten.

For så vidt gjelder tilgang til lyd- og bildeopptak, gir tvisteloven § 13-7 fjerde ledd en generell rett til utlån av opptak av alle avhør i saken, og det enkelte vitne har rett til utlån av opptaket av egen forklaring. Prosjektgruppen anbefaler at disse rettighetene begrenses, enten slik at de bare gjelder opptak av lyd og ikke bilde, eller gjennom mer detaljerte regler om adgangen til bruk av materialet som utleveres.

For øvrig må det med hjemmel i tvisteloven § 13-7 sjette ledd og en ny, tilsvarende bestemmelse i straffeprosessloven, gis forskrifter med bestemmelser om lagring og sletting av opptak, i tillegg til nærmere regler om utlån/utlevering av materiale.

Prosjektgruppen anbefaler ikke at det innføres en plikt til å gjøre opptak i saker for jordskiftedomstolene. Det bør være opp til den enkelte domstol å beslutte når det skal gjøres opptak, og det bør ikke være noen begrensninger i forhold til sakstype.

Kapittel 10 omhandler forslag til videre arbeid. Mandatet forutsetter at neste trinn skal være et forprosjekt. Prosjektgruppen støtter Domstoladministrasjonens forslag om å sende nærværende rapport på høring til samtlige domstoler for å sikre god forankring og for å få verdifulle innspill. Før et forprosjekt kan iverksettes må Domstoladministrasjonen avklare en rekke sentrale problemstillinger. En del av disse angis under punkt 10.1. Det foreslås deretter etablert et forprosjekt. Forslag til sentrale oppgaver angis, herunder også gjennomføring av et pilotprosjekt både i de alminnelige domstolene og jordskifterettene. Videre gis forslag til organisering og sammensetning av forprosjektet.

2 Kapittel - Mandat

Mandatet for forstudien ble endelig godkjent av Domstoladministrasjonen 26.02.09, og lyder slik:

2.1 Bakgrunn

Lov av 17.06.2005 lov nr. 90 ”om mekling og rettergang i sivile tvister” (tvisteloven) trådte i kraft 01.01.2008. Loven er tilpasset bruk av moderne informasjons- og kommunikasjons-teknologi, og § 13-7 inneholder bl.a. regler vedrørende bruk av lyd og bilde.

Opptak av lyd og bilde ble behandlet i forprosjektrapport for ny tvistelov som ble avgitt til Domstoladministrasjonen 12.09.2005. Forprosjektgruppen foreslo der et eget delprosjekt for opptak av lyd og bilde i hovedprosjektet.

Hovedprosjektet for tvisteloven ble initiert høsten 2006, men de økonomiske rammene gjorde det mulig bare å gjennomføre to delprosjekter – ett for opplæring og ett for tilpasning av saksbehandlingssystemet LOVISA.

Følgende tre aktiviteter fra tvistelovens forprosjekt gjenstår å realisere:

- Elektronisk samhandling i sivile saker
- Overføring av lyd og bilde (videokonferanse)
- Opptak, lagring og gjenfinning av lyd og bilde

Arbeidet med elektronisk samhandling startet i 2008, med en forstudie, og utrulling av videokonferanseutstyr pågår. Det videre arbeidet med opptak, lagring og gjenfinning av lyd og bilde startes med dette mandatet.

I tillegg til forprosjektrapport for ny tvistelov foreligger det en rapport av tingrettsdommer Peter Blom, som beskriver hvordan opptak av lyd og bilde gjennomføres i rettssaler i andre land. Av land som har kommet langt innenfor bruk av lyd og bilde, nevnes særlig Sverige gjennom reformen ”En Modernare Rettegång” (EMR).

2.2 Formål og mål

Formål (hensikten med prosjektet, hvorfor)

Opptak av parts- og vitneforklaringer i retten forventes å bidra til å:

- bedre rettsikkerheten gjennom å sikre notoritet om innholdet i forklaringer avgitt til retten
- sikre bedre beslutningsgrunnlag for behandlingen i ankeinstansen og når saker begjæres gjenåpnet
- effektivisere saksbehandlingen i tingretten

Formålet med forstudien er å utarbeide et kvalifisert underlag for videre arbeid med forprosjekt på området, herunder underlag for å søke finansiering, samt å oppdatere prosessen i samsvar med moderne teknikk.

Effektmål (nytte og gevinster)

- Forstudien skal bidra til at framtidige løsninger innenfor opptak av lyd og bilde blir mest mulig riktig for domstolene og for samfunnet for øvrig
- En godt gjennomarbeidet forstudie skal bidra til forståelse for mulighetene og utfordringene som ligger i bruk av opptak av lyd og bilde i domstolene og hos alle interessenter.

Resultatmål (hva prosjektet konkret skal levere)

Forstudien skal gi nærmere vurderinger av:

- Behovet for og effektene som kan oppnås ved bruk av opptak av lyd og bilde
- Alternative tekniske løsninger for opptak, lagring, gjenfinning og sletting
- Kostnader og gevinster
- Behovet for endringer i regelverk

Arbeidet skal dokumenteres i en rapport som også omfatter forslag til videre arbeid.

Avgrensning

Selv om opptak og avspilling av lyd og bilde har sin forankring i arbeidet med ny tvistelov skal det legges til grunn at løsningene kan bli å benytte i alle sakstyper.

Forstudien skal ikke behandle videokonferanse som teknisk funksjonell løsning, og heller ikke spørsmål vedrørende selve overføringen av lyd/bilde. Imidlertid forutsettes det at forstudien

kommenterer hvorvidt opptak og lagring av lyd og bilde medfører at det må stilles spesifikke krav til videokonferanseløsningen.

2.3 Risikobetraktninger

Blir å behandle i styringsdokumentet.

2.4 Organisering

Arbeidet organiseres som et prosjekt, forstudie, med:

Prosjektleder:

Yngve Svendsen; Kristiansand tingrett

Prosjektgruppen / deltakere:

Peter Blom	Oslo tingrett
Nina Gulbrandsen	Oslo tingrett
Espen Bergh	Borgarting lagmannsrett
Tore Kraggerud	Akershus og Oslo jordskifterett
Kai Roger Thorsen	DA
Roar Bakås	DA

Referansegrupperinger / interessenter:

Advokatforeningen

Politiet/påtalemyndigheten

Gjenopptakelseskommisjonen

Oppdragsgiver: Olav Berg Aasen, avd.dir DA

Styringsgruppe: Olav Berg Aasen, avd.dir DA
Willy Nettet, avd.dir DA

2.5 Tidsramme

Ønsket oppstart: Medio januar 2009

Prosjektet ønskes gjennomført og rapporten levert innen 01.07.2009

2.6 Budsjetttrammer og forventet ressursbruk

Prosjektet har et budsjett på NOK 500 000,-

Det tilkommer utvalgsgodtgjørelse for eksterne prosjektmedlemmer utenfor DA.

3 Kapittel - Bakgrunn og gjennomføring

3.1 Bakgrunn

Lov av 17.06.2005 lov nr. 90 ”om mekling og rettergang i sivile tvister” (tvisteloven) trådte i kraft 01.01.2008. Loven er tilpasset bruk av moderne informasjons- og kommunikasjons-teknologi.

§ 13-7, som er det sentrale rettslige utgangspunktet for denne forstudien, lyder slik:

§ 13-7. Opptak av parts- og vitneforklaringer under hovedforhandling

(1) Under hovedforhandling skal det foretas opptak av parts- og vitneforklaringer.

(2) Opptak kan unnlates når

a) saken behandles etter reglene i kapittel 10,

b) retten ikke har tilgjengelig nødvendig utstyr for opptak, eller

c) forklaringene innføres i rettsboken, jf. § 13-8.

(3) Den som skal avhøres, skal varsles om at forklaringen blir tatt opp.

(4) Partene har samme rett til utlån av opptak som til innsyn i rettens øvrige prosessmateriale. Samme rett har den som har fått sin forklaring tatt opp.

(5) Skal opptaket skrives ut, kan retten selv forestå dette eller overlate det til partene.

(6) Opptaket arkiveres sammen med saken. Kongen kan gi nærmere forskrift om opptaket.

På tross av ”skal-regelen” i første ledd, foretas det ikke opptak i norske rettssaler i dag. Dette skyldes at domstolene ikke disponerer nødvendig opptaksutstyr, og at unntaksregelen i (2) b) derfor kommer til anvendelse. Slik § 13-7 er formulert må det imidlertid være en forutsetning at det, i alle fall på sikt, skal anskaffes slikt opptaksutstyr.

Opptak av lyd og bilde ble behandlet i forprosjektrapport for ny tvistelov som ble avgitt til Domstoladministrasjonen 12.09.2005. Forprosjektgruppen foreslo etablering av et eget delprosjekt for dette i hovedprosjektet.

Hovedprosjektet for tvisteloven ble initiert høsten 2006, men de økonomiske rammene gjorde det mulig bare å gjennomføre to delprosjekter – ett for opplæring og ett for tilpasning av saksbehandlingssystemet Lovisa.

Følgende tre aktiviteter fra tvistelovens forprosjekt gjenstår å realisere:

- Elektronisk samhandling i sivile saker
- Overføring av lyd og bilde (videokonferanse)
- Opptak, lagring og gjenfinning av lyd og bilde

Arbeidet med elektronisk samhandling startet med en forstudie i 2008, og utrulling av videokonferanseutstyr pågår. Det videre arbeidet med opptak, lagring og gjenfinning av lyd og bilde startes med denne forstudien. Forstudien favner imidlertid videre enn tvisteloven, og gjelder iht. mandatet alle sakstyper.

3.2 Deltakere

Domstoladministrasjonen har oppnevnt følgende som deltakere i prosjektgruppen:

- sorenskriver Yngve Svendsen, Kristiansand tingrett, leder,
- tingrettsdommer Peter Blom, Oslo tingrett
- drift- og serviceleder Nina Gulbrandsen, Oslo tingrett
- lagdommer Espen Bergh, Borgarting lagmannsrett
- kst. jordskiftedommer Tore Kraggerud, Akershus og Oslo jordskifterett
- seniorrådgiver Kai Roger Thorsen, DA (IKT-enheten) og
- seniorrådgiver Roar Bakås, DA (økonomienheten).

3.3 Arbeidet i forstudien

Prosjektgruppen ble oppnevnt i desember 2008, og påbegynte arbeidet i januar 2009. Det har vært avholdt 6 møter, hvorav oppstartmøtet ble gjennomført i tilknytning til en studietur til Jönköping i Sverige for å se på virkningene av den svenske EMR-reformen. Representanter for gruppen har også vært på en studietur til Svea hovrätt i Stockholm for å se på EMR-reformens betydning for hovrättsprossen. Videre har to representanter fra gruppen besøkt København byrett og den danske Domstolsstyrelsen for å få nærmere informasjon om opptak av lyd/bilde i Danmark.

Prosjektgruppen har innhentet uttalelser fra Advokatforeningen, Politidirektoratet, Riksadvokaten, Gjenopptakelseskommissjonen og Høyesterett.

Informasjon om gruppens arbeid er etter avtale med Domstoladministrasjonen, formidlet til de ulike fagforeningene i domstolene gjennom møtene i Samarbeidsrådet for domstolene.

Prosjektgruppens leder har hatt tre møter med styringsgruppen.

Arbeidet har vært ganske omfattende, og med et forholdsvis stort trykk, som det har lyktes å fordele noenlunde jevnt over den begrensede tiden som har stått til rådighet.

4 Kapittel – Gjeldende rett i Norge og enkelte andre land

4.1 Norge

4.1.1 Nærmere om norsk rett

Norsk rett gir i sin alminnelighet en meget vid adgang til å foreta opptak til bruk for rettens behandling av saken. Opptak benyttes likevel i liten grad som en del av bevisføringen. Dette skyldes ikke bare manglende utstyr og at muligheten for gjenfinning av relevante deler fra opptakene inntil nylig har vært begrenset. Det skyldes også at våre rettsregler i all hovedsak ikke har særlige regler som regulerer bruken av opptak.

Bruken av opptak skjer gjennom avspilling. Avspilling kan benyttes som et hjelpemiddel i tillegg til den ordinære bevisførsel. Vi har imidlertid få regler som åpner for muligheten til å benytte avspilling under en hovedforhandling som et selvstendig alternativ til en full gjentatt føring av de bevis det er tatt opptak av.

Dagens situasjon samsvarer med at lovgiver ved utformingen av vår prosesslovgivning har hatt som utgangspunkt at loven bør være mest mulig teknologinøytral. Se for eksempel i forarbeidene til tvisteloven, der det i proposisjonen uttales at:

”Den nye tvisteloven skal være tilpasset moderne informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT). Ved utformingen av loven har departementet søkt å gjøre den teknologinøytral, men noen lovbestemmelser er utformet slik at de forutsetter bruk av IKT” (Ot.prp. nr.51 (2004-2005) side 19).”

En konsekvens av denne tilnærmingen er at man ikke vil få noen treff ved et søk i tvisteloven på ordet avspilling. I den grad avspilling kommenteres i forarbeidene, legges det ikke opp til at avspilling skal skje i noe omfang av betydning.

Spørsmålet er om ikke utviklingen i teknologien nå er kommet så langt at lovgiver ikke lenger kan være nøytral m.h.t. hvordan teknologien skal benyttes. Våre valg ved bruk av teknologi innen rettsprosessen vil i fremtiden komme til å utfordre vår tradisjonelle tenkning rundt grunnleggende prinsipper som muntlighet, bevisumiddelbarhet og kontradiksjon.

4.1.2 Tvisteloven - opptak

Tvisteloven bestemmer i § 13-7 i samsvar med Tvistemålsutvalgets forslag at det under hovedforhandling skal foretas opptak av parts- og vitneforklaringer. Bestemmelsen om plikt til opptak gjelder ikke ved ankeforhandling. Opptak kan skje med bare lyd eller med lyd ledsaget av bilde. Det er enkelte unntak fra hovedregelen, bl.a. dersom retten ikke har tilgjengelig nødvendig utstyr for opptak. Opptaket arkiveres sammen med saken, og Kongen kan gi nærmere forskrift om opptaket. I tillegg til å styrke rettssikkerheten ved at forklaringer sikres for ettertiden, er formålet med hovedregelen om opptak i følge proposisjonen (side 19) et ønske om en mer konsentrert ankebehandling, fordi det enkelt kan fastslås hva som ble forklart i førsteinstansen. For nærmere om departementets vurderinger av fordeler og ulemper ved en hovedregel om opptak, se proposisjonen side 234 flg.

§ 13-8 gir regler om når forklaringer under hovedforhandling skal føres i rettsboken. Det gjelder ingen hovedregel om protokollering når det ikke foreligger opptak, idet det er grunn til å tro at dette vil føre til en radikal forlengelse og en oppstyking av forhandlingene, jf. proposisjonen side 238. Det er følgelig opp til rettens skjønn å bestemme om protokollering skal skje. I proposisjonen side 413 antar likevel departementet at hovedpunktene i kortvarige, men viktige forklaringer, som oftest bør nedtegnes eller dikteres under hovedforhandlingen når opptak ikke finner sted.

§ 13-9 gir regler om adgang til opptak av parts- og vitneforklaringer utenfor hovedforhandling for å sikre bevis. I proposisjonen går departementet samme sted inn for at loven ikke bør ha noen hovedregel om hvordan bevisopptak skal gjennomføres. Det bør kunne skje både ved protokollering og vedtakelse og ved opptak.

4.1.3 Tvisteloven - avspilling

Reglene om opptak forutsetter at avspilling av opptak skal kunne skje, men uten at loven gir en ordning med avspilling noen selvstendig rolle i rettsprosessen til erstatning for hva som ellers gjelder for bevisføring. I den grad avspilling under hoved- eller ankeforhandling kommenteres konkret i forarbeidene, er det ikke lagt opp til avspilling i stort omfang. Departementet gir anvisning på andre alternativer. Prosessfullmektigene kan enes om innholdet og gjengi dette i sin egen fremstilling som et faktum det ikke er uenighet om, eller i tilfelle uenighet, at

avspilling skjer i en pause, alternativt at utskrift av særlig viktige deler av opptaket legges fram. Se proposisjonen side 236-237.

4.1.4 Straffeprosessloven - opptak

Hovedregelen hos oss er at forklaringer under hovedforhandling ikke protokolleres, mens det gjøres under andre rettsmøter, typisk bevisopptak. Dette gjelder både sivile saker og straffesaker. De nærmere bestemmelser om opptak av lyd og bilde kan synes egnet for en oppdatering slik at straffe- og sivilprosessen samordnes på dette området. Etter straffeprosessloven § 23 kan forklaringer og andre deler av forhandlinger tas opp stenografisk eller ved mekaniske midler. I straffesaker er det ved forskrift. 15.11.1985 fastsatt regler om lydopptak ved rettslig avhør utenfor og under hovedforhandling. Lydopptak under hovedforhandling kan i straffesak skje når retten finner grunn til det.

For øvrig har vi reglene om dommeravhør av bl.a. barn under 16 år utenfor rettsmøte i medhold av straffeprosessloven § 239, jf. forskrift av 02.10.1998. Etter forskriftens § 11 skal det i slike tilfelle som hovedregel benyttes bildeopptak. I tillegg skal det føres protokoll og normalt foretas en fullstendig utskrift av avhøret, noe som kan være ganske ressurskrevende. I medhold av straffeprosessloven § 23 kunne det vært fastsatt regler om at opptak av avhør av barn skal tre i stedet for protokollasjon, se Bjerke/Keiserud, Straffeprosessloven, Kommentartutgave, 3. utg., side 93. Gjeldende forskrift som forutsetter en fullstendig utskrift av avhøret, kan virke noe omstendelig i den grad utstyr med opptaks- og avspillingsmuligheter er tilgjengelig. Det skal tilføyes at de aller fleste land, både U-land og I-land, praktiserer bruk av teknisk utstyr for opptak av forklaringer fra mindreårige i overgrepssaker. Norge atskiller seg fra rettssystemer i enkelte andre land ved at domstolene har manglet nødvendig opptakutstyr og fasiliteter. Dermed har rettslige dommeravhør ofte blitt foretatt i politiets lokaler.

Etter gjeldende prosessordning kan det stilles spørsmål om ikke opptak av lyd eller bilder fra forklaringer i rettsmøte bør forutsette et samtykke fra den part eller det vitne hvis forklaring det skal tas opptak av. Samtykke er ikke nødvendig dersom lydopptak kun foretas for rettens interne bruk. Se Norsk lovkommentar, note 108 til straffeprosessloven § 23. Ved lydopptak i straffesaker vil samtykke ikke være nødvendig idet forskriften hjemler adgangen til opptak. Dommeren vil normalt heller ikke møte saklig begrunnede innsigelser når det gjøres kjent at lydopptak foretas. Ved opptak av bilder kan det stille seg annerledes. Gjeldende lovgivning har for straffesaker ikke regler om dette ut over bestemmelsene i domstolsloven om opptak til bruk

for radio og fjernsyn, som ikke behandles her. Spesielt sårbare vitner kan tenkes å være engstelige for at et bildeopptak kan komme på avveie. Heller ikke videokonferanseprosjektet i domstolene med hjemmel i domstoloven § 143, har bestemmelser om opptak. I sivile saker vil samtykke ikke være nødvendig etter tvistelovens bestemmelser om at opptak skal være hovedregelen. I straffesaker mangler man foreløpig en tilsvarende lovhjemmel.

Politiets opptak av forklaringer vil få betydning for bevisføringen i domstolene.

Straffeprosessloven § 230 siste ledd, jf. påtaleinstruksen § 8-13, gir adgang for politiet til å foreta lydopptak av bl.a. mistenkt eller vitne. Utskrift av lydopptaket kan tre i stedet for nedtegning av forklaringen i rapporten. Norge har tradisjonelt ikke benyttet opptaksutstyr ved alminnelige politiavhør. Praksis er nå i ferd med å endre seg, bl.a. på bakgrunn av at "The European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment" (CPT) anbefalte opptak av alle avhør allerede etter sitt første besøk i Norge i 1993. Begrunnelsen for CPTs anbefaling var at det vil være en rettssikkerhetsgaranti både for den som avhøres og for politiet. I 2002 oppfordret CPT samtlige medlemsland til å innføre lydopptak av politiavhør, se f.eks. kap. 12 i rapporten "Rett til tolk" av 14.03.2005. I praksis benyttes nå bildeopptak fra politiavhør i stadig flere enkeltsaker. Både politiets særorganer, Oslo politidistrikt, og flere andre distrikter benytter bildeopptak av avhør i alvorligere saker.

4.1.5 Straffeprosessloven - avspilling

Som et utgangspunkt er det ikke noe i veien for at opptak fra en tidligere parts- eller vitneforklaring avspilles under et rettsmøte, så langt det er forenlig med gjeldende prosessordning. Muntlighetsprinsippet krever at vitner forklarer seg direkte for den dømmende rett med mindre det er adgang til å foreta et bevisopptak. Dermed vil det som hovedregel ikke være særlig behov for å spille av et opptak av en forklaring i tillegg til vitnets egen muntlige forklaring for retten. Er det foretatt opptak under et bevisopptak, vil det likevel kunne være behov for avspilling av opptaket som et supplement til opplesning av den protokollerte forklaring. At et bevisopptak ikke kan baseres på et lydbånd eller bildeopptak, må kunne karakteriseres som en nokså stivbeint ordning. Et bildebevis vil i mange tilfeller være bedre enn et rent skriftlig referat. Vårt prosesssystem åpner bare i liten grad for bruk av slike hjelpemidler. Ved ankeforhandlingen må alle vitner møte i lagmannsretten og forklare seg på nytt. Det må særlige grunner til for å kunne erstatte en vitneforklaring med avspilling av et lydbånd eller bildeopptak.

Etter straffeprosessloven § 298 kan bilde- eller lydopptak fra bl.a. et vitne som er under 16 år, tre isteden for personlig avhør under hovedforhandlingen, noe som er praktisk, se Rt. 1996 side 864.

Når det er adgang til å foreta avspilling, står retten fritt til å avgjøre om avspilling skal skje i retten eller om det skal legges fram i form av en utskrift av opptaket. Av § 300 følger at utenfor de tilfeller som er nevnt i § 298, kan lydopptak av en forklaring som tidligere er avgitt i saken, tillates brukt som bevis dersom vilkårene for opplesning foreligger etter §§ 290, 296, 297 eller 299, eller retten for øvrig finner grunn til det. Loven åpner med andre ord for en adgang til avspilling av lydopptak i større utstrekning enn det er adgang til opplesning av forklaringer, nettopp fordi et lydopptak gir et annerledes levende og autentisk bilde av det som er foregått under tidligere avhør enn vanlig protokollering. Det finnes flere eksempler på at avspilling av opptak har avslørt mangler ved gjennomføringen av et forhør. Se f.eks. Johs. Andenæs, Norsk Straffeprosess, 4. utgave (2008), side 407. Loven bruker uttrykket lydopptak, men må få tilsvarende anvendelse på bildeopptak. Avspilling kan skje selv om vedkommende ikke møter i retten. Se bl.a. Norsk lovkommentar, note 2265 til straffeprosessloven § 300.

Retten står dog ikke helt fritt i å benytte lydopptak. Retten kan ikke erstatte innkalling av vitner med opptak, se Rt. 2003 side 1511. I kjennelsen har Høyesterett bl.a. fremholdt at forsvarlig saksbehandling tilsier at et sentralt vitne i en alvorlig sak må møte under ankeforhandlingen selv om det foreligger et lydopptak av en forklaring vitnet avga i tingretten og hensynet til kontradiksjon var ivaretatt. Det skal være en fullstendig ny prøving av skyldspørsmålet i en ankebehandling som omfatter bevisførselen under skyldspørsmålet. I kjennelsen ble det også vektlagt at vitnet tidligere hadde endret forklaring og det måtte være mulig å få ført vitnet.

For at et lyd- eller bildeopptak fra et vitnes politiforklaring eller et bevisopptak som utgjør et sentralt bevis, skal kunne avspilles under en hovedforhandling i en straffesak, vil det kunne være av avgjørende betydning at hensynet til kontradiksjon er ivaretatt ved at tiltaltes forsvarer har vært til stede under avhøret eller i det minste har hatt mulighet til å stille spørsmål, jf. prinsippet om fair trial, EMK art. 6. Vitneforklaringer avgitt under bevisopptak i utlandet bør sikres ved lydopptak i de tilfellene hvor forsvarer kun har hatt mulighet til å fremme et spørsmålsskrift. Se Norsk lovkommentar, note 2240 til straffeprosessloven § 297.

Avspilling av opptak i retten har sine klare fordeler, hva enten det gjelder i tilfelle med motstrid mellom den skriftlige politiforklaringen og det tiltalte eller vitnet sier i retten, eller det gjelder bevisopptak. I en rapport av 14.10.05, side 24, fra Politidirektoratet om lyd- og bildeopptak ved politiavhør er det bl.a. fremholdt:

”Dersom det foreligger motstrid mellom det politiet, med støtte i lydopptaket, har nedtegnet i avhørsrapporten og det tiltalte eller vitnet forklarer i retten, bør vilkårene for opplesning etter straffeprosesslovens §§ 290 og 296, 2. ledd være tilstede. Arbeidsgruppen minner i denne sammenheng på straffeprosesslovens § 300 omhandlende avspilling av lydopptak under hovedforhandling.

Med dagens opptaksutstyr og avspillingsmedium (Cd-rom og DVD plater) kan dette gjøres enkelt og raskt. Ved å støtte seg til politiets skriftlige rapport som inkluderer tidsreferanser i den løpende tekst, vil partene kunne gå rett inn til det aktuelle tema, uten spoling frem og tilbake, og således avklare eventuell motstrid på et langt sikrere grunnlag enn tidligere.”

Spørsmål om adgangen til fremleggelse av lyd- eller bildeopptak som utgjør et reelt bevismiddel i saken, behandles ikke nærmere her.

4.1.6 Prøveordninger i domstoler og politiet

En rekke domstoler har hatt prøveordning med lydopptak av hovedforhandling i straffesaker. Se forskrift 10.03.1997 nr. 1097 med senere endringer. Prøveordningene gjelder ikke opptak av bilder. Lydopptak fra forhandlinger skjer nå i et stadig større omfang i straffesaker, særlig ved Oslo tingrett. Erfaringene fra prøveordningen med lydopptak i straffesaker viser ikke at opptak påvirker parter og vitner på noen negativ måte. Slike lydopptak benyttes av forsvaret / aktoratet i forbindelse med vurdering av anke. De benyttes i et meget begrenset omfang av dommerne ved domskriving i større saker. Tilgjengeligheten med den foreldede teknikk som benyttes ved Oslo tingrett i dag er dårlig, siden det må sendes en bestilling for få brent ut på plate de ønskede deler av opptakene. De fleste PC/NCene i Oslo tingrett har dessuten ikke lydkort slik at man kan avspille opptak. Endelig er opptaksutstyret som i dag benyttes ved Oslo tingrett nå blitt av så dårlig kvalitet at domstolen ikke kan stå inne for at opptakene er mulige å anvende i ettertid.

Foreløpig foreligger ingen prøveprosjekter om bildeopptak/opptak av lyd og bilde fra forhandlinger i domstolene. Bildeopptak i domstolene skjer normalt ikke. Et unntak er dommeravhør av mindreårige, men her har domstolene ofte benyttet seg av politiets lokaliteter og utstyr, jf. gjeldende regler om opptak ovenfor. Når bildeopptak forekommer, skjer det gjerne ved hjelp av utstyr partene stiller til disposisjon, eksempelvis påtalemyndigheten. En part vil gjerne sikre bedre dokumentasjon fra bevisopptak ved å besørge et bildeopptak.

I politiet ble det i perioden 1998 – 2003 gjennomført et prøveprosjekt for lydopptak av politiavhør. En bredt sammensatt styringsgruppe anbefalte bl.a. at lydopptak ved politiavhør gis en permanent forankring som etterforskningsmetode. Dette er nå skjedd gjennom påtaleinstruksen § 8-13.

4.1.7 Bruk av tolk og bevisopptak

Tvisteloven forutsetter at tolk kan delta gjennom fjernavhørsteknologi ved avhør av vitner, jf. Ot.prp. nr. 51 (2004-05) side 233. Fordelene er mulig tidsbesparelse for tolken og å lette rettens mulighet til å skaffe en kvalifisert tolk som kan møte til det aktuelle tidspunkt. Forskriften etter domstolloven § 143 for prøvedomstolene av 21.12.05 presiserer i § 6 siste ledd at tolk kan benyttes ved bruk av fjernmøteteknikk på samme vilkår som fjernavhør kan foretas.

Vi har i dag ingen regler om plikt til opptak av forklaringer avgitt ved hjelp av tolk. Det er imidlertid fremkommet sterke ønsker om opptak fra saker der tolk benyttes, se rapporten av 14.03.05 til Justisdepartementet fra en arbeidsgruppe om ”Rett til tolk”, anbefalingen fra torturkomiteen (CPT) om opptak av alle politiavhør i straffesaker, samt EU kommisjonens forslag fremmet 28.04.04 om at medlemsstatene skal forplikte seg til å sørge for lyd- eller bildeopptak av ”proceedings” hvor tolk benyttes. Arbeidsgruppens forslag er til vurdering i Justisdepartementet som har besluttet å foreslå lovendring, jf. punkt 5.2.7 nedenfor.

Under bevisopptak går mye tid og arbeid med til å få oversatt vitnets forklaring, nedtegne denne i rettsboken, lese opp protokollatet og oversette opplesningen for at vitnet kan vedta protokollatet slik gjeldende prosesslovgivning krever. Se straffeprosessloven § 20 og den tidligere tvistemålsloven § 127 om opplesning til vedtakelse. I henhold til den veletablerte ordningen i Sverige og vår nye tvistelov, kan selve opptaket erstatte det tradisjonelle protokollatet. Dagens ordning i straffesaker har den ulempe at protokollatet den dømmende rett må basere seg på er en fortolkning fra dommeren som har nedtegnet forklaringen.

Protokollatene baserer seg igjen stadig oftere på tolketjenester uten muligheter for kontroll, med de feilkilder det gir.

4.1.8 Gjeldende rett for opptak av lyd og bilde i jordskiftedomstolene

Bestemmelsene i kapittel 13 II i tvisteloven er gjort gjeldende i jordskifteloven jf. § 97 bokstav b, jf. § 22 tredje ledd som lyder:

”For rettsboka og føringa av den gjeld reglane i tvisteloven kapittel 13 II og 14. Departementet kan gi nærare reglar om føring av rettsboka.”

Bestemmelsen viser hvilke regler som gjelder for føring av rettsbok. I kommentarene til bestemmelsen i Ot.prp. nr 74 (2005-2006) side 82 går det fram at denne henvisningen innebærer at det for alle rettsmøter er reglene i § 13-9 og ikke §§ 13-7 og 13-8 som vil gjelde. Bakgrunnen for dette er trolig at bestemmelsene om hovedforhandling ikke er gjort direkte gjeldende i jordskifteprosessen. Det vises likevel til proposisjonen side 23:

”For øvrig er ikke opphøret av henvisningen til reglene for hovedforhandling til hinder for at jordskifteretten kan fortsette med å la rettsmøtet for den muntlige behandlingen av tvisten og forberedelsen til det rettsmøtet i stor utstrekning skje etter et opplegg som tilsvarende tvistelovens regler. Erfaringer med en slik praksis vil kunne bli et verdifullt bidrag til vurderingen av hvilke elementer i tvisteloven kapittel 9 som bør innlemmes i reglene om tvisteløsning i en fullt revidert eller ny jordskiftelov.”

Slik prosjektgruppen ser det, medfører dette ingen plikt for jordskiftedomstolene til å gjennomføre opptak av forklaringer, men det er grunn til å påpeke at gjeldende rettstilstand er noe uklar. Årsaken til dette er trolig at den opprinnelige planen for ny jordskiftelov var at det skulle foreligge et høringsutkast sommeren 2007, og at loven skulle vedtas i 2009. I proposisjonen vurderte Justisdepartementet det slik at de lovendringene som ble foreslått bare ville gjelde i kort tid, og at det derfor var naturlig å gjøre færrest mulig ”tvisteloveninngrep” i den gjeldende jordskifteloven. Dette ble overlatt til jordskiftelovarbeidet.

Arbeidet med ny jordskiftelov pågår, og i mandatet framgår det at tvistelovens regler skal gjøres gjeldende så langt ikke særlige hensyn tilsier noe annet. I siste lovutkast fra lovarbeidsgruppen (28.04.09) foreslås det blant annet at reglene i kapittel 9 og kapittel 13 i

tvisteloven skal gjøres gjeldende "så langt dei høver", jf. utkastet § 6-1. Utkastet til § 6-1 omhandler forholdet til tvisteloven. Her framgår at det i utgangspunktet er jordskiftelovens saksbehandlingsregler som gjelder for de sakene jordskifteretten behandler, men bestemmelsene i tvisteloven gjelder også "så langt dei høver". Det er ikke satt noen begrensninger i forhold til sakstype. I formuleringen "så langt dei høver" ligger en forutsetning om at jordskifteretten skal legge tvistelovens regler til grunn når de passer.

Det foreslås videre at bestemmelsen om føring av rettsbøker i dagens § 22 tredje ledd videreføres, jf. utkast til ny jordskiftelov § 6-22, som viser til tvisteloven kapittel 13 II.

Utover dette er ikke regler for opptak og avspilling i jordskifteprosessen drøftet i det til nå publiserte materialet i jordskiftelovarbeidet. Når det i det følgende vises til utkast til ny jordskiftelov gjelder det utkastet av 28.04.2009.

Prosessen med ny jordskiftelov har tatt lengre tid enn planlagt. Planen nå er at det utarbeides et høringsnotat som skal sendes ut høsten 2009. Det kan derfor ikke utelukkes at det kan bli endringer i forhold til det materialet som er publisert så langt.

4.2 SVERIGE

4.2.1 Historikk, ordningen før lovendingene i "En modernare rättegång" (EMR) ble iverksatt

Muligheten for å ta opp bevis gjennom telefonavhør ved hovedforhandling har vært til stede i Sverige siden begynnelsen av 1980-tallet. Domstolenes plikt til å føre protokoll ble tatt bort i 1999, og lydopptak ble gjort til hovedregel. Lydopptak ble benyttet i de fleste saker, så vel straffesaker som sivile saker. I praksis ble gjerne hele forhandlingen tatt opp og alle rettssaler hadde utstyr for lydopptak. Opptakene ble ansett spesielt nyttige når overordnet domstol skulle ta stilling til om en anke skulle tillates fremmet, dvs. ved spørsmålet om såkalt "prövningstillstånd". Hovrättene spilte av opptak fra ordinære vitneforklaringer der det ikke var reist spørsmål om vitnets troverdighet, mens såkalte "tiltronsvitner" møtte fysisk i rettssalen. Fra gammelt av skrev dommerne i tingsrätten ned detaljene fra vitnets forklaring i dommen. Med økende arbeidspress ble det ikke gjort lenger. Ved bevisopptak forut for hovedforhandling

ble det ikke skrevet noe sammendrag av vitnenes forklaringer. Det ble heller ikke tatt utskrift, idet dokumentasjonen skjedde ved avspilling av opptaket direkte for den dømmende rett.

Opprinnelig ble analoge opptak på bånd benyttet, men etter hvert fikk stadig flere domstoler digitalt opptaksutstyr. Protokollføreren lagde navngitte lydfiler i saksbehandlingssystemet for hver person som skulle avhøres, før rettsforhandlingene begynte. Hovrätten hadde tilgang til lydfilene på tingsrättens server. Det var lett for dommerne å slå opp lydfilene i saksbehandlingssystemet på kontoret og lete gjennom opptakene. Politiet tok opp alle avhør på bånd. Avhørene eller sammendrag fra disse ble skrevet ut. Båndene ble sjelden spilt av i retten. Bildeopptak fra avhør ble vist i retten i saker som gjaldt vold mellom nærstående.

4.2.2 Gjeldende rett etter lovreformen, EMR

Den svenske Riksdagen vedtok 16.06.05 omfattende reformer i prosesslovgivningen. Reformen ble iverksatt på landsbasis med virkning fra og med 01.11.08.

Lovendringene ble i korthet beskrevet slik på Riksdagens hjemmesider:

”De allmänna domstolarna ska i mycket större omfattning använda modern teknik. Dessutom ska prövningstillstånd gälla för de flesta tvistemål och i alla domstolsärenden som överklagas från tingsrätten till hovrätten. Tanken med lagändringarna är att få mer rättsäkra, effektiva och funktionella rättegångar i tingsrätterna, hovrätterna och Högsta domstolen. Lagändringarna gäller tvistemål och domstolsärenden men inte brottmål. Försöksverksamheten med att använda bildekonferens blir permanent i domstolarna. Med hjälp av bildekonferens kan domstolen till exempel enklare höra en person som befinner sig i en annan del av Sverige eller i ett annat land. Riksdagen delar regeringens uppfattning att tyngdpunkten för rättskipningen skal ligga i tingsrätterna. Därför införs prövningstillstånd för de flesta tvistemål och domstolsärenden som överklagas från tingsrätten till hovrätten.” (Lovendringene gjelder i utgangspunktet også brottmål, men ved å gå inn på Justitiekottets behandling av saken vil man se at det ikke foreslås ikke endringer hva angår kravene til ”prövningstillstånd” i brottmål).

Etter forutgående behandling i Justitiekottet ble Riksdagens beslutninger om lovendringer fattet i samsvar med regjeringens forslag i Prop. 2004/05:131 ”En modernare Rättegång – reformering av processen i allmän domstol”. Det var et ønske at lovendringene skulle tre i kraft

01.01.07, men det ble overlatt til regjeringen å bestemme når ikrafttredelse skulle skje. Etter forutgående testperiode i perioden 01.12.07-31.12.08 ved Göta hovrätt og 7 tingsretter, trådte hele reformen i kraft 01.11.08.

En vesentlig del av lovendringene tar sikte på en bedre utnyttelse av moderne teknologi ved å gjøre forsøksvirksomheten med videokonferanser permanent og ved å utvikle bruken av denne. Videre skal forklaringer fra vitner og andre under bevisførselen dokumenteres med opptak av lyd og bilde. Kravene til muntlighet er oppmyket og partenes ansvar for at saken drives fremover, understreket. Endelig skal hovrätten i større utstrekning enn tidligere grunnlegge sin prøving på grunnlag av samme materiale som lå til grunn for tingsrättens avgjørelse.

Med hensyn til rollefordelingen mellom instansene, fremholdes bl.a. at alle tvistesporsmål så langt som mulig bør løses alt i første instans. En ressurssterk og kompetent tingsrätt bidrar til å styrke rettssikkerheten og øke tilgjengeligheten til domstolsprosessen. Man har gjennom lang tid bl.a. ansett at tyngdepunktet i rettsordenen skal ligge i første instans. Hovrättens oppgave skal fremfor alt være å granske de tingsrättsavgjørelsene som ankes og rette eventuelle feil. Det er derfor lagt opp til en utvidelse av systemet med prøvingstillatelse og en reform av reglene om fremleggelse av bevisene i hovrätten (Se prop. side 82).

Presentasjonen av den muntlige bevisføring i hovrätten skjer nå i hovedsak slik:

- 1) opplesning av eller henvisning till referat i tingsrättens dom,
- 2) avspilling av bildeopptak fra tingretten med tilleggshør, eller gjennom
- 3) omforhør.

Det er bare avhørene som tas opp. Lydopptak er i utgangspunktet offentlig. Opptak av bilder er ikke offentlig, men etter loven har en part rett til å få tilgang til det materialet som ligger til grunn for en avgjørelse. Ved Högsta domstolens avgjørelse fra september 2008 ble imidlertid en part nektet å hente ut bildemateriale fra rettergangen. Dette ut fra hensynet til et vitnes integritet. Partene og deres advokater må følgelig gå gjennom bildematerialet hos domstolen uten å kunne ta det med seg.

Som følge av lovendringene er utstyr for opptak av lyd og bilde etter hvert blitt installert i de omkring 450 rettssalene i Sverige. I tillegg kommer videokonferanseutstyr i et stort antall

rettssaler. 3200 domstolsansatte har vært på opplæring. Bildeopptakene fra parts- og vitneforklaringer er tilgjengelige i det svenske saksbehandlersystemet Vera. Hovrättene kan dermed benytte materialet i Vera uten å behøve å kalle inn vitner på nytt, noe lovgivningen forutsetter vil være utgangspunktet. Det håndteres lyd- og bildefiler tilsvarende 50 terrabyte = 20 000 mill. A-4 sider med automatiske sletterutiner. Kostnadene er anslått til 275 millioner svenske kroner.

4.2.3 Nærmere om noen av lovendringene

Reformen innebærer at forsøksvirksomheten med hjemmel i lag (1999:613) om forsøksverksamhet med videokonferens i rättegång, som ble innført ved en del domstoler fra 01.01.2000, ble gjort permanent. De vedtatte og ikrafttrådte endringer i Rättegångsbalken (RB) finnes bl.a. ved oppslag i Svensk författningssamling, SFS 2005:683.

Etter den nye § 10 i kap 5 om offentlighet og ordning mv. i RB skal hovedregelen fortsatt være fysisk tilstedeværelse i retten for parter og andre. Unntak gjelder etter lovteksten dersom det finnes grunner for det. Spesielt skal retten ved vurderingen ta hensyn til kostnader og ulemper ved oppmøte i rettssalen og om noen har påtagelig redsel for å være til stede. I følge forarbeidene skal det således foreligge særlige grunner for at en person skal kunne delta i rettsmøtet via videokonferanse (prop 2004/05:131 s 93).

Bestemmelsen i § 10 i kap. 5 er generell og er således anvendelig i både straffesaker og tvistemål, samt i domstolsärenden. Dermed omfatter bestemmelsen alle rettsmøter etter loven, både ved saksforberedelsen og ved avgjørelse av saken, samt er anvendbar på både parter og andre som for eksempel tolker. Bestemmelsen er videre anvendelig i alle instanser (prop. 224).

Etter § 6 i kap 6 om registrering m.v. i RB skal forklaringer som avgis i bevisøyemed dokumenteres gjennom lyd og bildeopptak om det ikke finnes særskilte grunner som taler mot det. En forklaring som avgis for høyere rett, skal dokumenteres på samme måte. Dersom hovedregelen i første ledd ikke følges, skal opptak av lyd skje, alternativt skal forklaringen skrives ned i det omfang den kan antas å være av betydning for saken.

Bakgrunnen for bestemmelsen er angitt å være at ettersom opptaksteknikken er blitt utbredt, er de skrevne opptegnelsene trådt i bakgrunnen og forekommer nå ikke mer enn i unntakstilfelle. En innspilling har vesentlige fordeler fremfor utskriftsalternativet, fremfor alt når det gjelder

hovrättens muligheter til å foreta en tillitvekkende bevisvurdering i tilfelle saken ankes. Ved bildeteknikk får hovrättene et enda bedre grunnlag for å bedømme bevisverdien av et vitneprov i tingretten. Forklaringen i tingretten avgis i nærmere tilslutning til den aktuelle hendelse, enn hva tilfellet er ved forklaringen i hovrätten og gir i mange tilfelle et bedre uttrykk for vitnets virkelige iakttagelser. Internasjonalt er det vektlagt at medlemsstatene i EU skal treffe passende tiltak for at et offer for en forbrytelse ikke utsettes for flere avhør enn hva som er nødvendig, jf. Rådets rammebeslutning 2001/220/RF av 15.03.2001 om offerets stilling i strafferettslige saker. For tingsrätten fremholdes som en fordel at bevisførselen dokumenteres med bildeteknikk, spesielt gjelder det ved bevisopptak utenfor hovedforhandling. Bestemmelsen om bildeopptak er supplert med strenge regler om taushetsplikt. Det kreves dermed heller ikke noe samtykke fra den deltakende for at opptak skal skje. Retten kan isteden la være å foreta opptak dersom det foreligger særlige grunner. Bestemmelsen om opptak forutsetter at det i normaltilfellene ikke oppstår spørsmål om hvordan forhøret skal dokumenteres (prop. 105 flg og 229).

§ 13 i kap 35 om bevis i sin alminnelighet, bestemmer bl.a. at ved hovedforhandlingen skal de bevis som har vært tatt opp utenfor hovedforhandlingen tas opp på ny, dersom retten finner at det er av betydning for saken og det ikke er noe hinder for å ta opp beviset. I tvistemål der partene har fri rådighet, kan beviset bare tas opp på nytt om noen av partene begjærer det. Kan et muntlig bevis legges frem i hovrätten gjennom lyd og bildeopptak av avhøret ved tingsrätten, kan beviset tas opp på ny, bare hvis det er nødvendig å stille ytterligere spørsmål.

Lovendringen innebærer m.a.o. at muntlig bevisføring i hovrätten som hovedregel legges frem gjennom det bildeopptak som er gjort av avhøret i tingsrätten. Kan beviset legges frem for hovrätten ved slikt opptak, kan nytt opptak av bevis i hovrätten bare skje dersom det er nødvendig å stille ytterligere spørsmål. Dersom det ikke råder noen egentlig tvil om hva vitnet mente, bør fornyet avhør ikke skje bare fordi en part begjærer det. I alminnelighet vil det likevel være nok at parten angir at ytterligere spørsmål trengs og årsaken til det. Regjeringen mener at hovrätten som hovedregel bør avstå fra å gjennomføre et nytt avhør og heller bygge sin avgjørelse på bevisene som legges frem i form av et bildeopptak fra avhøret i tingsrätten. Etter regjeringens oppfatning, finnes det når det gjelder tiltalte eller andre parter, ikke tilstrekkelige grunner for å gjøre unntak fra denne regel. En gjennomgang av rettspraksis konkluderer med at en slik ordning ikke er i strid med artikkel 6 i EMK om retten til en

rettferdig rettergang og tiltaltes rett til å avhøre vitner som påberopes mot ham eller henne (prop. 200 flg og 234).

§ 16 i kap 36 om vitner i RB fastslår som et utgangspunkt at vitnet skal forklare seg muntlig. Det åpnes ikke for noen alminnelig adgang til å legge fram hva vitnet tidligere har forklart for retten, politi- eller anklagemyndighet. Unntak gjelder dersom forklaringen avviker fra hva som er forklart under det tidligere avhøret. Dersom det tidligere avhøret har skjedd i retten og kan dokumenteres gjennom lyd- og bildeopptak, skal likevel avhøret innledes med en avspilling av opptaket. Har det tidligere bevisopptak skjedd i lavere rett, skal avhøret i høyere rett innledes med en slik avspilling, om det ikke er upraktisk.

Det er verd å merke seg at lovforarbeidene ikke går inn for noen utvidet adgang til å spille av forklaringer avgitt til påtale- og politimyndighet. Dette fordi slike avhør generelt sett ikke oppfyller de samme krav til rettssikkerhet som de avhør som skjer i en domstol. Synspunktet gjelder selv om det innføres et generelt krav om forsvarer under slike avhør. Dersom man i noen vesentlig grad tillater mer henvisninger til materialet fra etterforskningen, vil det kunne medføre en risiko for at tyngepunktet i rettsordenen forskyves fra domstolene til etterforskningsinstansene, noe som ikke anses for ønskelig. Videre setter bestemmelsen en grense for rettens mulighet til å nøye seg med et såkalt tilleggsavhør, dvs. i de tilfeller hvor vitnet har avgitt forklaring for retten tidligere, og retten innleder det nye avhøret med å vise til hva som tidligere har vært forklart. Tilleggsavhør begrenses til de tilfeller der det tidligere avhøret er dokumentert med bildeopptak. Et tidligere opptak av lyd er i denne sammenheng ikke nok. I høyere rett er utgangspunktet at et fullstendig nytt avhør ikke foretas, ettersom allerede gjeldende lov bestemmer at hovrätten selv avgjør om tilleggsavhør overhodet er nødvendig. Det er mulig bare å avspille deler av det tidligere avhøret. Det er opp til retten i det enkelte tilfelle å ta stilling til om vitnet skal være til stede under avspillingen (prop. 162-165 og 237).

Etter § 18 kap 36 skal en part som må forlate rettssalen p.g.a. et vitnes sårbarhet eller p.g.a. partens forstyrrelse av forklaringen, om mulig gis anledning til å følge avhøret gjennom lyd- / lyd- og bildeoverføring, dvs. såkalt ”medhørning”. Videokonferanse med en person som p.g.a. sin redsel befinner seg utenfor rettssalen reguleres i § 10. I slike tilfeller skal det mer til for å ha videokonferanse etter § 10, jf. kriteriet ”påtaglig rädsla”, enn det skal for å holde ”medhørning”. ”Medhørning” bør alltid overveies først (prop. 225). Retten kan i det enkelte

tilfelle velge å ikke overføre bilder til siderommet, dersom formålet med utvisningen fra rettssalen ellers ville bli forfeilet (prop. 100).

§ 19 i kap 36 regulerer bl.a. adgangen til bevisopptak av et vitne utenfor hovedforhandling. Etter bestemmelsen kan bevisopptak bl.a. avholdes dersom vitnet ikke kan møte under hovedforhandlingen, eller dersom slikt møte vil medføre kostnader eller ulemper som ikke står i rimelig forhold til betydningen av at avhøret holdes under hovedforhandlingen, eller det kan antas at saken kan avgjøres uten hovedforhandling.

Hovedregelen i rettergangen er fortsatt at saker avgjøres etter en hovedforhandling. Det vises videre til de nye reglene om opptak med lyd og bilde. Disse gir muligheter for å foreta tilforlatelige bevisvurderinger som i mange tilfelle vil være fullt sammenliknbare med hva som hadde vært tilfellet om avhøret var holdt direkte under hovedforhandlingen. Innenfor gjeldende regelverk anføres dermed spillerommet for å avholde bevisopptak forut for hovedforhandling å være større (prop. 150 flg. og 239).

§ 23 i kap 50 om anke av dommer i tvistemål, regulerer hovrättens kompetanse dersom et avhør i tingsrätten angår en omstendighet som ved hovrättens bevisvurdering har betydning for hovrättens avgjørelse. I så fall kan tingsrättens avgjørelse bare endres dersom beviset legges frem for hovrätten gjennom lyd- og bildeopptak, eller avhøret i tingsrätten tas opp på ny ved hovedforhandlingen i hovrätten. Unntak gjelder likevel om det finnes særlige grunner for at bevisets verdi er et annet enn tingsrätten har antatt. En korresponderende bestemmelse er tatt inn i § 23 i kap 51 om anke i straffesaker, likevel med det ekstra unntaket at begrensningen heller ikke gjelder dersom endringen er til fordel for tiltalte.

Bestemmelsene i § 23 i kap. 50 og 51 innebærer at hovrätten uten fornyet opptak av bevis, kan fravike tingsrättens bevisvurdering, dersom beviset legges frem gjennom et bildeopptak fra avhøret i tingsrätten. Bestemmelsene innebærer en utvidelse av hovrättens kompetanse i forhold til tidligere regler. Normalt legges lyd og bildeopptaket fra avhøret frem for hovrätten gjennom en avspilling, men det kan skje gjennom en henvisning til opptaket, jf. § 19 i kap. 50 (prop. 206 og 268).

4.2.4 Debatt rundt lovendringene

Lovendringene ble ikke vedtatt uten debatt, og det skjedde under motstand fra Kristendemokratene. I proposisjonen er det ikke foretatt noen beregning av de økonomiske konsekvensene ettersom det er vanskelig å bedømme effekten av endringene. Innen domstolenes egne rekker har lovendringene vekket debatt:

”Lars Göran Engström, hovrättspresident i Hovrätten över Skåne och Blekinge, menar att propositionens förslag är ett steg i rätt riktning. Han tycker samtidigt att det är beklagligt att det inte blir prövningstillstånd även för brottmål.– Som det blir nu är det inte säkert att förslagen innebär någon egentlig avlastning för hovrätterna, säger han.– Det är också svårt att förutse hur man kommer att använda bildeförhören. Det finns säkert vissa förhör som går bra att se på bilde. Men samtidigt riskerar rättegången att förlora något av sin puls. Dessutom vill man ofta ställa kompletterande frågor, inte minst när man upptäcker luckor i bevisningen eller när något är oklart i händelseförloppet. Frågan är alltså i vilken mån bildeinspelade förhör verkligen kommer att innebära kortare handläggningstid. Sammantaget måste jag säga att jag är förvånad över att man satsar så pass mycket på den här teknikutvecklingen, säger Lars-Göran Engström.

Även Pia Johansson, lagman för Blekinge tingsrätt och Länsrätten i Blekinge län, välkomnar propositionens förslag samtidigt som hon ger uttryck för vissa reservationer. – Detta kommer att innebära stora kostnader. Inte bara för att installera tekniken, utan även för att utbilda personalen och få till stånd en allmän attitydförändring inom domstolsväsendet. Många har svårt att ta till sig teknik som man inte helt behärskar. Det blir en utmaning att få alla att förstå att detta är en utveckling som gagnar verksamheten, säger hon. Pia Johansson är också tveksam till i vilken mån hovrätterna och parterna kommer att låta nöjas sig med bildeinspelade förhör.– Parternas och rättens möjlighet att ställa kompletterande frågor i utredningssyfte måste ju finnas, säger hon. Samtidigt hoppas jag att detta kan driva på en utveckling där man ser förhandlingen vid tingsrätten som mer avgörande än i dag. Det vore bra för alla inblandade, inte minst för brottsoffren. De inblandade ”laddar” ofta oerhört mycket inför att uppträda i en domstol. Det är beklagligt att de så ofta tvingas göra det ännu en gång.”

Justisminister Thomas Bodström har besvart kritikken bl.a. slik i en artikkel av 10.04.05:

”...Väl fungerande domstolar handlar dock inte bara om ekonomi. Det är också viktigt att arbetet reformeras. Nyligen har regeringen beslutat om att skapa modernare rättegångsregler. De nuvarande reglerna för en rättegång leder i flera fall till att arbetet blir tidsödande och kostnadskrävande utan att man därigenom når några vinster ur rättssäkerhetssynpunkt.

Att den tekniska utvecklingen inom domstolarna håller jämn takt med utvecklingen i samhället i övrigt är en nödvändighet. Förhör i tingsrätten ska därför kunna spelas in på bilde, vilket innebär att vittnen och brottsoffer i många fall inte kommer att behöva höras på nytt i hovrätten, om målet överklagas dit. Det ska även bli möjligt att närvara vid rättegångar genom bildekonferens. Ett skäl för att tillåta ett deltagande genom bildekonferens kan vara till exempel att vittnen eller brottsoffer känner rädsla för att vara närvarande i rättssalen.

När det gäller hovrättsprocessen föreslår regeringen regler som ger hovrätterna möjligheter att koncentrera sitt arbete till det som är deras egentliga uppgift, nämligen att granska de tingsrättsdomar som överklagas och rätta eventuella felaktigheter i dessa avgöranden. Förslagen innebär bland annat att systemet med prövningstillstånd vid överklagande till hovrätten utvidgas. Genom reformen markeras att tyngdpunkten i dömandet ska ligga i första instans. Förslagen kommer att leda till att domstolarnas dömande verksamhet kan bedrivas mer effektivt. Bland annat kan handläggningstiderna förkortas och risken för inställda förhandlingar minska. Dessutom kommer pressen på dem som deltar i rättegångar, inte minst på brottsoffer och vittnen, att minska.”

Under debatten i Riksdagen fremholdt Justisministeren bl.a.:

”De regler som gäller rättegångar har arbetats fram för flera decennier sedan. Vi levde i en annan tid då. Framför allt hade vi en helt annan teknik. Det är inte konstigt att principer som muntlighet och omedelbarhet, några av de saker som är grundvalar i våra regler, inte ser likadana ut nu som då. Det är också naturligt att dessa regler och bestämmelser utvecklas på samma sätt som andra.”

Lovforslagene ble støttet av en majoritet av høringsinstansene, bl.a. JO, Riksåklageren, Domstolsverket og Sveriges Advokatsamfund og et flertall av anklagemyndighetene (prop.

141). Når Riksdagen vedtok lovendringene i samsvar med regjeringens forslag uten omfattende debatt, har det nok sammenheng med at bildeopptak i seg selv kan anses som en forholdsvis ukontroversiell nyvinning som er et ledd i den tekniske utviklingen og en konsekvens av flere nedlagte tingsrätter med større avstand mellom partene.

4.2.5 Erfaringene med lovreformen

Som fordeler ved ordningen er bl.a. fremhevet at de fornærmede i straffesaker slipper påkjenningen ved å møte i rettssalen på ny, man får et bedre inntrykk av hva vitnet har sett ettersom det som regel har gått lang tid til forhandlingene i hovrätten, forhandlingene blir mer effektive siden man slipper å innkalle parter og vitner på ny i samme omfang som tidligere og hovrätten kan konsentrere seg om det vesentlige i saken. Endelig blir det mindre behov for muntlig forhandling i annen instans og færre hovedforhandlinger som må utsettes fordi parter eller vitner uteblir.

Tilpasningen av de nye reglene reiser imidlertid en rekke spørsmål knyttet til rettssikkerhet og den praktiske gjennomføringen.

Det er utarbeidet en sluttrapport fra en arbeidsgruppe i Göta hovrätt den 28.08.08 og en nærmere gjennomgang av praktiske spørsmål i grunndokument av 15.09.08 fra samme domstol. I sluttrapporten tas bl.a. opp spørsmålet om i hvilket omfang hovrätten bør tillate omforhør, bl.a. sett i lys av EMKs krav til "fair trial". Arbeidsgruppen kommenterer også en nylig utarbeidet avhandling i 2008 fra fil.dr. Sara Landström, "CCTV, Live and Bildetapes. How Presentation Mode Affects the Evaluation of Witnesses". I avhandlingen sammenliknes "liveförhör" med bildeinnspilte avhør. I arbeidsgruppens sluttrapport omtales avhandlingen slik:

"Enligt avhandlingen, som i dessa delar hänvisar även till internationella undersökningar, finns det skillnader. Bl.a. skulle den som ser ett bildeinspelat förhör ofta vara mera kritisk än den som sett det "live". Vidare skulle den som ser ett förhör "live" ha ett bättre minne av vad som sagts. Det förs fram som en möjlighet att detta kan påverka bevisvärderingen när man ser flera förhör på bilde och förutsätts komma ihåg dessa och sammanfoga skilda personers uppgifter. - I sammanhanget kan även nämnas att den åsikten har framförts (Riksviceordförandekonferens 2007-09-28) att den som, likt en domare vid ett vanligt förhör, deltar och kan skjuta in förtydligande frågor borde ha

bättre möjlighet att få en fullständig bild än den som passivt tittar på en inspelning av de mer eller mindre fullständiga frågor och svar som kom att lämnas vid tingsrätten (se på andra sidan Peter Fitger i SvJT 2008 s 453 ff, särskilt side 461 f).”

Prosjektet for gjennomføring av lovreformen ble avsluttet i sin helhet 31.03.09. Det foreligger en sluttrapport til regjeringen datert 28.01.09. Rapporten behandler i første rekke de tekniske og praktiske sidene ved reformen. I rapporten konkluderes det med at prosjektet har lyktes med å nå de mål som var fastsatt. Både tidsplan og kostnadskalkyle har blitt overholdt. Det vil gjenstå en del aktiviteter etter prosjektavslutningen som blir håndtert av linjeorganisasjonen. Dette gjelder for eksempel blandingstiltak for å bedre bildekvaliteten og en oppfølging av den forandrede hovrättsprosessen. Et sammendrag av rapporten er tatt inn under punkt 7.1.1 nedenfor.

Prosjektgruppen har som ledd i sitt arbeid gjennomført studiebesøk ved Domstolsverket og Jönköpings tingsrätt i Jönköping og ved Svea hovrätt i Stockholm. Studiebesøkene har gitt et inntrykk av hvordan EMR fungerer, særlig når det gjelder de tekniske sidene. Det må bemerkes at reformen bare har vært i kraft noen måneder, slik at det er for tidlig å foreta en fullstendig evaluering av alle sider ved reformen.

For sammenligning med norske forhold bør det tas i betraktning at det er flere grunnleggende forskjeller mellom Norge og Sverige når det gjelder prosessreglene i ankesaker. I Sverige er det i forbindelse med EMR innført en streng silingsordning i sivile saker (prövningstillstånd). Anslagsvis 65 % av ankene til hovrätt blir nektet fremmet. I straffesaker gjelder bestemmelser om prövningstillstånd bare i bøtesaker og i saker der tiltalte er frifunnet i tingsrätten og strafferammen er fengsel i høyst seks måneder. Langt på vei er således ordningen i Sverige motsatt av i Norge i og med at vi har en silingsordning for de fleste straffesaker, men i liten grad foretar siling i sivile saker.

Prosjektgruppens studiebesøk ved Svea hovrätt ble gjennomført 17.04.2009. På det tidspunkt hadde EMR vært i kraft i snaut et halvt år. Svea hovrätt hadde da gjennomført ankeforhandlinger etter EMR bare i prioriterte straffesaker, i praksis saker der tiltalte hadde vært varetektsfengslet. Det innebar noen begrensninger i erfaringsgrunnlaget.

Svea hovrätt betegnet sine erfaringer hittil som relativt gode. Gjennomgående er man mindre skeptisk enn man var da reformen trådte i kraft – det gjelder også i forhold til dommernes arbeidssituasjon. Man tror nå ikke at EMR vil få betydning for dommerrekrutteringen til hovrätten. Som den store fordelen fremheves at man unngår det som ellers har vært vanlig i hovrätten – at parter og vitner husker lite, og i alle fall mindre enn de gjorde i tingsrätten.

Det kommer i ganske stor utstrekning begjæringer om omforhør/tilleggsforhør, dvs. forklaringer direkte for hovrätten. Hittil har man i Svea hovrätt ført en meget streng praksis. Det er bare i et fåtall tilfeller at man har tillatt omforhør/tilleggsforhør. I noen tilfeller har man utsatt avgjørelsen til selve ankeforhandlingen.

Det umiddelbare inntrykket representanter for prosjektgruppen fikk ved å følge en ankeforhandling var at det var en passiv behandlingsform, der aktørenes rolle var vesentlig redusert i forhold til det vi var vant til. Et grunnleggende spørsmål vil være om denne passive behandlingsformen også fører til en mer passiv prøving –dvs. at det blir mindre grad av reell overprøving. Representanter for Svea hovrätt ga uttrykk for at den største bekymringen med EMR er at partene (i straffesaker de tiltalte) kan komme til å føle at behandlingsmåten ikke er rettferdig. Man antar at forsvarerne generelt vil være de som har innvendinger mot ordningen. Foreløpig er det likevel få konkrete reaksjoner, og man har i Svea hovrätt undret seg noe over at forsvarerne så langt ikke har fremkommet med vesentlige innvendinger.

4.3 Danmark

4.3.1 Innledning

Danske domstoler har tidligere i beskjeden grad utnyttet de mulighetene som moderne IKT gir. For eksempel er saksbehandlingssystem utdatert, og man har ikke noen erfaring med telefonavhør. Først i den aller seneste tid er man kommet i gang med en forsøksordning med videokonferanse, men da bare internt mellom domstolene.

Danmark hadde ikke bestemmelser om bruk av opptaksutstyr ved rettsforhandlinger. I praksis forekom det stort sett aldri at retten foretar bilde- eller lydopptak av en forklaring. Spesielle regler gjelder for avhør av barn, der politiet foretar bildeopptak av forklaringen som kan benyttes som bevis under rettssaken. For øvrig kan nevnes at det er meget sjelden at

forklaringer avgitt under domsforhandlingen i dispositive sivile saker protokolleres. I straffesaker i første instans skal forklaringene protokolleres i rettsboken.

4.3.2 Domstolsreformen

Danmark har foretatt en omfattende domstolsreform med endringer i rettspleieloven. Den omfatter bl. a. rett til prøving av skyldspørsmålet i to instanser og en reduksjon i antallet byretter fra 82 til 22. Reformen inneholder dessuten en rekke forslag om bildemøter og telefonmøter (telekommunikasjon med og uten bilde). De opprinnelige forslag om bruk av teknologi står i kap. 12-13 i betenkning 1401/2001 om reform av den civile retspleie. I samsvar med betenkningen, offentliggjorde regjeringen den 16.12.05 sitt utkast til lovforslag om domstols- og politireformen. Regjeringens forslag ble fremmet for Folketinget den 01.03.05. Forslaget er etter høringen i det vesentligste uendret og ble vedtatt i 2006.

Loven trådte i kraft 01.01.07, men reglene for så vidt gjelder telekommunikasjon med bilde, samt opptak, skal først tre i kraft etter justisministerens nærmere bestemmelse, ettersom forutsetningen er at domstolene skal disponere det nødvendige kommunikasjons- og opptaksutstyret. Reglene om videokonferanse, opptak, m.v. har således foreløpig ikke trådt i kraft.

4.3.3 Opptak av forklaringer - forarbeidene til endringene i retspleieloven

Retsplejerådet foreslo at de muligheter bildeteknologien gir, bør utnyttes til å utvide adgangen til å gjennomføre avhør forut for hovedforhandlingen. Fra før av har rettspraksis vært meget restriktiv m.h.t. å tillate at vitner avhøres før hovedforhandlingen. Unntak gjøres dersom det må forventes at vitnet er forhindret fra å avgi forklaring under hovedforhandlingen. Det kan nå foretas avhør før hovedforhandling dersom partene er enige, eller hvis det er av vesentlig betydning for den videre forberedelsen av saken. Selv om det er foretatt bildeopptak av en slik forklaring, vil opptaket ikke være til hinder for at vitnet avhøres på ny under hovedforhandlingen. Det vil da normalt ikke være nødvendig å spille av det tidligere opptaket.

Opptak med bilder kan skje fra forklaringer avgitt for retten forut for hovedforhandlingen, og opptaket skal kunne brukes som bevis under denne. Unntaksvis bør bare lydopptak kunne tas dersom opptak med bilder ikke er mulig. Ved opptak forut for hovedforhandlingen skal som hovedregel forklaringen protokolleres i referatform på samme måte som andre forklaringer som avgis før hovedforhandlingen. Tanken er at rettsboksreferatet skal kunne benyttes av partene

ved forberedelsen av hovedforhandlingen og fremlegges som skriftlig bevis, hvis ingen av partene ønsker en fullstendig avspilling av opptaket under hovedforhandlingen. Retten bør likevel kunne bestemme at protokollering ikke skal skje, forutsatt at partenes synspunkter tillegges betydelig vekt.

Det er ikke gitt regler om systematisk opptak av forklaringer under hovedforhandlingen. I langt de fleste tilfelle antas et opptak ikke å ville bli benyttet, og dersom det gjøres, vil det ofte være nødvendig å lage en fullstendig utskrift. Det vises til erfaringene fra Sverige om at lydopptak fra forhandlingene sjelden benyttes av dommerne under deres arbeid med saken. (Dette må forstås på bakgrunn av at digitale lydopptak tidligere ikke fantes i Sverige. Søkemulighetene i et analogt båndopptak er for dårlige). Etter en konkret vurdering skal retten likevel kunne beslutte opptak under hovedforhandlingen. Justisministeriet bemerker i denne sammenheng at de har bedt Strafferetsplejeutvalget overveie en revisjon av reglene om protokollering i straffesaker i lys av de teknologiske muligheter og ut fra rettssikkerhetsmessige synspunkter.

Det presiseres at det er opptak med bilder fra det sted hvor den avhørte avgir forklaring som er aktuelt, ikke opptak fra retten hvor bildene mottas. Det legges ikke opp til adgang til offentliggjøring av opptak fra rettsmøter.

4.3.4 Reformens generelle regler om opptak – retspleieloven § 186

Etter retspleieloven § 186 kan retten bestemme at det skal gjøres bilde- eller lydopptak av en vitneforklaring. Skjer dette under hovedforhandling, skal det så vidt mulig gjøres som bildeopptak. En part har adgang til å se gjennom slike opptak, med mindre parten hadde adgang til å overvære vitneforklaringen. Gjennomsyn kan skje hos partens advokat eller forsvarer. Det er bøtStraff for uberettiget videregivelse av opptak. Den som har rett til dokumentinnsyn, kan mot å dekke utgiftene kreve at det fremskaffes en utskrift av vitneforklaringen.

4.3.5 Forsøksordning med lydopptak i straffesaker

Ved lovbekjentgjørelse nr 1261 av 23.10.07 er det i en ny § 33a i retspleieloven fastsatt regler om at Domstolsstyrelsen kan bestemme at det gjennomføres forsøk med lydopptak av forklaringer under hovedforhandling i straffesaker, eller av rettens gjengivelse av slike forklaringer. I tilfelle nedtegnes ikke innholdet av forklaringen i rettsboken og det behøver heller ikke å gjengis i dommerens fremstilling av saken (unntak gjelder ved anke og dokumentinnsyn). Tiltalte har i utgangspunktet adgang til å høre et lydopptak av en forklaring.

Dette kan gjøres hos retten eller forsvareren. Forøvrig er lydopptak ikke gjenstand for dokumentinnsyn. Opptakene lagres og kan gjenfinnes via et eget program til formålet (programmet er utarbeidet av Indico Norge, og tilsvarende program benyttes her i landet av politiet ved barneavhør). Lydopptakene skal slettes ett år etter at saken er endelig avgjort.

Prosjektet er iverksatt ved syv danske domstoler og erfaringene blant dommerne er så langt positive. En viktig følge av prosjektet er at dommerne i straffesaker i første instans ikke lenger behøver å protokollere forklaringene i rettsboken, slik som ellers er den normale regelen. Ved opptak av forklaringene (romopptak) behøver forklaringene ikke å skrives inn i rettsboken, og dommeren behøver heller ikke å lage noe sammendrag. Først i tilfelle anke eller begjæring om dokumentinnsyn er det påkrevd å lage sammendrag og utskrift. Siden bare 5-10 % av straffesakene ankes, sier det seg selv at besparelsene blir store, samtidig som forhandlingene blir lettere uten avbrudd ved protokollering. Saksbehandlerne er også positive til den nye oppgaven det er å skrive sammendrag fra avhørene, fordi denne oppgaven har høy status.

Prøveprosjektet skal avsluttes innen oktober 2009. Skjer det ikke noe uforutsett, er det grunn til å tro at i alle fall lydopptak fra straffesaker i Danmark er kommet for å bli.

4.4 Opptak og avspilling i andre land generelt

Bruken av opptak og avspilling i andre land vil selvfølgelig avhenge av det generelle nivå vedkommende land har m.h.t. teknologisk utvikling. I de land der opptak og avspilling benyttes, må man også forstå den sammenheng det er mellom denne bruken og de prosessuelle rettsregler som gjelder. Siden rettssystemene kan være vidt forskjellige, må det utvises forsiktighet med å trekke sikre konklusjoner ut fra et enkelt element.

Norge står i en særstilling i forhold til andre land det er naturlig å sammenlikne med i den forstand at man i norsk rettspraksis normalt ikke foretar noen protokollering av hva vitner og parter forklarer under en hovedforhandling. Vi har m.a.o. ingen dokumentasjon for innholdet av bevisførselen under hovedforhandling ut over hva som måtte fremgå av de etterfølgende domspremisser. På den annen side har vi et krav om full ny prøving av saken i ankeinstansen, noe som innebærer at bevisførselen fra første instans kan gjenstas i full bredde samtidig som nye bevis kan komme til. Uavhengig av kravet til full ny prøving av saken, er det likevel

åpenbart at en bedre dokumentasjon fra bevisførselen vil ha rettssikkerhetsmessige fordeler med tanke på en etterfølgende kontroll av bevisførselen.

Det er ikke alle land som har et slikt krav til full ny prøving i ankeinstansen, se for eksempel foran om Sverige som tilgjengelig har en omfattende dokumentasjon fra bevisførselen i første instans. Dette kan gi en mer effektiv rettergang i den grad parter og vitner slipper å forklare seg på ny og avspilling kan erstatte omfattende arbeide med utskrifter fra rettsforhandlinger.

I engelske og amerikanske rettssystemer vil man som regel ha krav til protokollering i form av "court recordings". Dette skjer gjerne ved at en protokollfører stenograferer det som sies. Ved hjelp av teknikken kan stenografien i tilnærmet sann tid automatisk transformeres til et Word-dokument. Denne muligheten har man ikke i Norge, Sverige og Danmark, siden det normalt ikke benyttes en protokollfører som noterer alt som fremføres. Eksempelvis har det i engelsk rett i sivile saker tradisjonelt nesten alltid vært transkript fra rettsmøtet basert på stenografisk opptak. Transkriptene benyttes gjerne mest for å sjekke konsekvens i forklaringene fra en instans til neste. I engelsk rett benyttes det også affediviter, dvs. en utenrettslig erklæring bekreftet med ed. Vitnet vil kunne bli konfrontert med en slik affedevit i retten senere. Foreligger det en affedevit, behøver retten heller ikke gå gjennom hele historien på nytt med vitnet, men kan konsentrere seg om det som er sentralt.

Det skal tilføyes at i et langsiktig perspektiv har praksis i engelsk rett under iretteføringen av saker for Court of Appeal (Civil Division) endret seg fra en muntlig kultur til en kultur der man stoler mye mer på det skrevne ord. Man har videre erfaring for at bruk av sann tids transkript i større straffesaker i kombinasjon med elektronisk presentasjon av bevis i straffesaker har redusert sakenes lengde merkbart og gjort oppgavene for dommer, forsvarer, vitner og ikke minst juryen tilsvarende lettere. (Lord Justice Brooke, Vice-President of the Court of Appeal, Civil Division, tale den 13.2.2004 på International Conference at Williamsburg).

Svenskene har i mange år sikret dokumentasjonen med lydopptak og nå også med bildeopptak. I Danmark har man fra før av en mer utstrakt bruk av protokollering i straffesaker enn hva tilfellet er i Norge. Se foran. Av denne grunn er det naturlig at man i Danmark nå har etablert et prøveprosjekt for lydopptak av forhandlingene i straffesaker til erstatning for vanlig protokollering. Danmark har også igangsatt et prøveprosjekt med tale til tekst.

Også ved de internasjonale domstoler har man i stor utstrekning i mange år basert seg på å supplere den ordinære "court recording" med opptak av lyd og bilde. Videre har både ICTY, ICC og ICTR regler om at opptak kan avspilles uten vitnets fysiske tilstedeværelse, for eksempel etter et bevisopptak.

4.5 Enkelte andre land

4.5.1 England

Rettsalene i England er ikke utstyrt med digitalt opptaksutstyr. Den eneste bruk av digitale opptak skjer når opptak fra hendelser utenfor rettsalen blir overført til CD eller DVD for bruk i retten. Generelt er stemmeopptak basert på gammeldagse lydbånd. Når gammeldags utstyr benyttes forstst skyldes dette manglende finansiering fra Justisdepartementet.

"Transcripts of evidence" kan benyttes ved anker. Det er meget sjelden at vitner avgir vitnebevis ved anker i sivile saker. I straffesaker er det heller ikke vanlig. Se også foran under punkt 4.4. om bruk av transcripts og affedividiviter i Engelsk rett. Det skjer med andre ord ikke en fullstendig ny prøving av bevisene i saken på samme måte som i norsk strafferett.

4.5.2 Nord-Irland

Nord-Irland har kommet langt i å benytte digitale lydopptak fra rettsforhandlingene. Samtlige rettsbygninger i landet har slikt utstyr, slik at digital lagring nå foretas på bred basis. Det er utarbeidet en egen programvare. Denne er inntrettet slik at man kan "klikke" seg inn på saken, på klokkeslett og hvem som har ordet. Dermed avspilles det aktuelle opptaket. Det er mulighet for at dommeren kan legge inn "bokmerke" under opptaket slik at han kan komme tilbake til ting han har merket seg som viktige. Lydopptakene slettes ikke når saken er ferdig.

4.5.3 Australia

Australia er et land med store avstander og flere tynt befolkede områder. Det har derfor vært naturlig å søke å dra fordel av de muligheter teknologi gir ved avvikling av rettssaker.

Situasjonen m.h.t. digitale opptak fra rettsforhandlinger varierer fra sted til sted. Australia har både en føderal og flere statlige domstoler med 9 ulike jurisdiksjoner som alle har forskjellige systemer. De fleste jurisdiksjonene beveger seg i retning av digitale opptak fra

rettsforhandlingene. State of Queensland og The Supreme Court of Tasmania har introdusert nye systemer i sine domstoler som vil kunne tillate digitale opptak av alle rettsforhandlinger, både lyd og bilde.

4.5.4 Federal Court of Australia

Federal Court of Australia har ca. 44 dommere og behandler hovedsaklig kommersielle saker. Den fungerer både som førsteinstansdomstol og ankeinstans i ulike saker. Domstolen har sete i alle hovedsteder og enkelte andre steder fra tid til annen.

Federal Court har digital teknologi for opptak av forhandlingene. Det innebærer at domstolens rapportservice er fullt ut elektronisk, fra opptak av forhandlingene, til forberedelse og levering av utskrift. Det foretas et midlertidig digitalt lydopptak. Opptaket benyttes til å lage en utskrift lagret på en datafil og utskrift på papir. Ved hjelp av "transcript analyzer" kan det legges inn "bokmerker" under opptakene for å finne tilbake til viktige deler av opptaket. Et system her er Ringtail Solutions. Et talegjenkjenningsprogram kan brukes for å finne frem i det digitalt lagrede opptaket. Domstolen anvender ikke denne muligheten. Når domstolen fungerer som ankeinstans, har den ikke behov for å få gjentatt bevisførselen ved å føre vitner på ny eller vise bildeopptak fra tidligere vitneførsel. Domstolen prøver ikke faktum på nytt, men om loven er korrekt anvendt. Den baserer seg bl.a. på de foreliggende utskrifter fra forhandlingene.

4.5.5 District Court of New South Wales

District Court of New South Wales utgjør et mellomstadium i statens domstolshierarki og har sete både i Sydney og en rekke andre steder i staten. Domstolen behandler både sivile saker og straffesaker, og har oppgaver både i første og annen instans.

Selv om videokonferanseutstyr ikke benyttes så mye under hovedforhandlinger, er det annerledes i saker om seksuelle overgrep overfor barn. Offerets tidligere forklaringer (evidence-in-chief, cross-examination og re-examination) kan vises ved avspilling av opptak av lyd og bilde under de påfølgende rettsforhandlinger. De fleste CCTV utstyrsenheter ble installert rundt om i staten i 1997-98. Disse er nå i ferd med å bli oppgradert for å gi full effekt av gjeldende lovgivning om sårbare vitner. Denne lovgivningen foreskriver bl.a. at;

- et voksent offer i en seksuell overgrepssak har rett til å avgi forklaring med CCTV,
- et opptak av forklaringen fra et offer kan brukes som bevis under en ny retts sak etter anke

- dommeren kan tillate mediarepresentanter å se saken i et eget rom (in camera) utenfor rettssalen.

Fra og med 2006 er tidligere opptaksutstyr etter hvert erstattet med digitalt utstyr for opptak av lyd og bilde. Dette har skjedd både i District Court og andre domstoler i staten. Til sammen dreier det seg om 160 rettssaler i tillegg til påtalemyndigheten (Departement of Public Prosecution, DPP) og kontorer for fri rettshjelp. Hensikten er å forbedre kvaliteten på opptak, gjengivelse, lagring og tilgang. Det tilsiktes at lagring skal skje sentralt istedenfor på hver enkelt politistasjon.

Undersøkelser om effekten av forklaringer avgitt per bilde eller CCTV.

Det australske instituttet for kriminologi har i 2005 foretatt en undersøkelse av hvilken effekt vitneforklaringer fra ofre har på juryens beslutninger i saker om seksuelle overgrep, avhengig av om forklaringen er avgitt ved avspilling av et forhåndsoptak per bilde, CCTV eller ansikt til ansikt i retten. Undersøkelsen ble foretatt ved hjelp av 18 testsaker (ikke reelle) omfattende bl.a. 210 jurymedlemmer. En hovedkonklusjon var at rett etter forhandlingene, men før juryens diskusjoner, hadde ikke vitneforklaringer avgitt ved opptak, CCTV eller ansikt til ansikt, ulik effekt på jurymedlemmenes oppfatning av offeret, den anklagede, eller skyldspørsmålet. Man fant m.a.o. ingen signifikante trekk som indikerte at juryens oppfatning ble systematisk påvirket av om offeret avga forklaringen med eller uten tekniske hjelpemidler.

Undersøkelsen omfattet i tillegg effekten av emosjonelle kontra nøytrale vitneforklaringer fra offeret. Man fant heller ingen signifikante trekk med hensyn til i hvilken grad offeret var sterkt emosjonell i sin vitneforklaring eller rolig, bortsett fra at jurymedlemmene anga at erfaringene fra retten var mer stressende når offeret var sterkt emosjonelt engasjert. Positive holdninger til offeret ble avspeilet i positive og sterke sammenhenger mellom offerets troverdighet, sympati med offeret, generelt inntrykk av offeret og generell holdning til ofre for voldtekt. Positive holdninger var videre forbundet med en sterkere tro på skyld hos den anklagede og lav sympati med denne. Positive holdninger til den anklagede var forbundet med en større tro på vedkommendes uskyld, mindre positive holdninger til ofre for voldtekt i sin alminnelighet og en sterkere tro på at offeret hadde bidratt til hendelsen gjennom å oppmuntre til denne.

Det er viktig å merke seg at undersøkelsen ble foretatt med store 42 tomers plasmaskjermer, der bildet av offeret var stort, klart synlig og forklaringen godt hørbar for jurymedlemmene

som satt ca 6 meter fra skjermen. Ut fra denne undersøkelsen kan det ikke generaliseres til situasjoner der teknologien er annerledes, eller av en dårligere standard.

4.5.6 Singapore - Subordinate courts

Subordinate Courts behandler ca 95 % av alle saker. Landet har moderne rettsbygninger med avansert utstyrte rettssaler.

I 2005 ble det startet et prøveprosjekt med digitale lydopptak fra forhandlingene, noe som bl.a. har den fordel at dommerne ikke behøver å ta notater. Isteden noteres tidspunkter slik at dommeren kan finne tilbake i opptaket. Det er ikke vanlig med vitneførsel i ankeinstansen. Opptakene er derfor først og fremst til dommerens eget bruk. Partene må betale dersom de ønsker utskrift. En gradvis utvidelse av prosjektet til stadig flere rettssaler tilsiktes.

4.5.7 India

I indisk rett synes man å være i en startfase m.h.t. innføring av opptak av lyd og bilde fra rettsforhandlingene. Indisk høyesterett har nylig åpnet for å vurdere opptak fra rettsforhandlingene ut fra behovet for allmennhetens innsyn. Det anbefales lydopptak fra høyesteretts forhandlinger. Dette har reist debatt om en rekke spørsmål. Man har vært bekymret for at opptakene kan påvirke rettens forhandlinger. Videre er det en bekymring at dersom en advokat tillates å foreta opptak fra første instans og presentere dette i ankeinstansen, reiser det problemer m.h.t. om opptakene fortsatt er autentiske. En løsning kan være å ha en offisiell transcript fra rettsforhandlingene. Denne løsningen involverer ikke advokatene og opptakene kan behandles som en del av "the record of the Court". En slik offisiell transcript kan tenkes benyttet i ankeinstansens rettsforhandlinger fordi den kan tjene som "record of proceedings" i underinstansen.

4.5.8 Malaysia

I Malaysia er man opptatt av de store restansene i rettsystemet og det er startet pilotprosjekter for bruk av e-domstol (CRT) som bl.a. omfatter innspillings- og transkripsjonstjenester. Ordningen benyttes i første rekke til bruk for dommerens arbeid med saken. Slike tjenester kan foreløpig ikke benyttes i straffesaker fordi loven der krever at dommerens notater skal være for hånd.

5 Kapittel – Hvilket behov er det for opptak av lyd og bilde, og hvilke effekter vil opptak og avspilling gi?

5.1 Utgangspunkter for prosjektgruppens vurderinger

Utgangspunktet for prosjektgruppens arbeid er at det allerede er besluttet at det skal gjøres opptak av parts- og vitneforklaringer som avgis under hovedforhandlingen. For sivile saker er dette lovfestet i tvisteloven § 13-7, se punkt 4.1.2 og 4.1.3. Når det gjelder straffesaker, har Justisdepartementet uttalt at man ”ikke anser det som tvilsomt” at straffeprosessloven, på samme måte som tvisteloven, bør suppleres med en hovedregel om lydopptak under hovedforhandlingen, se departementets høringsbrev 30.06.2008 i forbindelse med NOU 2007: 7 Fritz Moen og norsk strafferettspleie. Departementet anser at spørsmålet om opptak allerede har vært på høring gjennom høringen om rapporten ”Rett til tolk”, som prosjektgruppen har omtalt nærmere i punkt 5.2.7 nedenfor. Det er opplyst at departementet arbeider med en proposisjon med forslag til lovendring, men det er foreløpig usikkert når en slik proposisjon vil bli fremmet.

Tvisteloven § 13-7 er begrenset til å gjelde under hovedforhandling og plikten til å foreta opptak gjelder dermed bare for tingretten og ikke for ankeforhandling i lagmannsrett og Høyesterett, se Schei m.fl., *Tvisteloven kommentarutgave*, side 608.

Ut fra henvisningene i jordskifteloven til tvisteloven, legges til grunn at reglene om plikt til opptak ikke gjelder for forhandlinger i jordskiftedomstolene, se punkt 4.1.8.

Jordskiftedomstolenes situasjon behandles særskilt i punkt 5.4 nedenfor.

Prosjektgruppen antar at det ikke er tatt stilling til om den planlagte regelen i straffeprosessloven skal være begrenset til å gjelde hovedforhandling i tingretten, eller om den også skal gjelde for ankeforhandling i lagmannsretten og i Høyesterett. Prosjektgruppen vil i punkt 5.3.6 og 5.3.7 nedenfor, både for sivile saker og straffesaker, gå inn på om de hensyn som tilsier at det bør gjøres opptak, også gjør seg gjeldende for ankeforhandling i lagmannsrett og Høyesterett.

Reglene om opptak i tvisteloven § 13-7 er begrenset til å gjelde for parts- og vitneforklaringer. Prosjektgruppen legger imidlertid til grunn at reglene om opptak også gjelder for muntlige forklaringer som rettsoppnevnte sakkyndige avgir i retten. Det vises til tvisteloven § 25-5 fjerde ledd annet punktum der det fremgår at reglene om avhør av vitner også gjelder for muntlige forklaringer fra sakkyndige.

At plikten til opptak er begrenset til parts- og vitneforklaringer (og muntlige forklaringer fra sakkyndige), innebærer at det ikke gjelder noe krav om opptak av forhandlingene som helhet. Man har lagt til grunn at for de øvrige delene av forhandlingene vil behovet for dokumentasjon av forhandlingenes innhold i stor grad være ivaretatt ved kravene til utforming av rettsbok, dom og øvrige prosessdokumenter, se Tvistemålsutvalgets vurderinger i NOU 2001: 32 side 837.

Prosjektgruppen bemerker at det kan finnes argumenter for at opptak bør omfatte forhandlingene i sin helhet. Rent praktisk vil opptak av forhandlingene som helhet kunne være lettere å administrere enn opptak begrenset til parts- og vitneforklaringer. Ved opptak av hele forhandlingen vil man kunne nøye seg med å starte opptaket ved rettsmøtets begynnelse og vil bare ha behov for å stoppe det ved pauser og ved dagens slutt. På den annen side taler behovet for effektiv gjenfinning, se punkt 7.3.1.5, klart mot en slik løsning. Også på annen måte vil opptak av forhandlingene i sin helhet være vesentlig mer ressurskrevende enn opptak begrenset til parts- og vitneforklaringer. I den utstrekning opptakene skal omfatte bilde, vil det kreves kamerautstyr som dekker alle plasser i rettssalen og behovet for lagringskapasitet vil øke svært mye.

Selv om det som påpekt allerede er besluttet at det skal gjøres opptak av parts- og vitneforklaringer, finner prosjektgruppen grunn til å gå nærmere inn på de behov som tilsier at det bør gjøres opptak. Hvilke behov som foreligger, vil være vesentlig for hvordan og i hvilken utstrekning opptak bør gjennomføres og for hvordan lagring og senere bruk bør skje. I denne sammenheng må behovene også holdes opp mot de ressursene som vil kreves for gjennomføring av opptak og avspilling.

Det kan være grunn til å presisere et selvsagt utgangspunkt: Behovet for opptak knytter seg ikke til gjennomføringen av opptakene i seg selv, men til nytten ved senere å kunne spille av hele eller deler av en forklaring.

5.2 Hensyn som tilsier opptak av parts- og vitneforklaringer

5.2.1 Grunnleggende hensyn

Det grunnleggende hensynet som tilsier at det bør gjøres opptak med mulighet for senere avspilling av forklaringer, er behovet for å kunne etterprøve innholdet av forklaringene. Generelt vil opptak og dermed mulighet for etterprøving bidra til å styrke rettssikkerheten. Kunnskap om innholdet i en forklaring avgitt på et tidligere stadium i en sak vil i mange situasjoner kunne være av betydning for å komme frem til en materielt riktig avgjørelse. Motsatt må det kunne sies at slik kunnskap i seg selv aldri vil kunne ha negativ effekt – i ”verste” fall vil den være uten betydning for den endelige avgjørelsen.

Det vil for de fleste utenforstående fremstå som svært overraskende at det i norske domstoler som utgangspunkt ikke foreligger noen dokumentasjon av innholdet i forklaringer som gis i retten. Dette står i klar kontrast til den vekt som i mange andre sammenhenger, i og uten for rettssystemet, legges på krav til dokumentasjon og gjenfinnbarhet. Det norske systemet, med verken protokollasjon eller opptak av rettslige forklaringer, fremstår som enestående i internasjonal sammenheng, se kapittel 4 foran.

Prosjektgruppen bemerker at det for tiden er stor oppmerksomhet knyttet til de kravene til rettferdig rettergang som følger av internasjonale konvensjoner om menneskerettigheter, i første rekke Den europeiske menneskerettskonvensjon (EMK) og FN-konvensjonen om sivile og politiske rettigheter (SP). Det vil i en slik sammenheng kunne stilles spørsmål ved en ordning der det ikke foreligger dokumentasjon av forklaringer gitt i retten. Problemstillingen kan særlig reises i forhold til ankeprøving i sivile saker og straffesaker der en overordnet rett tar stilling til en anke. Dette uten å ha tilgang til innholdet i forklaringer som er avgitt for den underordnede domstol og uten å gjennomføre nye avhør av sentrale parter og vitner, se nærmere under punkt 5.2.3 nedenfor.

Et generelt utgangspunktet er at hukommelsen svekkes med tiden. Hvis alle andre forhold som kan påvirke innholdet i en forklaring, tenkes borte, ville man generelt kunne legge til grunn at en forklaring om forutgående hendelsesforløp som er avgitt kort tid etter en hendelse, gir et riktigere bilde enn en forklaring som er avgitt på et sent stadium. Dette tilsier at innholdet i forklaringer som er avgitt tidlig i et tidsforløp, bør dokumenteres.

Både i straffesaker og i sivile saker vil det lett kunne være slik at en part eller et vitne ved en ankebehandling vil ønske å justere den forklaringen han eller hun avga ved førsteinstansens behandling. Et slikt ønske kan blant annet oppstå fordi parten eller vitnet ikke er fornøyd med innholdet i førsteinstansens avgjørelse. Bruk av opptak vil sikre kunnskap om innholdet i forklaringen i første instans og dermed gjøre det mulig å avdekke uoverensstemmelser mellom forklaringene.

I denne sammenheng bør det understrekes at allerede det at en part eller et vitne vet at en tidligere forklaring kan dokumenteres, vil være effektivt for å hindre at parten eller vitnet forsøker å gjøre endringer eller tilpasninger når vedkommende skal forklare seg på nytt. Dette vil kunne forenkle ankebehandlingen og i noen tilfeller også lede til at en part helt avstår fra å inngi anke.

Det er selvsagt ikke alltid slik at tidlige forklaringer er de ”riktigste”. Det kan for eksempel være at den som forklarer seg, bevisst eller ubevisst, har ønsket å holde noe tilbake. Innholdet i en forklaring vil også avhenge av omstendighetene omkring avgivelsen av forklaringen og hvilke spørsmål som er blitt stilt. Uansett vil imidlertid kunnskap om innholdet i en tidligere forklaring, når den sammenholdes med senere forklaringer, bidra til et bredere vurderingsgrunnlag og dermed øke muligheten for å foreta en korrekt samlet bedømmelse.

Prosjektgruppen bemerker at Tvistemålsutvalget foreslo som en ufravikelig regel at dersom det ikke ble gjort opptak, skulle retten protokollere hovedpunkter i parts- og vitneforklaringer. Tvistemålsutvalget la til grunn (NOU 2001: 32 side 846) at ”det i en rekke situasjoner er et reelt behov for autoritativt å kunne fastlå hva som er forklart under hovedforhandling”. Utvalget fremmet ut fra dette et forslag som innebærer at forklaringer skulle dokumenteres, enten ved opptak eller ved protokollasjon. Når departementet ikke fulgte opp forslaget om protokollasjon, var det av hensyn til konsekvensene for saksbehandlingen. Departementet la til grunn at protokollasjon ville ”føre til en radikal forlengelse og oppstyking av forhandlingene (Ot.prp. nr. 51 (1004-2005) side 238).

Prosjektgruppen anser det som klart, i samsvar med det som er lagt til grunn under forberedelsen av tvisteloven, at dagens ordning der det verken protokolleres eller gjøres opptak, ikke kan anses som en akseptabel løsning på lengre sikt. Alternativet til gjennomføring

av opptak vil være protokollasjon, med de betydelige konsekvensene dette vil få for saksbehandlingen og dermed for ressursbruken.

5.2.2 Tvistemålsutvalgets vurderinger

Tvistemålsutvalget har i NOU 2001: 32 del III punkt 17.7.1 (side 836) listet opp situasjoner der det kan være ønskelig å etterprøve innholdet av avgitte forklaringer:

- 1) som basis for ankeforhandling, for å få ankeforhandlingen spisset inn mot det som det reelt er grunn til å tvistes om etter underinstansens avgjørelse
- 2) for mulig konfrontasjon ved avgivelse av parts- og vitneforklaringer i ankeinstansen som avviker fra det som tidligere er forklart av samme part eller vitne.
- 3) til bruk ved spørsmål om gjenåpning.
- 4) til hjelp for overordnet instans ved prøving av om anke skal tillates fremmet eller ikke.
- 5) til hjelp for partene ved utarbeidelse av rettsmiddelerklæring.
- 6) til hjelp for retten ved domsskrivningen.
- 7) dersom det oppstår spørsmål om det er avgitt falsk forklaring og dette i ettertid ønskes forfulgt strafferettslig.
- 8) for å avdekke misforståelser som følger av språk og kulturelle forskjeller.
- 9) som dokumentasjon på dommeratferd.

Tvistemålsutvalget peker også på at opptak eller utskrift av forklaringer vil kunne tjene som bevisopptak.

Tvistemålsutvalgets utgangspunkt er sivile saker. I stor utstrekning vil hensynene være de samme i straffesaker. Prosjektgruppen vil nedenfor kommentere nærmere enkelte av de forhold Tvistemålsutvalget peker på og også fremheve enkelte andre hensyn.

5.2.3 Bruk av opptak i forbindelse med ankebehandling i lagmannsretten

Dersom det gjøres opptak av forklaringer under hovedforhandlinger i tingrettene og under rettsmøter i jordskiftedomstolene, vil mulighet for avspilling av slike opptak kunne være til nytte på alle stadier i forbindelse med forberedelse og gjennomføring av en ankesak for lagmannsretten.

Ved vurderingen av om en sak skal ankes, og eventuelt ved utformingen av en anke, kan partene ha behov for å avklare hva som faktisk ble sagt under en forklaring. Slik kunnskap kan styrke grunnlaget for en anke, for eksempel hvis en nærmere gjennomgang tyder på mangler ved innholdet i forklaringen eller måten den ble avgitt på. Motsatt kan gjennomgang av et opptak svekke grunnlaget for en anke, hvis den viser at det foreligger en klar og entydig forklaring som styrker grunnlaget for det resultat retten er kommet til.

Under lagmannsrettens ankeprøving, i første rekke i straffesaker, jf. straffeprosessloven § 321, men også i noen grad i sivile saker, jf. tvisteloven § 29-13 annet ledd, vil en gjennomgang av én eller flere avgitte forklaringer, kunne være vesentlig for rettens beslutning om en anke skal fremmes til behandling.

Under ankeforhandlingen vil kunnskap om innholdet i en tidligere forklaring, gjøre det lettere å bli oppmerksom på og kunne dokumentere avvik mellom forklaringer. Dette innebærer at saken vil bli bredere og mer fullstendig belyst og dermed øker sannsynligheten for at man oppnår en materielt riktig avgjørelse. At tidligere avgitte forklaringer kan dokumenteres, vil også kunne bidra til å hindre forsøk på endringer og tilpasninger i nye forklaringer som ikke har som formål å avgi en ”riktigere” forklaring.

Prosjektgruppen bemerker at kravene til lagmannsrettens saksbehandling i forbindelse med ankeprøving i den senere tid er kommet i søkelyset. Når det gjelder straffesaker, vises særlig til FNs menneskerettighetskomité's avgjørelse 17.07.2008 og Høyesteretts kjennelser 19.12.2008 om krav til saksbehandling og begrunnelse når lagmannsretten nekter en anke fremmet etter straffeprosessloven § 321 nr. 2. For sivile saker vises til at Høyesterett 01.09.2009 skal behandle en sak i storkammer der det gjøres gjeldende at det er en saksbehandlingsfeil at en anke i en sivil sak er nektet fremmet uten begrunnelse, jf. tvisteloven § 29-13 annet ledd.

Prosjektgruppen bemerker at Høyesterett i prinsippavgjørelsen 19.12.2008 (Rt. 2008 side 1764, avsnitt 110) har understreket at det i enkelte saker ikke vil la seg gjøre å oppfylle lovens krav om en reell overprøving uten å gjennomføre en ordinær ankebehandling med muntlige forhandlinger, og at anken da må fremmes for de aktuelle forhold. Prosjektgruppen vil peke på at i tilfeller der det er tvil om innholdet i én eller flere sentrale forklaringer avgitt for tingretten, vil dokumentasjon av innholdet i forklaringene normalt være nødvendig for å sikre en reell

overprøving. Så lenge det ikke foreligger dokumentasjon, gjennom lydopptak eller på annen måte, vil anken i slike tilfeller således måtte fremmes til behandling.

5.2.4 Bevisopptak

I enkelte situasjoner er det behov for å foreta avhør av parter og vitner utenfor hovedforhandlingen, med sikte på bruk under hovedforhandlingen. Et sentralt eksempel er forklaringer til bruk for Høyesterett, i og med at parter og vitner ikke kan føres direkte for Høyesterett. For de øvrige domstolene vil det noen ganger være slik at den som skal avgi forklaring, er avskåret fra å møte i retten under hovedforhandlingen, for eksempel på grunn av sykdom eller forestående reisefravær. I slike situasjoner kan det på visse vilkår benyttes bevisopptak, dvs. at forklaringen avgis i et særskilt rettsmøte utenfor hovedforhandlingen, enten ved samme domstol som skal avholde hovedforhandlingen, eller ved en annen domstol. Vilkårene for anvende bevisopptak i stedet for direkte avhør under hovedforhandlingen er nærmere regulert i tvisteloven og straffeprosessloven. Prosjektgruppen går her ikke inn på disse vilkårene.

Bevisopptak har, både i straffesaker og sivile saker, tradisjonelt vært gjennomført slik at dommeren, eventuelt med bistand fra en protokollfører, nedtegner forklaringen skriftlig i rettsboken. Dette er i praksis ofte en omstendelig og tidkrevende arbeidsmåte. Forklaringen må vanligvis deles opp i mindre deler for å gjøre det mulig for dommeren å få nedfelt forklaringen. Mellom de enkelte delene av forklaringen vil dommeren, mens partene forholder seg passive, søke å sammenfatte den forklaringen som er gitt, og formulere innholdet presist i rettsboken. Forklaringen vil så bli lest opp til vedtakelse, enten for hver enkelt del eller samlet til slutt i rettsmøtet.

Tvistemålsutvalget foreslo i sin utredning at protokollering i rettsbok fortsatt skulle være hovedregelen for gjennomføring av bevisopptak. Dette møtte motbør under høringen. Oslo tingrett uttalte i sin høringsuttalelse bl.a.:

En ordning med bruk av lydopptak ved bevisopptak vil kunne få stor betydning både ressursmessig og kvalitativt. Selv om fjernavhør har redusert behovet for bevisopptak, vil bevisopptak fortsatt utgjøre en ikke ubetydelig arbeidsmengde ved tingrettene. Særlig gjelder dette bevisopptak for Høyesterett.

Likevel er det i § 17-11 foreslått at protokollasjon av forklaringene fortsatt skal være hovedregelen. Det vil etter tingrettens syn være en svært uheldig regel. Hovedregelen ved bevisopptak bør være at det skal foretas lydopptak (eventuelt bildeopptak) og at partene henvises til å fremlegge utskrift av opptaket eller å avspille opptaket for den dømmende rett. Dette vil ikke bare være ressursbesparende, men vil også bidra til bedre kvalitet på vitnebeviset. Når forklaringen skal nedfelles i en protokoll, fremstår dette som regel som en omskriving av forklaringen i dommerens eget språk. Den informasjon som kan gå tapt og de feilkilder og misforståelser som kan oppstå ved dette, er etter vår mening undervurdert.

Justisdepartementet foreslo etter dette i Ot.prp. nr. 51 (2004-2005) en valgfrihet ved at bevisopptak enten skulle foretas ved opptak av forklaring eller ved protokollasjon i rettsboken, se proposisjonen side 236-237. Dette er nå tvistelovens regel, se § 13-9 første ledd.

Etter straffeprosessloven § 20 første ledd skal forklaringer som avgis i rettsmøte utenom hovedforhandling føres i rettsboken og leses opp til vedtakelse. Denne fremgangsmåten er også den alminnelige i praksis. Gjennom forskrift 15.11.1985 nr. 1911 om lydopptak ved rettens behandling av en straffesak, er det imidlertid åpent for at det kan tas lydopptak av et rettslig avhør, og at retten i slike tilfeller kan bestemme at utskrift av opptaket skal tre i stedet for innføring i rettsboken. For at opptaket skal tre i stedet for protokollasjon i rettsboken, kreves det imidlertid at det skal lages utskrift av opptaket, og at utskriften gjennomleses og bekreftes av dommeren. Ved bevisopptak må utskriften dessuten bekreftes av den som er avhørt.

Prosjektgruppens syn er at en fast ordning med opptak i stedet for protokollasjon ved bevisopptak, vil medføre at bevisopptakene kan avvikles vesentlig raskere og rimeligere. I tillegg oppnås en vesentlig bedre kvalitet på dokumentasjonen av innholdet i forklaringen.. Gruppen viser i denne sammenheng til de synspunkter som fremkommer i Oslo tingretts høringsuttalelse til tvisteloven, se ovenfor, som gruppen helt ut slutter seg til.

Opptak av forklaringen

Når det gjelder sentrale vitner, vil avspilling av opptak i stedet for opplesing av en protokollert forklaring være vesentlig for å sikre at den dømmende rett får et riktig og fullstendig bilde av den avgitte forklaringen. Prosjektgruppen understreker samtidig at selv om det tas opptak av alle forklaringer som gis ved bevisopptak, vil ikke det nødvendigvis innebære at hele opptaket

avspilles under hovedforhandlingen. I mange tilfeller vil avspilling av deler av et avhør være tilstrekkelig. Det må også være slik at man ved behov kan sørge for at hele eller deler av avhøret skrives ut, og at man under hovedforhandlingen nøyer seg med å vise til slike utskrifter.

Når det særskilt gjelder bevisopptak til bruk for Høyesterett, antar prosjektgruppen at hensynet til å oppnå en konsentrert behandling i mange tilfeller vil tilsi at man ved ankeforhandlingen i Høyesterett vil vise til utskrifter av avhør i stedet for å foreta avspilling av opptak.

Prosjektgruppen antar imidlertid at det bør legges til rette for at opptak kan spilles av også i Høyesterett.

Prosjektgruppen ser ikke grunn til å videreføre en regel som i forskriften for straffesaker om at hele forklaringen skal skrives ut, og heller ikke om bekreftelse av utskriften fra dommeren og den som er avhørt. Om og i hvilken grad det tas utskrift, bør avhenge av behovet i det enkelte tilfellet. Dersom det viser seg ønskelig, vil man alltid kunne gå tilbake til opptaket som er gjort. Det kan da ikke være nødvendig å stille krav til bekreftelse.

5.2.5 Enedommersaker

I straffesaker gjennomføres i ulike sammenhenger rettsmøter utenom hovedforhandlingen. Saksbehandlingsmessig bruker man ofte betegnelsen enedommersaker på disse tilfellene.

Etter gjeldende regler skal forklaringer avgitt fra parter, vitner og sakkyndige avgitt utenfor hovedforhandling føres inn i rettsboken og oppleses til vedtakelse, jf. straffeprosessloven § 20. Tilsvarende regel gjelder under hovedforhandling dersom retten treffer beslutning om dette.

Ved opptak av lyd og bilde fra forklaringene gir straffeprosessloven § 23 hjemmel for at gjengivelse fra opptak kan tre i stedet for gjengivelse i rettsboken.

Det vil medføre besparelser under rettsforhandlingene i første instans dersom man i stedet for å nedtegne/diktere forklaringer til rettsboken kan foreta opptak som inngår som en del av dokumentasjonen fra forhandlingene.

I enedommersaker vil man spare arbeidet med protokollering av forklaringen. Man vil også kunne spare arbeidet med opplesning til vedtakelse siden det foreligger en uomtvistet

dokumentasjon gjennom opptaket for hva som er forklart. Dette forutsetter at dommeren i likhet med hva som er tilfelle under en hovedforhandling må være nøye med å stille de nødvendige kontrollspørsmål underveis for å få fakta best mulig belyst. Ved bruk av tolk blir det ytterligere besparelser ved at det ikke blir noen opplesning til vedtakelse av det protokollerte som igjen må tolkes.

For øvrig vil man få en sikrere dokumentasjon for hva som har skjedd under rettsmøtet. Lagmannsretten vil der det er nødvendig kunne kontrollere saksbehandlingen i første instans bedre enn hva tilfellet er i dag ved å kunne gå inn i saksbehandlersystemet og foreta avspilling.

Dette er aktuelt både i tilståelsessaker, fengslingssaker og andre enedommersaker, f.eks. saker om besøksforbud der det også skjer at vitner forklarer seg i tillegg til partene.

En slik anvendelse av opptak som dokumentasjon til erstatning for tradisjonell protokollering i rettsboken vil i noen grad påvirke dommerens arbeidsmåte. Det vil bl.a. kunne være nødvendig å få med i selve avgjørelsen de vesentligste momenter fra bevisføringen i stedet for å vise til en forutgående rettsbok. Dette er imidlertid ønskelig også etter dagens ordning siden avgjørelsen da vil fremstå som mer helhetlig. Noe nevneverdig merarbeid kan det heller ikke antas å medføre siden dommeren uansett må forutsettes å ha notert seg de fakta i saken som har betydning.

Det kan nevnes at Oslo tingrett i 2008 hadde 2700 fengslingsbegjæringer, 1135 tilståelsesdommer og 1040 kjennelser i enedommersaker. I tillegg kommer bevisopptakene. De foreslåtte tiltak vil kunne få betydning for så godt som samtlige av de nevnte sakskategoriene. En slik ordning vil gi ikke ubetydelige resursmessige besparelser i første instans på landsbasis, samtidig som de rettsikkerhetsmessige hensyn ivaretas bedre enn gjennom dagens ordning.

På lik linje med hva som fremgår av punkt 5.2.4 om bevisopptak, ser prosjektgruppen det som ønskelig med en generell ordning med opptak i stedet for protokollering i enedommersaker.

5.2.6 Gjenåpning

Vilkår for gjenåpning er regulert i tvisteloven § 31-3 og § 31-4 og i straffeprosessloven §§ 390-393. Både i sivile saker og straffesaker vil det ved behandlingen av en begjæring om gjenåpning stå sentralt om det foreligger nye opplysninger om faktiske forhold. For denne

vurderingen vil det være vesentlig å klarlegge hvilket faktisk grunnlag som lå til grunn for den opprinnelige avgjørelsen. I den utstrekning avgjørelsen i seg selv ikke gir tilstrekkelig avklaring, vil opplysninger om innholdet i forklaringer som ble avgitt ved den opprinnelige behandlingen, ofte kunne være av vesentlig betydning. I dag vil man i denne sammenheng være henvist til det som måtte finnes av skriftlig materiale. I straffesaker vil man normalt ha politiforklaringene, men det vil være vanskelig å klarlegge i hvilken grad forklaringer avgitt i retten har vært samsvarende med politiforklaringene.

Det er ikke tvilsomt at opptak av forklaringer avgitt under rettsforhandlingene i en sak vil være av vesentlig betydning for behandlingen av en senere begjæring om gjenåpning. For straffesaker er dette også sterkt understreket i Gjenopptakelseskommisjonens brev 02.03.2009 til prosjektgruppen.

Fritz Moen-saken er eksempel på én sak der eksistensen av opptak utvilsomt hadde vært til stor nytte for behandlingen av gjenåpningsbegjæringen. I den saken forelå det særlige forhold at Moens forklaringer var blitt tolket gjennom tegnspråktolk, og det oppsto i forbindelse med gjenåpningssaken spørsmål om tolkingen som var gjennomført ved tidligere avhør. Lyd- og bildeopptak, som omfattet tolkingen, ville gjort det vesentlige enklere å avdekke feil- eller uoverensstemmelser. (Opptak i forbindelse med tolking er nærmere omtalt i punktene 5.2.7 og 7.3.1.3 nedenfor.)

5.2.7 Språk og kulturelle forskjeller

Det kan i ulike sammenhenger oppstå spørsmål om parter og vitner som har forklart seg for en domstol, er blitt riktig forstått av aktørene i saken. Dette gjelder for det første når det er benyttet tolk. Spørsmålet vil da være om tolkingen har skjedd på riktig måte. Videre kan det oppstå spørsmål dersom den som forklarer seg har begrensede norskkunnskaper, eller hvis vedkommende på grunn av kulturelle eller individuelle forhold har hatt vanskelig for å uttrykke seg i den spesielle situasjonen som et rettslig avhør innebærer. I alle disse situasjonene vil opptak av forklaringene gjøre det mulig i ettertid å avklare hvordan avhøret har foregått og hva som har kommet til uttrykk.

Behovet for opptak er understreket i rapporten ”Rett til tolk – tolking og oversettelse i norsk straffeprosess”, som ble avgitt til Justisdepartementet i 2005. Rapporten omhandler i kapittel 12 tolking i tilknytning til lyd- eller bildeopptak. Gjeldende regler om protokollering og opptak

gås gjennom og det vises bl.a. til anbefalingen fra torturkomiteen (CPT) om opptak av alle politiavhør i straffesaker som en rettssikkerhetsgaranti, samt EU kommisjonens forslag fremmet 28.04.2004 om at medlemsstatene skal forplikte seg til å sørge for lyd- eller bildeopptak av ”proceedings” hvor tolk benyttes. Hensikten med kommisjonens forslag var å skaffe sikre bevis for om tolkingen var tilstrekkelig dersom sak fremmes for Menneskerettsdomstolen på dette grunnlaget. Arbeidsgruppen konkluderer bl.a. med at lydopptak i praksis er det eneste brukbare middel for å sikre bevis for tolkingens kvalitet og omfang i retten. Arbeidsgruppen understreker at opptak er helt vesentlig for å kunne avdekke tolkefeil og foreslår at straffeprosessloven § 23 endres slik at det som hovedregel tas bildeopptak av forhandlingene i straffesaker.

På grunnlag av høringen av rapporten ”Rett til tolk” har Justisdepartementet, som påpekt under punkt 5.1 ovenfor, besluttet å foreslå en lovregel om opptak av forhandlingene i straffesaker. Prosjektgruppen legger til grunn at departementet, i motsetning til forslaget fra arbeidsgruppen, vil begrense opptakene til parts- og vitneforklaringer.

Foruten ved tolkning fra eller til et fremmed språk, vil bildeopptak være vesentlig for å dokumentere og kontrollere tolkning foretatt av tegnspråktolker. Som nevnt foran, er Fritz Moen-saken et eksempel på en sak der opptak av avhør foretatt med tegnspråktolk kunne ha vært til stor nytte.

Prosjektgruppen bemerker at konsekutiv tolking (se om begrepet i punkt 7.3.1.3 nedenfor) ikke vil stille særlige krav til opptaksutstyret, forutsatt at man aksepterer at eventuelle bildeopptak kun viser den som avgir forklaring, dvs. at tolken ikke kommer med bildet. Fullverdig opptak ved tegnspråktolking og ved simultantolking vil imidlertid stille særlige krav ved at det krever opptak av flere bilder og/eller av flere lydspor samtidig, se punkt 7.3.1.3

5.2.8 Domsskrivning

Dersom det foreligger opptak lagret på en måte som er lett tilgjengelig for dommeren, vil det være mulig for han/henne under domsskrivningen å spille av hele eller deler av foretatte avhør. Dette vil kunne være til stor hjelp dersom noen punkter i én eller flere forklaringer er av sentral betydning for saken, og dommeren ikke har fullgode notater fra forklaringene på disse punktene. I enkelte tilfeller vil mulighet for avspilling kunne hindre at en doms innhold blir uriktig som følge av feilerindring fra dommerens side.

Samtidig må det understrekes at uansett hvordan avspillingssystemene legges opp, vil det være relativt tidkrevende for en dommer å spille av hele eller deler av avhør under domskrivningen. Prosjektgruppen antar de fleste dommere, selv om det foreligger opptak av forklaringer, i utgangspunktet vil bygge på det han eller hun har notert fra forhandlingene. Gruppen vil imidlertid ikke se bort at etter hvert som dommere blir vant til å håndtere opptak, kan det skje en utvikling i retning av at dommere i mindre grad enn i dag noterer under forhandlingene og i stedet baserer seg på at man om nødvendig kan foreta avspilling. En positiv side ved dette vil i tilfelle være at dommeren kan opptre mer aktivt under forhandlingene som følge av at man ikke må konsentrere en så stor del av sin oppmerksomhet om å få fullstendige notater.

5.2.9 Bruk av opptak i stedet for nytt avhør av parter og vitner

Opptak av forklaringer som avgis ved behandlingen i første instans, vil gjøre det mulig å spille av disse opptakene i stedet for at de samme partene og vitnene forklarer seg på nytt ved eventuell senere behandling av saken i en høyere instans. Som det er gjort rede for i punkt 4.2 ovenfor, bygger den svenske reformprosessen i stor utstrekning på en slik grunntanke. Den klare forutsetningen er at man ved behandlingen i hovrätten, tilsvarende vår lagmannsrett, ikke skal foreta nytt avhør av parter og vitner som avga forklaring i første instans, tingsrätten. I stedet vil man spille av lyd og bildeopptak med forklaringen fra første instans, tingsrätten. Denne ordningen gjelder både i straffesaker og i sivile saker.

Den reformen som er gjennomført i Sverige, reiser vesentlige spørsmål, se punkt 4.2.4 og 4.2.5 . Prosjektgruppen legger til grunn at det i Norge ikke er aktuelt med noen reform som innebærer at avspilling av tidligere avhør generelt trer i stedet for nye forklaringer direkte for ankeinstansen, verken i sivile saker eller straffesaker. En slik reform ville sannsynligvis også resultert i at den krevende oppgaven det allerede er å rekruttere tilstrekkelig med dyktige jurister til lagdommerembeter, ville bli enda mer krevende. Prosjektgruppen går imidlertid ikke nærmere inn på dette, både fordi en slik reform ikke synes å være aktuell i Norge og fordi det faller utenfor gruppens mandat.

Prosjektgruppen bemerker likevel at gjennomføring av lyd- og bildeopptak av rettslige forklaringer, gir grunnlag for å vurdere om avspilling av et tidligere avhør i enkelte tilfeller kan komme i stedet for direkte avhør for den dømmende rett. Prosjektgruppen vil nedenfor peke på enkelte situasjoner der det er grunn til å vurdere dette.

For det første bør avspilling kunne benyttes i tilfeller der det foreligger opptak av et rettslig avhør av et vitne og det ikke er mulig å avhøre vitnet på nytt ved en senere rettsbehandling, for eksempel som følge av sykdom eller dødsfall. Adgang til slik avspilling må antas å foreligge også etter gjeldende lovregler. I sivile saker vil dette følge av alminnelige prinsipper om fri bevisførsel. I straffesaker følger adgangen av straffeprosessloven § 300 sammenholdt med § 297. Avspilling i straffesaker forutsetter likevel at kravene til kontradiksjon som følger av EMK er ivare tatt ved gjennomføringen av det avhøret som ønskes avspilt, jf. den omfattende rettspraksis som foreligger på dette området.

For fornærmede i straffesaker det ofte være en betydelig belastning å måtte avgi forklaring gjentatte ganger. Belastningen er spesielt stor i enkelte typer saker, herunder blant annet alvorlige sedelighets- og voldssaker. For saker som kommer til behandling i lagmannsretten, vil en fornærmet måtte avgi forklaring minst tre ganger, hos politiet, i tingretten og i lagmannsretten. Enkelte ganger vil rettslige forklaringer også måtte gjentas i samme instans, med den ekstra belastningen dette innebærer. Dette vil forekomme dersom tingrettens eller lagmannsrettens dom senere skulle bli opphevet som følge av det er begått feil ved første gangs behandling, eller dersom lagrettens kjennelse i en lagrettesak skulle bli satt tilside av de juridiske dommerne.

Slik prosjektgruppen ser det, er det grunn til å gi regler som i noen, nærmere angitte, situasjoner gir adgang til å spille av opptak av tidligere rettslige avhør av fornærmede i stedet for å gjennomføre et fullstendig nytt avhør ved en ny behandling. Det vil kunne tenkes både at avspilling fullstendig trer i stedet for nytt avhør, og at det gis en viss adgang til supplerende avhør i tillegg til avspilling

Tanken om å la avspilling tre i stedet for nytt avhør er for øvrig også kommet til uttrykk i den sittende regjeringens handlingsplan mot vold i nære relasjoner ("Vendepunkt"). Under tiltak 13 heter følgende:

"For mange ofre og vitner er det en betydelig belastning å forklare seg i retten, i en del tilfeller flere ganger. Sikres forklaringene fra tingretten ved lyd – og bildeopptak, og disse tillates brukt ved ankebehandlingen, kan det være tilstrekkelig at et offer forklarer seg for retten én gang, samtidig som adgangen til å overprøve tingrettens dom, beholdes.

En slik ordning reiser mer vidtgående spørsmål knyttet til ankeordningen og skal utredes nærmere.”

Prosjektgruppen er enig i det som påpekes om at det her er tale om problemstillinger som reiser mer vidtrekkende spørsmål. Det ligger utenfor prosjektgruppens mandat å gå nærmere inn på disse. Det sentrale for gruppen er å fremheve at opptak av lyd og bilde er en forutsetning for eventuelt å kunne iverksette reformer i den retning som regjeringen angir.

Etter prosjektgruppens vurdering bør det også vurderes om det i sivile saker mer generelt bør åpnes for at avspilling kan tre i stedet for avhør dersom én av partene ønsker dette.

Begrunnelsen for et slikt ønske kan for eksempel være hensynet til den enkelte part eller vitne, eller et ønske om spare ressurser knyttet til omkostninger forbundet med nytt avhør av en part eller vitne. En mulig lovregel kan være at avspilling kan skje når én part krever dette, og retten gir samtykke.

5.2.10 Rettens leders foredrag for lagretten

Utgangspunktet for prosjektgruppens arbeid er opptak parts- og vitneforklaringer, se punkt 5.1 ovenfor. Gruppen vil likevel nevne at Justisdepartementet i et høringsnotat om hurtigere behandling av straffesaker (september 2006 - snr 2005082771 ES punkt 6.8) har reist spørsmål om det bør innføres pålegg om opptak av rettens leders foredrag i lagrettesaker (rettsbelæringen), jf. straffeprosessloven § 368 annet ledd. Formålet med opptak vil særlig være å skaffe dokumentasjon for innholdet i rettsbelæringen ved en eventuell ankebehandling. Det kan også være en mulighet å stille opptaket til disposisjon for lagretten i forbindelse med rådslagningen.

Etter prosjektgruppens syn vil det være naturlig at det i forbindelse med innføring av opptak av parts- og vitneforklaring også innføres som en fast ordning at det gjøres opptak av rettens leders foredrag for lagretten.

5.3 Spørsmål som krever nærmere avveining

5.3.1 Lyd og bilde eller bare lyd?

Om det er behov for opptak av både lyd og bilde eller kun opptak av lyd alene, vil avhenge av hvilken bruk som senere skal gjøres av opptakene.

Dersom bruken av opptak er begrenset til dokumentasjon av innholdet i avgitte forklaringer, uten at opptaket skal tre i stedet for nytt avhør i et senere rettsmøte i samme eller høyere instans, vil det mange tilfeller være tilstrekkelig med lydopptak. Mange av de hensynene som er fremhevet i punkt 5.1 og 5.2 ovenfor, vil kunne ivaretas på en tilfredsstillende måte selv om det ikke gjøres bildeopptak.

Samtidig vil det i en god del situasjoner være slik at de hensynene som tilsier at det bør gjøres opptak, også gjør det nødvendig, eller i det minste sterkt ønskelig, at et opptak omfatter både lyd og bilde.

For at et opptak skal tre i stedet for ny forklaring for den dømmende rett, må det etter prosjektgruppens syn normalt kreves at opptaket omfatter både lyd og bilde. Dette gjelder blant annet ved bevisopptak, se punkt 5.2.4 ovenfor, og i den utstrekning man vil tillate at opptak av forklaringer avgitt i en instans tillates brukt i stedet for gjennomføring av nytt avhør ved en senere behandling, i en høyere eller samme instans, se punkt 5.2.9 ovenfor.

At et opptak omfatter lyd og bilde vil videre være vesentlig i en del sammenhenger der det kan oppstå spørsmål om avhør av en part eller et vitne er riktig forstått. Det klareste eksemplet er her avhør som er skjedd ved hjelp av tegnspråktolk.

For behandlingen av en begjæring av gjenåpning, jf. punkt 5.2.6, ovenfor, vil det klart være ønskelig at opptak av forklaringer omfatter både lyd og bilde. Dette er også understreket i Gjenopptakelseskommisjonens uttalelse til prosjektgruppen.

Ut fra det som er påpekt, er det prosjektgruppens anbefaling at man i utgangspunktet legger opp til systemer for opptak, lagring og avspilling av både lyd og bilde. Det fremstår som lite fremtidsrettet, og vil gi vesentlige begrensninger i nytten av å kunne foreta avspilling, dersom opptak generelt skulle begrenses til lydopptak. Prosjektgruppen ser likevel at det ut fra ressurshensyn kan vise seg nødvendig, i alle fall i en overgangsperiode, at opptak i enkelte sammenhenger begrenses til lydopptak.

5.3.2 Gjennomføring av opptak

I den utstrekning det skal tas opptak av lyd og bilde, eventuelt bare av lyd, av forhandlingene i en rettssak, vil dette, foruten krav til teknisk utstyr, innebære at personale fra domstolen vil måtte styre opptakene. De kravene som må stilles til opptakenes kvalitet og styringen av disse, er nærmere omtalt i punkt 7.3.1.

Prosjektgruppen bemerker at det vil være en ikke ubetydelig oppgave å styre opptakene. Oppgaven vil blant annet bestå i starte og stoppe opptak til riktig tid, samt å sikre tilfredsstillende kvalitet på lyd og eventuelt bilde. Samtidig er det vesentlig å sikre tilfredsstillende indeksering av opptaket, se punkt 7.3.1.5.

Prosjektgruppen finner det klart ønskelig at en annen person enn den dommeren som er rettens leder, gis i oppgave å styre opptakene – forutsatt at ikke dommeren ønsker å gjøre denne oppgaven selv. Rettens leder har allerede en rekke oppgaver knyttet til styringen av forhandlingene. Samtidig må han eller hun, av hensyn til den avgjørelse som skal treffes, ha full oppmerksomhet om det som fremkommer i retten. De fleste vil i den forbindelse ønske å ta egne notater. I saker med én fagdommer, som vil være de aller fleste sakene i tingretten, vil dommeren også ha ansvar for å føre rettsbok.

Prosjektgruppen bemerker at etter ordningen i Sverige vil det så langt gruppen kjenner til alltid være tilstede en rettsfullmektig (notarie/fiskal) under rettsforhandlingen. Styringen av lyd og bildeopptak er lagt til denne. Prosjektgruppen legger til grunn at det heller ikke i andre land som har opptaksordninger, er vanlig at opptakene styres av en dommer som den eneste fra retten til stede i rettssalen. Et unntak er den danske forsøksordningen der opptak benyttes som et alternativ til dommerens protokollering/sammendrag, jf. foran punkt 4.3.5.

Prosjektgruppen vil etter dette som utgangspunkt anbefale at det i saker med bare én dommer tilstede i retten gis mulighet for å tilkalle en saksbehandler/funksjonær i alle situasjoner der det skal foretas opptak fra forhandlingene. Forutsatt at opptak begrenses til parts- og vitneforklaring, vil slik bistand kunne begrenses til de delene av en hovedforhandling der forklaringer avgis. Prosjektgruppen er likevel på det rene med at dette vil innebære et klart økt ressursbehov sammenlignet med dagens situasjon. Dette gjelder selv om en saksbehandler som er tilstede i retten for å styre opptak, i noen grad også ville kunne utføre andre saksbehandleroppgaver mens vedkommende sitter i rettssalen.

Prosjektgruppen understreker at i den utstrekning man velger en løsning der gjennomføringen av opptak skal styres av en dommer, må det legges vesentlig vekt på å oppnå en teknisk løsning som gjør at dette kan gjøres på en slik måte at dommeren i minst mulig grad mister oppmerksomhet om andre oppgaver. Disse spørsmålene er nærmere drøftet i punkt 7.3.2.2 nedenfor.

5.3.3 Ankebehandling – når skal avspilling skje?

Prosjektgruppen vil peke på at selv om opptak med mulighet for avspilling utvilsomt vil bidra til større rettssikkerhet, oppstår det utfordringer når det gjelder ressursbruk. Så lenge avspilling av opptak av tidligere forklaringer ikke kommer i stedet for nye avhør av parter og vitner ved en ankebehandling, vil man lett komme i en situasjon der gjenfinning og avspilling av opptak kommer som et tillegg til en saksbehandling som ellers ikke er endret i forhold i dag. I så fall vil den totale ressursbruken øke.

Situasjonen vil selvsagt være annerledes i den utstrekning det gis regelverk som åpner for at avspilling av tidligere avhør kan tre i stedet for avhør direkte for den dømmende rett.

Prosjektgruppen viser særlig til det som er skrevet om bevisopptak i punkt 5.2.4 og det som står om muligheten for å la opptak tre i stedet for nytt avhør i punkt 5.2.9.

Spørsmålene om hvordan avspilling skal gjennomføres, er i noen grad behandlet i forarbeidene til tvisteloven. Departementet synes i proposisjonen å ta det utgangspunkt at bare det forhold at det faktisk foreligger opptak, vil redusere bevisførselen for lagmannsretten. Departementet uttaler bl.a., Ot.prp. nr. 51 (2004-2005) side 236:

”Departementet framhever særlig at opptak er et nyttig redskap for å konsentrere ankeforhandlingen om det som det er reell grunn til å tvistes om. Vissheten om at det ved avspilling kan etterprøves hva som ble forklart under hovedforhandlingen, vil på flere måter bidra positivt til en slik konsentrasjon. Trolig vil opptaket føre til at prosessfullmektigene eller partene får mindre lyst til å foreta omfattende avhør av parter og vitner under ankeforhandling eller bevisopptak i håp om at det nye avhøret skal gi mer fordelaktige svar enn det første. I stor utstrekning vil slike opptak derfor bidra til at lovens intensjon med en ankebehandling blir bedre etterlevd. Det vil si at flere av avhørene under hovedforhandlingen ikke blir gjentatt under ankebehandling, og at

prosessfullmektigene eventuelt i stedet nøyer seg med å vise til gjengivelsen av forklaringene i tingrettens dom eller selv redegjøre for hovedinnholdet.

- - -

Departementet antar for sin del at avspilling av opptak ikke vil påføre partene kostnader som er større enn de besparelser som vil følge av en mer konsentrert ankebehandling.”

Prosjektgruppen er enig i at eksistensen av opptak kan bidra til å hindre at parter forsøker å nå frem i en ankesak bygget på endringer eller tilpasninger i forhold til det en part eller et vitne forklarte i tingretten.

Prosjektgruppen bemerker likevel at det er en generell forutsetning, som er understreket sterkt i forarbeidene til tvisteloven, at ankebehandlingen skal være begrenset til det som er omtvistet mellom partene, se blant annet Tvistemålsutvalgets uttalelser i NOU 2001: 32 del II punkt 12.9 (side 357). Det innebærer at parts- og vitneavhør uansett bare skal gjennomføres så langt det er nødvendig for å belyse omtvistet faktum. Ubestridt faktum skal belyses for retten gjennom henvisninger til dommen i første instans, eventuelt annet skriftlige materiale, se bl.a. § 29-16 annet ledd. I lys av dette kan det synes tvilsomt hvor langt eksistensen av opptak fra forhandlingene i første instans kan bidra ytterligere til å redusere omfanget av avhør i lagmannsretten.

Uansett må det understrekes at de vurderinger som er kommet til uttrykk i forarbeidene til tvisteloven, ikke fullt ut er overførbare til straffesaker, i alle fall ikke i ankesaker som omfatter bevisbedømmelsen under skyldspørsmålet. I slike saker skal det etter straffeprosessloven § 331 første ledd ”foretas en fullstendig ny behandling av saken”. Denne forskjellen er også fremhevet av Tvistemålsutvalget, se NOU 2001: 32 del II punkt 12.9 (side 357) og del III punkt 17.7.6 (side 845)

Justisdepartementet gir, i forlengelsen av det som er sitert ovenfor fra proposisjonen til tvisteloven, Ot.prp. nr.51 (2004-2005) side 236, uttrykk for følgende:

”Det vil ikke være grunn til at store deler av opptaket blir avspilt når anke vurderes eller forberedes. Stort sett vil prosessfullmektigene ha en realistisk erindring om hva som ble

sagt under de ulike forklaringer, og de vil derved ha begrenset behov for avspilling. Derved vil det også under ankeforhandlingen sjelden oppstå behov for avspilling. Når det viser seg at partene er uenige om hva som er blitt forklart under hovedforhandlingen, vil det ofte være unødvendig med avspilling i retten; dels fordi retten vil kunne avskjære dette fordi det ikke er viktig nok med slik avklaring, dels fordi avspilling vil kunne skje i en pause utenom rettsmøtet med bare partene til stede.”

Prosjektgruppen er enig i disse utgangspunktene. Etter prosjektgruppens syn bør det klare utgangspunktet være at når en part eller et vitne skal avgi forklaring i forbindelse med ankebehandling, skal det ikke i tillegg skje en avspilling av en forklaring avgitt på et tidligere stadium i saken. Tilsvarende må også gjelde i straffesaker. Avspilling av tidligere avgitte forklaringer, bør være begrenset til tilfeller der det er behov for avspilling av hensyn til sakens opplysning. Under en ankeforhandling vil dette i første rekke kunne være der en part eller et vitne forklarer seg avvikende fra sin tidligere forklaring på et punkt som er av reell betydning for saken. Avspillingen må i tilfelle være begrenset til de punkter der det foreligger avvik. I forbindelse med ankeprøving må rettens avspilling kunne begrenses til punkter der det foreligger uenighet eller uklarhet om innholdet i en forklaring som er avgitt under forhandlingen i første instans.

Slik prosjektgruppen ser det, må det normalt være opp til partene å gjøre gjeldende at det foreligger forhold som gir grunn til å foreta avspilling. Det må normalt også være partenes ansvar å angi hvilke deler av et tidligere avhør som kreves avspilt. For at avspilling skal kunne skje på en effektiv måte når det er behov for det, vil det være vesentlig at innspilling er skjedd på en måte som gjør det mulig med rask gjenfinning, se nærmere punkt 7.3.1.5.

5.3.4 Lagring og sletting av opptak

5.3.4.1 Generelt

Prosjektgruppen legger til grunn at opptak som utgangspunkt må lagres på en måte som sikrer at gjenfinning og avspilling kan skje fra domstolens saksbehandlingssystem, Lovisa, jf. punkt 6.2. En slik løsning er helt nødvendig for å oppnå en mest mulig effektiv bruk av og styring med foretatte opptak, jf. de hensynene som er fremhevet under punkt 5.2 og drøftelsen i kapittel 7.

Samtidig bør det understrekes at domstolenes eget behov for lagring av opptak i en sak, vil opphøre når det foreligger rettskraftig dom. I Sverige slettes alle opptak når det er gått to måneder etter rettskraftig dom. I den utstrekning Norge skal lagre i lengre tid enn dette, vil det måtte være for å ivareta andre hensyn enn domstolenes eget behov. Et sentralt hensyn som tilsier at lagring bør skje over lang tid, er muligheten for bruk av opptak i forbindelse med behandling av en begjæring om gjenåpning, se punkt 5.2.6. For øvrig kan partene av ulike grunner ha ønske om å kunne få tilgang til avhør også i avsluttede saker.

Selv om opptak av lyd og bilde i utgangspunkt bør lagres av domstolene selv og i tilknytning til Lovisa, er det ikke gitt at lagring etter at en rettssak er avsluttet bør skje på samme måte. Det kan være spørsmål om lagring bør håndteres av andre organer, utenfor domstolene. Det kan også være gode grunner for at billedopptak slettes på et tidligere tidspunkt enn lyddelen av opptakene.

5.3.4.2 Sivile saker

For sivile saker ser prosjektgruppen det slik at det eneste nærliggende lagringsalternativet er domstolene selv. Etter prosjektgruppens vurdering, fremstår ingen andre organer som aktuelle. Etter tvisteloven § 13-7 femte ledd skal opptak ”arkiveres sammen med saken”. Loven inneholder imidlertid ingen nærmere regulering av hvordan dette skal gjennomføres eller hvor lenge lagring skal skje. Disse spørsmålene er forutsatt regulert i forskrifter med hjemmel i § 13-7 sjette ledd annet punktum.

Som påpekt, kan det ikke være tvilsomt at alle opptak må lagres frem til det foreligger rettskraftig dom i en sak. Spørsmålet om det skal skje lagring utover dette, vil bero på en avveining der sentrale hensyn vil være hvilket behov som kan foreligge for fremtidig bruk av opptak holdt opp mot kostnadene og de personvernmessige hensyn ved å lagre store datamengder over lang tid.

Etter tvisteloven § 31-6 annet ledd gjelder en absolutt frist på ti år for begjæring av gjenåpning i en sivil sak. Slik prosjektgruppen ser det, kan det normalt i alle fall ikke være behov for lagring av opptak i en lengre periode enn dette. Prosjektgruppen antar at det bør etableres en rutine der opptak av forklaringer i sivile saker slettes automatisk når det er gått 10 år siden rettskraftig dom. Om det i enkelte eller i alle saker bør foretas sletting på et tidligere stadium,

må det i tilfelle bygge på at kostnadene ved lagring ikke står i forhold til de hensynene som tilsier lagring. Kostnadene ved lagring er nærmere omtalt i punkt 8.3.1.2.

5.3.4.3 Straffesaker

I straffesaker arkiveres papirbaserte dokumenter, også dokumenter utferdiget av retten, av påtalemyndigheten, jf. påtaleinstruksens § 2-2. Prosjektgruppen ser det som en mulighet at lagring av lyd og bildeopptak etter at rettskraftig dom foreligger, kan skje på samme måte. Det vil være klare fordeler ved at politiet har ansvaret for lagring av dokumentasjonen knyttet til en straffesak i sin helhet, uavhengig av om dokumentasjonen er papirbasert eller befinner seg på et elektronisk medium. At all dokumentasjon finnes samlet, vil gjøre det lettere å finne frem til materialet, også etter lang tid, for eksempel i forbindelse med en begjæring om gjenåpning. Som påpekt under punkt 5.3.5, ser prosjektgruppen det også som nærliggende at spørsmålene vedrørende tilgang til opptak fra rettsmøter i straffesaker reguleres i sammenheng med reglene for tilgang til straffesaksdokumenter.

Prosjektgruppen nevner i denne sammenheng også til at det i stadig større utstrekning foretas lyd- og bildeopptak fra politiavhør. Politiet vil således i alle tilfelle måtte håndtere lagring av lyd og bilde knyttet til mange straffesaker.

Prosjektgruppen bemerker at det må kreves at eventuell lagring av opptak hos politiet ikke begrenser domstolenes mulighet til å benytte foretatte opptak så lenge en sak er til behandling i retten. Det må etableres rutiner som sikrer at både domstolene og politiet får tilgang til foretatte opptak. Det må også etableres rutiner som sikrer at det blir lagret en original versjon som er sikret mot senere endringer/manipulasjoner.

Med en ordning som antydnet ovenfor, vil det ligge utenfor domstolenes oppgaver å lagre opptak i straffesaker over lang tid, for eksempel av hensyn til en mulig fremtidig begjæring om gjenåpning. Spørsmålet om varighet av lagring og eventuelle slettingsrutiner må dermed vurderes bl.a. i lys av situasjonen for politiet når det gjelder lagringskapasitet og andre praktiske forhold.

Dersom lagring av opptak i straffesaker ikke legges til politiet, må domstolene selv stå for lagringen. Det må da tas stilling til hvordan dette skal gjøres. Det vil blant annet være et

spørsmål om hvordan lagring praktisk skal gjennomføres og hvilke regler og rutiner som skal gjelde for lagring og senere sletting.

Prosjektgruppen antar at selv om materialet lagres hos domstolene, vil spørsmål om tilgang til opptak, jf. punkt 5.3.5 nedenfor, kunne håndteres av politiet. Det forutsetter i tilfelle at politiet, selv om opptakene lagres hos domstolene, gis direkte tilgang til materialet. Det må således etableres tekniske løsninger for dette.

5.3.5 Tilgang til opptak

5.3.5.1 Generelt

Utgangspunktet må være at foretatte opptak er tilgjengelig for ansatte i domstolene gjennom Lovisa på samme måte som saksdokumenter er det i dag. Dette stiller krav til teknisk utstyr, både i rettssaler og på dommer- og saksbehandlerkontorene, se punkt 6.2. og 7.3.1.

For en effektiv bruk av opptak under den videre behandlingen av samme sak, er det avgjørende at også sakens parter får tilgang til de opptakene som foreligger. Bortsett fra ved domsskrivning, bør utgangspunktet være at domstolene bare vil spille av opptak ved den videre behandling av en sak når en part mener det er nødvendig med avspilling, se også punkt 5.3.3 ovenfor. Det må da også kreves at parten gir nøyaktig anvisning på hva som kreves spilt av, dvs. hvilket avhør og hvilke deler av avhøret det dreier seg om.

Slik prosjektgruppen ser det, kan det være et spørsmål om partenes tilgang til opptak bør organiseres på forskjellig måte i straffesaker og sivile saker. Det vises til at oppbevaring av og tilgang til papirbaserte rettsdokumenter, som påpekt under punkt 5.3.4, er vesentlig forskjellig i straffesaker og sivile saker.

Prosjektgruppen legger til grunn at domstolene, verken i straffesaker eller sivile saker, kan ta på seg å sørge for utskrifter av avhør. I den utstrekning det anses å foreligge behov for utskrift må det være opp til partene selv å sørge for dette.

Hvis partene kun får tilgang til opptakene ved å gå gjennom dem på domstolens kontor, må det etableres ordninger med utstyr og rutiner som gjør dette så lite arbeidskrevende for domstolene som mulig, og som samtidig ivaretar de nødvendige sikkerhets- og kontrollhensynene.

For så vidt gjelder spørsmålet om hvordan tilgangen rent teknisk kan ordnes, vises til punkt 6.7.

5.3.5.2 Sivile saker

I sivile saker har partene etter tvisteloven § 13-7 fjerde ledd første punktum, jf. § 14-1, en generell rett til å låne eller kopiere alle opptak som er gjort. Etter § 13-7 fjerde ledd annet punktum har den enkelte som har avgitt forklaring i retten, en tilsvarende rett for så vidt gjelder sin egen forklaring. Det er ikke regulert nærmere hvordan dette praktisk skal gjennomføres. Prosjektgruppen forutsetter at det må etableres en ordning der parter og vitner kan henvende seg til domstolene og motta opptak av avhør på et eksternt medium, eller få dette overført på annen måte.

Prosjektgruppen legger til grunn at partenes tilgang til foretatte opptak i sivile saker, slik det følger av tvisteloven § 13-7 fjerde ledd, må gjelde uten begrensninger når det gjelder lydopptak. Det kan riktignok være en risiko for misbruk, ved at opptak kommer uvedkommende i hende eller ved at en part selv bruker et opptak på en utilbørlig måte. Et eksempel her kan være at en part i en familiesak legger ut et opptak med et ømtålig innhold ut på Internett. Prosjektgruppen legger imidlertid til grunn at risikoen for og konsekvensene av misbruk av lydopptak ikke vil være vesentlig forskjellig fra det som i dag gjelder for papirbaserte dokumenter.

Prosjektgruppen legger til grunn at gjeldende regler om referatforbud og taushetsplikt vil komme til anvendelse i forhold til spredning av lydopptak og antar at disse også vil kunne gi et tilfredsstillende vern mot misbruk. Prosjektgruppen viser særlig til reglene i domstolloven § 129 om referatforbud. Etter § 129 tredje ledd gjelder et generelt forbud mot offentlig gjengivelse av forhandlingene i familiesaker. Bestemmelsen vil blant annet ramme eksemplet som er nevnt ovenfor, utlegging av opptak fra en familiesak på Internett. Etter § 129 annet ledd kan retten forby offentlig gjengivelse av forhandlingene i alle saker som holdes eller kan holdes for lukkede dører, og også dersom offentlig gjengivelse vil kunne ha skadelig virkning på opplysningen eller pådømmelsen av saken. Prosjektgruppen antar at gjennomføring av opptak vil gi grunn til å anvende § 129 annet ledd i større utstrekning enn i dag, men antar at bestemmelsens rekkevidde i utgangspunktet burde være tilstrekkelig også i forhold til spredning av lydopptak. Det vises også til rettens adgang etter domstolloven § 128 til å pålegge

taushetsplikt for opplysninger som fremkommer i et rettsmøte som holdes for lukkede dører. Innføring av opptak vil formodentlig også kunne gi grunn til å anvende denne bestemmelsen i større grad enn i dag.

Kopiering av bildeopptak for bruk utenfor domstolene reiser etter prosjektgruppens syn vesentlige spørsmål. Opptak av lyd og bilde gir generelt et helt annet og vesentlig sterkere inntrykk enn bare lyd. Det er lett å tenke seg meget alvorlige konsekvenser av spredning av bildeopptak fra avhør gjennomført i en domstol. Ut fra dette er det prosjektgruppens syn at det bør gjøres begrensninger i den absolutte adgangen til innsyn som i dag følger av tvisteloven § 13-4 fjerde ledd.

Man kan for eksempel tenke seg forklaringer i en familiesak lagt ut på internett eller på annen måte spredt i en større krets, kanskje mange år etter at avhøret fant sted. Også i saker som i utgangspunktet ikke fremstår som ømtålige, vil avspilling av avhør med bilde som skjer mange år etterpå og i en annen sammenheng, kunne ha alvorlige negative konsekvenser for dem som er involvert.

Prosjektgruppen ser det ut fra det som er påpekt, som klart at i den utstrekning man vil gi parter tilgang til bildeopptak fra domstolene i sivile saker, må det gis omfattende regler med forbud mot bruk av opptakene på annen måte enn i forbindelse med den aktuelle saken. Slik prosjektgruppen ser det, gir eksisterende regler om referatforbud og taushetsplikt ikke et tilstrekkelig vern i forhold til den sterke uttrykksform bruk av opptak som omfatter levende bilder, innebærer.

Et alternativ til omfattende regler som begrenser partene adgang til bruk av bildeopptak, vil etter prosjektgruppens syn være at bildeopptak som det klare utgangspunktet forbeholdes for domstolenes eget bruk, dvs. at slike opptak kun kan avspilles ved den videre behandlingen av samme sak innenfor domstolene. Prosjektgruppen kan ikke se vesentlige hensyn som taler mot en slik begrensning. Partenes behov for å skaffe seg kunnskap om innholdet i tidligere avgitte forklaringer, vil i de aller fleste tilfeller være tilstrekkelig ivaretatt ved at partene får tilgang til lydopptakene, se nedenfor. Behov for avspilling også av bilde vil normalt bare foreligge i den utstrekning avspillingen skal danne direkte grunnlag for domstolenes avgjørelse av en sak.

I enkelte sjeldne tilfeller, for eksempel knyttet til bruk av tolk (tegnspråktolk), vil det også kunne tenkes behov for partene for tilgang til lyde og bilde. Prosjektgruppen antar imidlertid at slik tilgang bør kunne oppnås etter særskilt beslutning av domstolen i det konkrete tilfellet.

Prosjektgruppen bemerker at en løsning som angitt, er i samsvar med den ordningen som er valgt i Sverige. I Sverige har partene, også før EMR-reformen, generelt hatt tilgang til lydopptak av forklaringer fra parter og vitner. Ved reformen har man imidlertid tatt det standpunkt at bildeopptak kun er tilgjengelig ved domstolene og for domstolenes bruk, jf. 4.2.2.

Innsynsretten etter tvisteloven § 13-7 fjerde ledd er begrenset til parter og vitner. Andre enn parter og dem som har fått sin forklaring tatt opp, har ikke innsynsrett. Prosjektgruppen legger til grunn at innsynsretten ikke bør utvides til å omfatte andre, for eksempel pressen.

5.3.5.3 Straffesaker

For straffesaker ser prosjektgruppen det som en nærliggende mulighet at tilgang til opptak bør reguleres i sammenheng med reglene for tilgang til straffesaksdokumenter. Slike regler finnes særlig i straffeprosessloven § 28 og i påtaleinstruksen. De tar sikte på å avveie hensynet til partenes og andres behov for innsyn mot skadevirkninger som kan oppstå ved spredning av dokumenter som ofte vil ha et innhold av sensitiv karakter. En tilsvarende avveining må ligge til grunn for utformingen av regler for lyd- og bildeopptak.

Selv om det tas utgangspunkt i de prinsippene som er lagt til grunn i någjeldende regler, anbefaler prosjektgruppen at reglene i straffeprosessloven § 28 og påtaleinstruksen revideres slik at de blir tilpasset de særlige hensyn og praktiske forhold som må ivaretas når det er tale om innsyn i lyd- og bildeopptak.

Alternativet til en regulering som nevnt vil være at tilgangen til opptak også i straffesakene håndteres av domstolene. En slik løsning vil kreve en nærmere regulering av vilkårene for slik tilgang og krav til håndteringen av opptakene for dem som får tilgang. En mulighet for å begrense risikoen for uønsket bruk av opptak, kan være, som prosjektgruppen antyder for sivile saker ovenfor, at bildeopptak generelt ikke utleveres fra domstolene.

5.3.6 Bør det gjøres opptak av forhandlingene i lagmannsretten?

Det følger av prosjektgruppens drøftelser i punkt 5.2 at for at de hensynene som er påpekt, skal kunne oppnås, vil det være nødvendig å utruste lagmannsrettene slik at det kan foretas avspilling av opptakene som er foretatt i tingrettene. Spørsmålet som skal drøftes her, er om det også bør gjøres opptak av parts- og vitneforklaringer som avgis i lagmannsrettene.

Som påpekt, gjelder påbudet i tvisteloven § 13-7 om opptak av parts- og vitneforklaringer ikke for ankeforhandlinger i lagmannsretten. Det innebærer at plikten til opptak av parts- og vitneforklaringer for lagmannsrettene del er begrenset til saker der lagmannsretten er førsteinstans, det vil i praksis si saker som gjelder overprøving av Trygderettens avgjørelser. Det kan i denne sammenheng også nevnes at EMR-reformen i Sverige ikke innebærer krav om opptak i forhandlinger i annen instans, hovrätten, verken i sivile saker eller straffesaker. Etter det prosjektgruppen forstår, er det generelt installert både avspillingsutstyr og fullt opptaksutstyr i alle rettssaler ved hovrättene. Situasjonen er likevel så langt, i alle fall i Svea hovrätt, at opptaksutstyret vanligvis ikke benyttes.

Et sentralt formål med opptak av avhør i tingretten vil som fremhevet under punkt 5.2 ovenfor være den nytten som kan oppnås ved at avspilling kan foretas i forbindelse med ankebehandling i lagmannsretten. Prosjektgruppen vil likevel peke på at de hensynene som for øvrig er fremhevet, i stor utstrekning taler for at det bør gjøres opptak også av forklaringer som avgis for lagmannsretten. Prosjektgruppen fremhever særskilt at i den grad opptak ønskes lagret med sikte på bruk i forbindelse med begjæringer om gjenåpning, vil det for saker som er behandlet i lagmannsretten, være mer vesentlig å lagre opptak herfra enn opptak fra tingretten. I den utstrekning det innføres regler som gir mulighet til å bruke opptak i stedet for nytt avhør av parter og vitner, se punkt 5.2.9, vil det også være vesentlig å gjøre opptak av avhør i lagmannsrettene, særlig for det tilfelle at en sak senere skulle komme opp til fornyet behandling i lagmannsretten. For partene vil også opptak fra lagmannsrettene kunne være til nytte i forbindelse med vurdering av videre anke til Høyesterett. I noen sammenhenger kan det også være grunnlag for å benytte opptak direkte i forbindelse med behandlingen i Høyesterett, se punkt 5.3.7 nedenfor.

5.3.7 Høyesterett

I forhold til behandlingen i Høyesterett vil det for det første være et spørsmål om og i tilfelle i hvilken utstrekning opptak av avhør foretatt i lavere instans bør kunne benyttes. For det annet må det tas stilling om det også bør tas opptak fra forhandlingene i Høyesterett.

Bevisførselen i Høyesterett er middelbar. I straffesaker er Høyesterett dessuten generelt avskåret fra å prøve bevisbedømmelsen under skyldspørsmålet. Parter og vitner avhøres ikke direkte for Høyesterett. Prosjektgruppen legger til grunn at det ikke vil være aktuelt med noen vesentlig endring av de grunnleggende prinsippene for Høyesteretts arbeidsmåte. Det innebærer at det ikke vil være aktuelt å innføre som en generell ordning at avhør fra lavere instanser kan spilles av i forbindelse med behandlingen i Høyesterett.

Prosjektgruppen vil likevel fremheve at det i enkelte sammenhenger kan være ønskelig å benytte opptak i forbindelse med behandlingen i Høyesterett.

Prosjektgruppen tilrår i punkt 5.2.4 at bevisopptak i fremtiden generelt gjennomføres med lyd- og bildeopptak. Som fremhevet her, vil dette neppe lede til en generell ordning der slike opptak avspilles direkte for Høyesterett. Det vil imidlertid kunne tas utskrift av opptakene som trer i stedet for rettsbok med protokollasjon av avhøret. Slik prosjektgruppen ser det, kan det også i enkelte tilfeller være ønskelig at dokumentasjon av bevisopptak skjer gjennom avspilling.

Prosjektgruppen antar videre at det i enkelte særlige situasjoner kan være grunn til å spille av hele eller deler av forklaringer avgitt for lavere instanser ved behandlingen i Høyesterett, eventuelt at utskrift av slike forklaringer benyttes. Dette kan blant annet tenkes som alternativ til bevisopptak, enten fordi man ikke finner grunn til å gjennomføre et nytt avhør eller fordi parten eller vitnet av en eller annen grunn er avskåret fra å avgi ny forklaring. Også i situasjoner der det foreligger spørsmål om saksbehandlingsfeil knyttet til et avhør, kan det være ønskelig å spille av avhøret direkte for Høyesterett.

Som fremhevet i punkt 5.2.10 antar prosjektgruppen at det bør gjøres opptak av rettens leders foredrag for lagretten. Et sentralt formål med slike opptak vil være å gjøre foredraget tilgjengelig for Høyesterett, enten direkte gjennom avspilling eller gjennom bruk av utskrift.

Det følger av det som er påpekt, at prosjektgruppen anbefaler at det installeres utstyr for avspilling også i Høyesterett.

Når det gjelder spørsmålet om opptak fra forhandlingene i Høyesterett, bemerker prosjektgruppen at så lenge det ikke gjennomføres avhør av parter og vitner, vil de hensynene som taler for opptak av slike avhør i liten grad ha relevans. Et unntak gjelder likevel for rettsoppnevnte sakkyndige. Etter prosjektgruppens syn bør det tas opptak av muntlige forklaringer som avgis av sakkyndige i Høyesterett. Høyesterett har overfor prosjektgruppen opplyst at man fra nå av vil ta opptak av slike forklaringer. Til dette benyttes eksisterende utstyr, og opptakene er begrenset til lydopptak.

Utover forklaringer fra sakkyndige vil spørsmålet om det bør gjøres opptak fra forhandlingene i Høyesterett, slik prosjektgruppen ser det, i første rekke være et spørsmål om det på prinsipielt grunnlag bør foreligge dokumentasjon av forhandlingene i landets øverste domstol. Prosjektgruppen går ut fra sitt mandat ikke nærmere inn på dette.

5.3.8 Rettsmøter utenom hovedforhandling og ankeforhandling

Som påpekt blant annet i punkt 4.1.2, foran er plikten til opptak etter tvisteloven § 13-7 begrenset til å gjelde avhør som foretas under hovedforhandling. Utenfor hovedforhandling er plikten til opptak begrenset til forklaringer som avgis ”for å sikre bevis” i tilfeller der det ikke foretas innføring i rettsboken av forklaringen, jf. § 13-9 første ledd. Prosjektgruppen legger til grunn at formuleringen ” for å sikre bevis” knytter seg til reglene i kapittel 27 om bevisopptak og i kapittel 28 om bevissikring utenfor rettssak. Dette innebærer at det ikke foreligger noen plikt til opptak i andre situasjoner der en part eller et vitne avgir forklaring under et rettsmøte som ikke er hovedforhandling. Dette forekommer i praksis i ganske store utstrekning, blant annet ved muntlig forhandling i saker etter tvangsfullbyrdelsesloven og i muntlige forhandlinger knyttet til midlertidige avgjørelser, blant annet i saker etter barneloven.

Slik prosjektgruppen ser det, vil de hensyn som taler for å foreta opptak av parts- og vitneforklaringer i stor utstrekning også tilsi at det bør gjøres opptak av parts- og vitneforklaringer som avgis i rettsmøter utenfor hovedforhandling i sivile saker. I enkelte saker, for eksempel muntlige forhandling i tingretten i saker som gjelder krav om midlertidig forføyning, vil forhandlingene i praksis foregå på tilnærmet samme måte som under en hovedforhandling.

Etter prosjektgruppens syn bør det legges til rette for opptak av lyd og bilde også av forklaringer som avgis i rettsmøter utenfor hovedforhandling. Prosjektgruppen anbefaler likevel ikke at det innføres noen generell plikt til opptak av slike avhør. Blant annet proporsjonalitetshensyn og hensynet til fleksibel og effektiv saksgang tilsier at enkelte rettsmøter bør kunne gjennomføres uten at det tas opptak.

Når det gjelder straffesaker, har prosjektgruppen i punkt 5.2.5 anbefalt at det i rettsmøter utenfor hovedforhandling i tingretten, ofte betegnet enedommersaker, generelt legges til rette for at opptak av forklaringer kan tre i stedet for protokollasjon.

5.3.9 Småkravsprosess

Plikten til opptak etter tvisteloven § 13-7 gjelder ikke for forhandlinger under småkravsprosessen. Dette er i forarbeidene begrunnet med hensynet til proporsjonalitet: En tvist med beskjeden størrelse bør ikke behandles med større ressursbruk enn den fortjener. Prosjektgruppen viser til drøftelsen i NOU 2001: 32 punkt 17.7.7 (side 847), som Justisdepartementet slutter seg til i Ot.prp. nr. 51 (2004-2005) side 236.

Prosjektgruppen er enig i at det ikke bør gjelde noen plikt til opptak i saker som følger småkravsprosessen. Dette innebærer selvsagt ikke noe forbud mot at det gjøres opptak dersom retten finner grunn til det. I den utstrekning det gjøres opptak bør reglene for videre håndtering og bruk av opptakene være de samme som for opptak som omfattes av opptaksplikten i § 13-7, se også punkt 9.2.1 (nest siste avsnitt) og 9.2.5 (siste avsnitt).

5.4 Særskilt om jordskiftedomstolene

5.4.1 Innledning

Hensynene som er nevnt vedrørende sivile saker under punkt 5.2, vil i hovedsak også gjelde for jordskiftedomstolene. For eksempel gjelder reglene om bevisopptak, men de benyttes i svært begrenset grad. Det kan tenkes at tilgang på opptaksutstyr vil øke omfanget. Utgangspunktene for å gjøre opptak er dermed på mange måter de samme som for de alminnelige domstolene. Det er likevel naturlig å drøfte om det er ulikheter mellom behovene og effektene i jordskiftedomstolene og de alminnelige domstolene.

5.4.2 Opptaksutstyr

Under punkt 7.3.3 drøftes en del praktiske sider ved opptak av forklaringer i jordskiftedomstolene. Her pekes det blant annet på utfordringer ved bruk av mobilt utstyr. Det vil være en del ekstra usikkerhet knyttet til bruk av slikt utstyr. Sjansen for at utstyret svikter eller blir brukt feil, slik at opptakene ikke kan brukes, er større enn om en benytter fastmontert utstyr. Under opptak på befaring, vil en i tillegg ha forstyrrelser fra omgivelsene, vær og vind. Når det gjelder generelle krav til mobilt utstyr vises det til kapittel 7.3.1.2 (siste avsnitt).

5.4.3 Partene

Jordskifterettene skiller seg fra de alminnelige domstolene ved det høye antall parter som deltar i sakene. I snitt er det 10 parter pr. sak. I noen saker vil det være flere hundre parter. I de fleste tvistesaker vil partsantallet være begrenset, men det kan fra tid til annen forekomme tvistesaker med et stort antall parter. Det vil imidlertid ikke være slik at ”alle tvister med alle”, snarere at grupperinger av parter står mot hverandre, og at representanter fronter sakene. I disse sakene vil antall forklaringer fra parter og vitner likevel kunne bli høyt.

Et flertall av partene er selvprosederende. Ett spørsmål det kan være grunn til å reise er hvordan partene vil reagere på at det gjennomføres opptak. En positiv effekt av opptak som det blant annet er pekt på i Ot. prp nr. 51 (2004-2005) side 236 er at parter og vitner trolig vil være mer forsiktige og årvåkne med hensyn til hva de sier dersom det gjennomføres opptak. Det kan likevel være grunn til å spørre om partene vil ”legge bånd på seg”. Dette er omhandlet samme sted i proposisjonen som vist til ovenfor og i NOU 2001:32 side 839. Erfaringsmessig er noen parter reserverte overfor å ta ordet i forsamlinger. For disse vil det muligens fortone seg enda mer skremmende å ta ordet for å snakke i en mikrofon og eventuelt foran et kamera.

I saker med selvprosederende parter får ofte forhandlingene et noe mindre stramt preg enn der det er advokater. Partsforklaringene vil gjerne flyte sammen med den øvrige redegjørelsen for saken, og partene vil ha ordet flere ganger under forhandlingene. Dette vil gjelde både inne i rettslokalet, og ute på befaring. Det kan derfor være problematisk å definere hva det skal gjøres opptak av. Et alternativ er å ta opptaket under hele forhandlingen, med de konsekvenser som er beskrevet under punkt 5.1 sjuende avsnitt.

I saker med et begrenset antall selvprosederende parter vil forklaringene ofte ikke være veldig omfattende. Det kan derfor være hensiktsmessig å ta opptak så lenge partene har ordet. Dette er best egnet ved lydopptak hvor en kan ha en mikrofon plassert slik at den fanger opp all lyd i lokalet. Behovet for lagringskapasitet vil også være mindre ved opptak av kun lyd. Bildeopptak kan medføre stadige skifter av opptaksvinkel for å fange opp den som forklarer seg, noe som kan bidra til å stykke opp forhandlingene. Bildeopptak av hele forhandlingene vil også kreve betydelig lagringsplass. Opptak av hele befaringer vil åpenbart ikke være hensiktsmessig.

Dersom det gjøres opptak i saker med mange parter, og det dermed kan bli mange forklaringer, kan det tenkes at forklaringene gis fra en fast plass som partene må forflytte seg til. Dette gjør administreringen av opptakene enklere, fordi en slipper å endre kameravinkler eller eventuelt flytte på mikrofoner. En ulempe er at forhandlingene kan bli oppstykket ved at partene stadig må forflytte seg til opptaksplassen.

Ett moment som taler for opptak av saker med selvprosederende parter er i situasjoner hvor det blir stilt spørsmål ved dommerens opptreden. Opptak vil da kunne tjene som dokumentasjon på dommeradferd. Dette momentet er trolig viktigere i saker med kun selvprosederende parter enn i saker med advokater.

5.4.4 Tvister

Prosjektgruppen ser argumenter for at hovedreglene ved tvistebehandling rent prinsipielt bør være de samme enten behandlingen skjer i de alminnelige domstolene eller i jordskiftedomstolene. Tingrettene og jordskifterettene har overlappende kompetanse i blant annet grensetvister. det vil si at partene kan velge om de ønsker at tvistene behandles av tingretten eller jordskifteretten. Det synes rimelig at saker som kan behandles av begge de to domstolene blir behandlet mest mulig likt, også med tanke på opptak.

I praksis vil de fleste tvister i jordskifterettene være ”småkrav” hvor verdien på tvistegenstanden er under kr 125 000,-. Prosjektgruppen har ikke statistikk over hvor mange saker dette vil gjelde, men sannsynligvis vil de fleste jordskifteretter i varierende grad ha tvister med verdier over verdigrensen hvert år. Antallet vil variere fra år til år, og i mellom jordskifterettene.

Kapittel 10 i tvisteloven om småkravsprosess er ikke gjort gjeldende for jordskiftedomstolene. I arbeidet med ny jordskiftelov er det så langt konkludert med at småkravsprosessen ikke skal gjøres direkte gjeldende. I foreløpig utkast til ny jordskiftelov ligger det derimot inne et forslag om at en del elementer fra småkravsprosessen skal bakes inn. Dette gjelder blant annet prinsippet i tvisteloven § 10-5, om begrensning av sakskostnadene jf. lovforslaget § 7-5. Dersom disse bestemmelsene gis anvendelse er det naturlig å tenke at det samme bør gjelde for plikt til å gjøre opptak. Det vil være unaturlig at det innføres en plikt for jordskifterettene som medfører opptak i tvistebehandling i saker med formuesverdi under kr 125 000,- når ikke det samme gjelder dersom tvisten hadde blitt behandlet av tingretten.

Bestemmelsene om verdifastsetting i kapittel 17 i tvisteloven er i dagens lov ikke gjort gjeldende for jordskiftedomstolene, men i foreløpig utkast til ny jordskiftelov er det foreslått at bestemmelsene skal gjelde "så langt dei høver." Verdien på tvistegjenstanden gir seg sjelden selv i tvister for jordskifterettene. Det vil være nødvendig med en konkret vurdering i den enkelte sak. Ofte vil det være et spørsmål om verdien på arealet eller rettigheten som er omtvistet. Det kan være vanskelig for retten å verdsette uten at det foreligger konkrete opplysninger. Gjennom uttalelser fra partene, som ledd i saksforberedelsen vil det kunne avdekkes om verdien er over eller under kr. 125 000,-, og i en del tilfeller vil det være åpenbart at verdien er høyere eller lavere.

5.4.5 Jordskifter (rettsendring)

Man kan tenke seg at det kan være hensiktsmessig med opptak også i jordskiftesaker, selv om det ikke skjer som ledd i behandling av tvister. Ett eksempel hvor opptak kan være formålstjenlig er i arealbyttesaker som omfatter dyrka mark etter § 2 bokstav b, eller samferdselsjordskifter etter § 6. Forklaringene til partene om tilstanden og produksjonspotensialet på de ulike delene av eiendommene er viktige som et av flere forhold i forbindelse med verdsettingen av arealene. Opplysningene kommer ofte fram på befaring, det kan være mange forklaringer, og det kan være tidsbesparende å gjøre opptak i stedet for å notere. Dette vil være dokumentasjon som er viktig i rettens videre arbeid. Det vil muligens også bidra til at partene ikke fristes til å gjøre gjeldende en høyere kvalitet på egne arealer enn det som er realiteten. Det kan også tenkes at opptak er hensiktsmessig å benytte i andre sakstyper etter § 2, særlig i forbindelse med innhenting av informasjon som danner grunnlag for rettens videre arbeid med sakene.

I rettsendrende saker forekommer det at jordskifteretten avhører sakkyndige. Dette kan for eksempel være i byggtekniske spørsmål i vegsaker, eller i andre sakstyper hvor jordskifteretten ikke innehar fullgod sakkyndig kompetanse selv. Sakkyndiges forklaring kan ofte inneholde en rekke detaljer som det kan være vanskelig for dommeren å få med seg fullt og helt i notatene. Det vil i mange tilfeller være nyttig å kunne spille av opptak av forklaringen i forbindelse med utformingen av avgjørelsen.

5.4.6 Opptak og avspilling i jordskifteoverretten

Det vil svært sjelden være tvistebehandling i jordskifteoverrettene, men det vil være en viss mulighet for at det kan oppstå eller avdekkes tvister også her. Reglene for, og plikten til å gjøre opptak, bør da være lik som for jordskifterettene. Det kan tenkes tilfeller hvor jordskifteoverretten kan nyttegjøre seg den type opptak som beskrives i siste avsnitt i 5.4.5 ovenfor i forbindelse med ankebehandling, men det kan ikke legges til grunn at opptak fullt ut kan erstatte behovet for befarung.

5.4.7 Plikt til opptak av forklaringer i jordskiftedomstolene?

I dagens jordskiftelov er det ingen plikt for jordskifterettene til å gjøre opptak, jf. punkt 4.1.8. Spørsmålet er om det bør innføres en slik plikt. Det må vurderes om effektene som oppnås forsvarer investeringer i opptaksutstyr. Det er tvilsomt om et begrenset behov forsvarer tunge investeringer. Det er også viktig at opptak ikke er til hinder for en rasjonell gjennomføring av forhandlingene. Det vises særlig til problemstillingene knyttet til bruken av mobilt utstyr og til saker med selvprosederende parter. Det synes imidlertid klart at dersom jordskiftedomstolene skal kunne etterleve intensjonene i tvisteloven på dette området må samtlige jordskifteretter ha tilgang til opptaksutstyr.

I saker hvor det bør gjennomføres opptak kan det tenkes at jordskifterettene kan låne saler med opptaksutstyr av tingrettene. Da elimineres usikkerheten ved bruk av mobilt utstyr, og det kan muligens gi en bedre utnyttelse av utstyret i tingrettene. Dette vil være avhengig av ledig kapasitet, og at det ligger en tingrett i nærheten av området for saken, på grunn av behovet for befarung. Som prosjektgruppen har vært inne på tidligere vil dette trolig ikke gjelde mange saker pr. år. Det vises blant annet til vurderingene om en eventuell verdigrensning i kapittel 5.4.4.

Et annet forhold som eliminerer noe av usikkerheten knyttet til bruk av mobilt utstyr, og som vil bidra til en mer rasjonell avvikling av forhandlingene er å bare gjøre opptak inne i

rettslokalet, og ikke ute på befarings. Ulempen med dette er at forklaringer avgitt på befarings ikke blir tatt opp.

Etter en samlet vurdering av momentene ovenfor ser prosjektgruppen det slik at det ikke bør innføres en plikt til å gjøre opptak av forklaringer i jordskiftedomstolene. Til det er usikkerhetsmomentene og de uklare effektene for framtreddende. Dette kan eventuelt revurderes etter en periode hvor man har høstet erfaringer. Prosjektgruppen vurderer det slik at det som ledd i forprosjektet (kap. 10) bør gjennomføres et pilotprosjekt som også omfatter opptak i jordskiftedomstolene. Prosjektet kan for eksempel omfatte noen jordskifteretter av forskjellig størrelse, med forskjellig geografisk beliggenhet, og med en variasjon i sakstypene. Det er viktig at prøveordningen omfatter både opptak av lyd og lyd med bilde for å skaffe et bredest mulig erfaringsgrunnlag.

Det er uansett noen forhold som taler for at det i enkelte saker bør gjøres opptak, og det er viktig at retten har mulighet til å beslutte opptak av forklaringer i alle sakstyper. Dersom det ikke innføres en plikt for jordskiftedomstolene til å gjøre opptak bør det utarbeides noen retningslinjer for når det bør gjøres opptak, slik at retten har et best mulig grunnlag å fatte sin beslutning ut fra. Det er etter prosjektgruppens syn naturlig at man på et senere stadium i vurderer dette nærmere.

5.4.8 Bare lyd eller lyd og bildeopptak i saker for jordskiftedomstolene?

Dette temaet er også behandlet i punkt 5.3.1. Momentene som taler for opptak av både lyd og bilde er ikke like framtreddende for jordskiftedomstolene. Sannsynligvis vil opptak av kun lyd være tilstrekkelig i de fleste tilfeller. Ressursbruken ved innføring av kun lydopptak vil trolig stå mer i forhold til nytten enn ressursene som kreves ved opptak av både lyd og bilde. Utstyr for opptak av kun lyd er mindre ressurskrevende, og betydelig enklere å administrere i rettsmøtene. Et pilotprosjekt som beskrevet ovenfor vil kunne gi klarere svar på behovet for bildeopptak.

Befaringene står i en særstilling ved at det ofte oppstår situasjoner der sentrale deler av forklaringene blir avgitt i forbindelse med påvisninger i terrenget. En kan tenke seg at det dermed vil være behov for å fange opp både selve forklaringen og objektet forklaringen gjelder. Det vil i tilfelle være nødvendig med opptak av både lyd og bilde. Opptak av bare lyd kan gi liten mening der det er viktig at det som påvises dokumenteres sammen med forklaringen. En

betenkelig side ved en slik framgangsmåte er at den vil bære preg av å være bevissikring. Dette er en oppgave som naturlig ligger til partene. Dersom retten skal foreta denne type opptak må det tilstrebes at de gjøres på en slik måte at den som forklarer seg, og det vedkommende forklarer seg om, framstilles på en mest mulig objektiv måte. Innholdet i opptakene kan lett farges av måten de er utført på, med tanke på blant annet bildeutsnitt og vinkel. Dette kan bli problematisk for retten, og det gir ekstra utfordringer at opptakene skjer utendørs under varierende forhold.

En positiv side ved slike opptak vil være at de, i tillegg til å ivareta de grunnleggende hensynene for opptak, kan være til hjelp for å friske opp dommerens minne i forbindelse med utarbeidelse av avgjørelser. Ut over dette er det tvilsomt om slike opptak har noen særlig nytte. Opptakene vil uansett ikke erstatte behovet for befarings ved ankebehandling.

6 Kapittel - Tekniske løsninger

6.1 Infrastruktur

Med infrastruktur menes:

Kapasiteten i domstolsnettet og internt i den enkelte domstol og rettssal, kapasiteten på den sentrale serverparken, mulighet for å foreta opptak, lagring, avspilling og sletting i saksbehandlingssystemet Lovisa eller et annet sted, samt lagringskapasitet og arbeidsstasjoner lokalt som kan håndtere lyd og bilde.

Kort oppsummert vil innføring av opptak av lyd og bilde føre til store utfordringer i hele infrastrukturen. Dette være seg både på nettverksiden og i resten av den tekniske infrastrukturen.

6.1.1 Nettverk

De svenske domstolenes infrastruktur består av linjer med kapasiteter på mellom 10 Mbps og 100 Mbps. Alle domstoler har dubleret nettverkstilkobling til domstolnettet, slik at om den ene linjen faller ned, vil den andre ta over. I tillegg er det to linjer på 2 Gbps hver inn mot Domstolsverket sentralt der dataserverne er plassert.

Til sammenligning varierer hastigheten i dagens norske domstolnett fra 512 kbps til 10 Mbps. De fleste lokasjonene ligger på 2 Mbps. Hastigheten inn til våre datasentre er på 1 Gbps.

Både opptak og avspilling av lyd- og bildeopptak krever betydelig mer av nettverket enn det er dimensjonert for i dag. For eksempel gjennomfører de store tingrettene og lagmannsrettene til enhver tid mange rettssaker, og følgelig vil det også kontinuerlig finne sted opptak eller avspilling av lyd og bilde i flere saker. Begge deler krever i prinsippet det samme av nettet.

Hvor mye et opptak eller en avspilling krever av nettet, vil være avhengig av hvilken kvalitet som velges, og om man tar opp både lyd og bilde.

For så vidt gjelder både lyd og bilde, kan NRK nett-TV være illustrerende. Dette sendes i flere ulike kvaliteter alt etter hva man har av hastighet i nettet sitt. De ulike valgene er her 300 kbps, 600 kbps og 1000 kbps.

Et tilsvarende eksempel når det gjelder lyd, NRK nettradio, viser hvor store forskjellene er. Her varierer kvalitetene fra 16 kbps til 172 kbps. Det vil si at selv med høyeste kvalitet på lyden (172 kbps) er man fortsatt bare på ca. halvparten av den laveste kvaliteten (300 kbps) med både lyd og bilde.

Ovenstående medfører at man selv ved de laveste kvalitetene vil få problemer med dagens infrastruktur. Antas det i tillegg at man må ligge rundt de øverste nivåene for å få akseptabelt lyd og bilde, vil det være behov for store oppgraderinger i nettet.

6.1.2 Terminalserver

I motsetning til for eksempel Sverige har Norge valgt en terminalserverløsning. Dette innebærer at i Norge vil alt arbeid som foregår på PC'en bli gjort av en sentral server. Sverige har valgt en løsning der all programvare er installert på den enkelte PC, som igjen krever mer av denne. Det vil si at når det svenske rettsvesen spiller av en video fra en sentral server, er det PC'en som gjør mesteparten av arbeidet, mens en tilsvarende operasjon i det norske systemet ville blitt utført sentralt.

Sverige har valgt å skifte ut PC'ene etter fire år for å sikre at de har nok kapasitet til å kjøre den aktuelle programvaren. I Norge er utskiftningsfrekvensen på i overkant av 8 år. I tillegg kommer at vi har ca 750 tynne klienter som kun er beregnet på å kjøre dagens terminalserverløsning.

I forbindelse med innføring av opptak av lyd og bilde må det vurderes om dagens løsning med terminalserver skal beholdes, eller om man skal gå over til å la all prosessering foregå på den enkelte PC. Alternativt kan muligheten for en kombinasjon av disse vurderes.

Det er flere momenter som er sentrale ved denne vurderingen, bl.a.:

- Det må avklares om terminalserverløsningen kan brukes til å overføre lyd og bilde med akseptabel kvalitet, og i så fall til hvilken pris. I det siste ligger at dagens løsning ikke vil ha høy nok kapasitet og at man derfor må foreta en utvidelse av denne.
- Det må ses på programvareporteføljen i domstolene. Dette for å kunne si noe om hva en lokal installering av programvare (på den enkelte PC kontra på terminalserver) vil kreve, og om det er mulig. En kritisk applikasjon her vil bl.a. være Lovisa. Hvis denne ikke kan kjøre på en forsvarlig måte i lokal installert versjon, vil det på mange måter være retningsgivende for hvor man går videre.
- Det må foretas en gjennomgang av PC-parken i domstolene for å beregne hva det vil koste å få denne opp på et akseptabelt nivå kapasitetsmessig hvis terminalserver ikke skal brukes. Antakelig må man velge et kapasitetsnivå som ikke er så ulikt det svenske. Det må også tas hensyn til at dette nivået skal holdes ved like med de ekstra årlige kostnadene dette vil medføre.

Når disse momentene ses i sammenheng vil det gi en bedre oversikt over kostnadsbildet forbundet med de ulike løsningene. Det må deretter tas stilling til om dagens løsning skal videreføres, eller om en ny skal velges.

6.2 Integrasjon i saksbehandlingssystemet

I rapporten til forprosjektet til ny tvistelov fremgår følgende:

Det vil være nødvendig å avklare hvordan opptak skal initieres, hvordan opptak skal avspilles og hvordan det skal kobles mot eksisterende sak.

Det vil være naturlig at hele prosessen styres fra Lovisa, enten med en egen klient som benytter Lovisas grunndata, eller som en modul i dagens Lovisa-løsning.

Utfordringene er dels å finne frem til en enkel måte å starte og stoppe opptak på, og dels å ha en enkel måte å gjenfinne opptakene på til senere bruk. Spesielt i forhold til det å administrere opptak under en hovedforhandling, må det kreves at utstyret er enkelt å bruke.

Sverige har en integrert opptaks-, avspillings-, lagrings-, gjenfinnings- og slettingfunksjon i sitt saksbehandlingssystem, Vera. Det er også ønskelig med en lignende løsning for de norske domstolene og Lovisa, se også punkt 7.3.2.1.

Det legges derfor i det følgende til grunn at Lovisa-grensesnittet er der opptak og avspilling initieres fra.

For at dette skal være mulig, må det gjøres noe med Lovisas bakenforliggende struktur slik at lyd og bildefiler m.m. kan lagres på lik linje med andre saksdokumenter. Det må også legges inn en media inn- og avspillingsfunksjon.

Dokumentlageret for Lovisa er i dag ePhorte. Dette er planlagt erstattet med et felles dokumentlager for alle fagsystemene i domstolene samt for administrative dokumenter. Det vil være naturlig at også opptak lagres i et slikt system.

En annen mulighet er å bygge opp en egen multimediatatabase i tilknytning til Lovisa som kun inneholder opptak, mens resten av saksdokumentene ligger i det eksisterende dokumentlageret. Dette vil i så fall være tilsvarende som i den svenske modellen.

Det er i ferd med å bli utviklet nye saksbehandlingssystem for jordskifte og Høyesterett. Det vil være naturlig at også disse systemene, på lik linje med Lovisa, brukes til administrering av opptak. På samme måte som Lovisa vil Høyesteretts og jordskiftes nye system komme til å basere seg på et felles dokumentlager, og det synes derfor mest hensiktsmessig at denne løsningen også velges for lagring av opptak.

6.3 Lagringssted

Det er tre alternative lagringsmåter for opptakene:

- Lokal lagring
- Sentral lagring
- Ekstern lagring

Lokal lagring: opptakene lagres på den aktuelle domstolen. Dette kan enten være i form av for eksempel CD/DVDer eller ved å benytte lokale dataservere.

Sentral lagring: opptakene lagres på en sentral lokasjon i nettverket. Dette vil i praksis være på dataservere i et datasenter.

Ekstern lagring: opptakene blir lagret hos en ekstern aktør. Mao. vil det være er en annen aktør enn domstolene som har ansvaret for oppbevaringen av opptakene

Politiet har med sitt system, levert av Indico, valgt den lokale varianten. Lyd og bilde blir tatt opp på en multimediaserver som er koblet til mikrofoner og kameraer i avhørsrommet.

Opptakene blir i etterkant av avhøret brent ut på en DVD for oppbevaring i et arkiv. Det er også mulig å brenne ut CDer med bare lydsporet ved behov. Systemet er et helt frittstående og er ikke integrert mot politiets saksbehandlingssystemer. Ved avspilling kan man benytte en vanlig DVDspiller eller PC.

Det svenske Domstolsverket har valgt den sentrale varianten. Dette er et egenprodusert system som er integrert i deres saksbehandlingssystem, Vera. All administrering av opptak gjøres fra Vera-grensenettet. Også her blir lyd og bilde tatt opp på en lokal multimedia-PC. Imidlertid blir opptakene parallelt med at de spilles inn, overført til en sentral multimediatatabase i Vera. Når opptakene er overført og verifisert sentralt, vil den lokale kopien på multimedia-PC'en bli slettet. Når opptakene skal spilles av går man inn i Vera og starter dem derifra. Opptakene vil da bli avspilt via Vera fra den sentrale multimediatabasen. Dette systemet har på lik linje med Indico's system mulighet for å brenne ut DVDer og CDer med henholdsvis lyd og bilde, og kun lyd.

I forhold til den eksterne varianten kan man igjen se for seg to metoder:

- Opptakene lagres eksternt istedenfor sentralt som over. Det vil si at det lages en parallell løsning med den sentral varianten over, men at alle data går eksternt.
- Opptakene lagres sentralt, men overføres til et eksternt lager for langtidslagring.

Prosjektgruppen vurderer det slik at den lokale varianten som politiet benytter, er en foreldet løsning som er upraktisk i bruk, og ikke særlig hensiktsmessig som et fremtidig system i domstolene. Løsningen vil ta tid, kreve plass og være uforholdsmessig ressurskrevende. Videre

vil den umuliggjøre automatiske sletterutiner. Integrasjonsmuligheten mot Lovisa vil også i beste fall bli vanskelig.

Den sentrale varianten som det svenske Domstolsverket benytter synes å være en løsning som også passer de norske domstolene bra. Den legger også bra til rette for full integrasjon mot Lovisa, jf. punkt 6.2.

Den eksterne varianten synes i utgangspunktet lite hensiktsmessig, og vil reise en god del spørsmål rundt bl.a. sikkerhet og tilgjengelighet til opptakene. Et unntak her er hvis lagringen skjer i Justisnett. Dette kan være en løsning som vil dekke de fleste krav til sikkerhet og tilgjengelighet.

6.4 Hva skal tas opp

Her er det to alternativer:

Det første er om det skal gjøres opptak av hele forhandlingen eller bare parts- og vitneforklaringene. Dette er nærmere beskrevet i punkt 7.3.1.4

Det neste er om det skal tas opp kun lyd eller både lyd og bilde. Dette er behandlet i punkt 5.3.1.

Opptak av bare lyd er et alternativ som medfører den enkleste og billigste løsningen. Dette er også et alternativ som medfører at datamengden som skal lagres blir betydelig mindre enn hvis også bilde skal med.

Opptak av både lyd og bilde medfører en betydelig større utfordring. Behovet for lagringskapasitet er i tillegg betydelig større enn når det kun dreier seg om lyd; høyst sannsynlig minimum 5 ganger større. Det vil si at en opptakssekvens som generer 1 MB med lyddata vil tilsvarende generere minimum 5 MB med data innholdende både lyd og bilde.

Det bør dog være mulig å velge hva som skal tas opp fra sak til sak. Dette samsvarer også med den svenske modellen. Det vil si at man i enkelte saker velger å kun ta opp lyd, mens man som standard tar opp både lyd og bilde.

Opptaksmuligheten ved bruk av tolk må også tas i betraktning. Se for øvrig punkt 7.3.1.3.

6.5 Fjernavhør

I domstolene foretas fjernavhør av vitner via telefon og av både vitner og parter via videokonferanseutstyr. Foreløpig er det bare domstolene som var med i prøveprosjektet med bruk av videokonferanse i retten som kan foreta avhør av parter via video, men forslag om at denne muligheten skal utvides til å gjelde for alle er i skrivende stund ute på høring.

Det er nok kun aktuelt å spille inn lyd fra fjernavhør via telefon,. Hvis det skal spilles inn bilde, vil dette bli et bilde fra rettsalen der vitnet ikke er.

Mange domstoler har fått installert en del videokonferanseutstyr. Enda mer er under utrulling. Dette er tenkt brukt til bl.a. vitneavhør og avhør av parter. I den forbindelse oppstår også problemstillinger rundt opptak. Hvis vitneavhør skal tas opp, må dette også gjelde vitner som forklarer seg via videokonferanse.

Dette medfører i utgangspunktet ikke andre behov for tekniske løsninger, men er et moment som må tas med i den totale betraktningen rundt valg av teknisk utstyr.

6.6 Hvor lenge skal opptakene lagres? - sletting

Lagringstidens lengde er et viktig premiss som må avklares før lagringskapasiteten dimensjoneres. Dette har stor innvirkning på lagerplassen på dataservertene. Det vil være et stort behov for lagringskapasitet hvis opptakene skal lagres over et langt tidsrom. Dette er dog i utgangspunktet ikke å betrakte som en teknisk utfordring, men mer et økonomisk spørsmål.

Prosjektgruppen viser til punkt 5.3.4 når det gjelder de bakenforliggende betraktningene rundt dette.

Det kan ellers nevnes at det vil være viktig å etablere sletterutiner for å begrense lagringsmengden til det nivå som er tilstrekkelig. Svenskene la inn krav om sletterutiner som en forutsetning i sitt prosjekt.

Det må være et krav at slettingen er automatisert. Manuelle rutiner vil være for ressurskrevende. Sletterutinene kan ha unntaksbestemmelser for de tilfeller der særlige behov gjør seg gjeldende.

6.7 Eksterne aktørers tilgang til opptak

Ettersom både parter og andre må ha adgang til å få kopi av opptakene, se punkt 5.3.5, må det lages rutiner for hvordan dette skal gjennomføres i praksis. Det må lages rutiner både for hvordan opptakene teknisk skal kopieres, leveres ut og hvordan tilbakeleveringen skal skje. Det kan være aktuelt å levere ut kun lydopptak eller opptak av både lyd og bilde.

For tiden pågår et prosjekt i DA som har som mål å lage en portalløsning for utveksling av saksdokumenter med eksterne aktører – for eksempel advokater. Denne løsningen kan også benyttes ved utveksling/avspilling av opptak. Et alternativ kan også være å benytte muligheten for å benytte streaming av opptak, dvs. at opptakene spilles av rett på portalen istedenfor at de lastes ned. Parallellen er her tidligere nevnte NRK nett-TV. Dette er alternativer som må vurderes.

I tillegg vil også muligheten for å kunne brenne opptak over på CD/DVD måtte forefinnes i et nytt system. CD/DVD-platene kan utleveres mot kvittering. Tilgang kan gis i form av en kopi (elektronisk overført, usb-nøkkel eller CD/DVD).

Det kan også være aktuelt at politiet håndterer tilgangen i straffesaker, jf. punkt 5.3.5.3.

Ved utveksling av dokumenter med politiet kan Justisnett bli et alternativ. Justisnett er imidlertid fremdeles under oppbygging, og det er foreløpig uklart hvordan den endelige strukturen vil bli, og hvilke fellestjenester og muligheter som vil inngå. Dette må også ses i forhold til hvilken lagringsmodell som blir valgt.

Se ellers punkt 5.3.4 og 5.3.5. (særlig 5.3.5.1).

7 Kapittel - Den praktiske gjennomføringen av lyd- eller lyd- og bildeopptak

I dette kapitlet redegjøres kort for den praktiske gjennomføringen av opptak i Sverige og Danmark, og hvilke praktiske forhold som bør hensyntas ved innføring av lyd- og bildeopptak i Norge.

7.1 Sverige

I Sverige foretas det som nevnt i kapittel 4 både lyd- og bildeopptak av parts- og vitneforklaringer. Etter reformen EMR (En modernare rättegång) nøyer man seg ved ankeforhandlinger i hovrätten i stor utstrekning med å spille av forklaringene i tingsrätten i stedet for å foreta nye avhør.

7.1.1 Oppsummering av EMR

Fra sluttrapporten fra prosjektet for innføringen av EMR trekkes ut følgende:

Det var tre hovedutviklingslinjer for prosjektet:

1. Utbygging av infrastrukturen

Lagring av bilder stiller store krav til kapasitet for overføring og lagring, og en ny IT-infrastruktur måtte derfor bygges opp. Dette gjaldt hele infrastrukturen fra det sentrale datamiljøet i Domstolsverket (DV), nettet mellom DV og domstolene (Domnät) så vel som den respektive domstols lokale nettverk (LAN) og datamaskinene i salene. Det ble anskaffet helt ny sentral hardware, båndbredden ble betydelig økt, og det ble anskaffet multimedia-PC til alle saler. Alle PCer i domstolene kan dermed brukes til avspilling av avhør.

2. Utvikling av innspillings- og avspillingsteknikk

Etter en gjennomgang av markedet, ble det besluttet at innspillings- og avspillingsteknikken skulle egenutvikles for å skape best mulig integrasjon med saksbehandlingssystemet Vera og for å redusere antallet tekniske instrument som måtte håndteres i rettssalen.

3. Utvikling av Vera

For at saksbehandlingssystemet Vera skulle kunne utnyttes som arbeidsverktøy i systemløsningen, krevdes en integrasjon mellom instansene, rutiner for sletting av opptakene samt en strukturert støtte for innspilling og avspilling av opptakene. Kravarbeidet i disse delene ble umiddelbart samordnet med release-håndteringen i Vera for å ikke risikere at de havnet i konflikt med andre store prosjekter.

Rammen for prosjektet var 275 mill. svenske kroner, hvorav 250 mill. svenske kroner var investeringer.

Prosjekt mål:

- Innføre funksjoner for inn- og avspilling av lyd i samtlige rettssaler.
- Utvikle og innføre en systemløsning for inn- og avspilling av lyd- og bildopptak av avhør i de allmenne domstolene inklusive miljø- og fastighetsdomstolene som innebærer blant annet:
 - Skape funksjoner for inn- og avspilling av lyd og bildeopptak i Vera
 - Innføre enhetlig salsteknikk for innspilling av lyd og bilde i alle saler som tingsrättene bruker
 - Innføre en løsning for innspilling av avhør av personer som medvirker i forhandlingene via videokonferanseutstyr
 - Sikre at funksjonene for avspilling av lyd- og bildeopptak kan brukes i forbindelse med domsskriving, forberedelse, foredragning m.m.
- Installere presentasjonsteknikk i samtlige saler som anvendes av hovrättene
- Finne frem til enhetlige funksjoner for pekeskjermer i rettssalene
- Innføre IT-hardware (multimedia-PC) med tilhørende IT-infrastruktur og strukturert sentral lagring integrert med Vera
- Forankre nye arbeidsprosesser utenfra, en analyse av hvordan arbeidsprosessene og arbeidsmiljøet påvirkes av EMR
- Sørge for support og forvaltning i en organisasjon som er forsterket i forbindelse med ikrafttreddelsen.
- Informere og lære opp samtlige brukere
- Håndtere sekretess-(taushets-) og sikkerhetsspørsmål ut fra et virksomhets- og IT/teknikk perspektiv.

Systemløsningen som ble tatt i bruk besto av to frittstående deler, den analoge rettssalsteknikken og den digitale IT-teknikken. De to typene teknikk møtes i en spesielt kraftig PC (multimedia-PC eller MMPC) som ble installert i alle rettssaler. Fra denne PC overføres digitale signaler til Jönköping for lagring i saksbehandlingssystemet Vera. Fra MMPCen overføres de digitale signalene i små segmenter via domstolens LAN og via Domnät til serverne i Jönköping for lagring i Vera multimedia database. Systemløsningen bygger videre på at en mediaplayer ble integrert med Vera, og at den har en innspillings- og avspillingsfunksjon.

Lyd- og bildesignaler fra mikrofon og kamera aktiveres fra pekeskjermen for overføring til salens MMPC. Selve inn- og avspillingen initieres i den nye funksjonen ”förhör” i Vera.

I hovrätten starter man avspilling av et avhør med lyd og bilde gjennom først å markere saksnummer, forhørsperson og innspilling, og deretter ”spill av”. På samme måte som i forbindelse med innspillingen, overføres signalene til MMPCen i salen i små segment. Bildevisningen starter så fort det første segmentet leveres. Det innebærer at visningen starter relativt omgående. Vil man derimot bare vise en del av innspillingen, for eksempel fra en indeks/et bokmerke, må man først buffre opp i MMPCen, noe som medfører en viss ventetid.

For ikke å behøve å dobbeltlagre materiale, dvs både i førsteinstans og i anneninstans, ble det besluttet at opptakene skulle lagres i førsteinstans. For at anneninstans skulle få tilgang til opptakene måtte man lage en ny integrasjon i Vera. Denne forandringen av Vera var både prinsipiell og omfattende.

Den valgte systemløsningen stiller meget høye krav til infrastrukturen. For å håndtere disse kravene var det nødvendig for DV å anskaffe helt ny sentral hardware med meget stor lagringskapasitet og et nytt og mer kraftig domstolsnett.

Det ble installert utstyr i ca 450 saler, hvorav mange av salene var bevaringsverdige, og man måtte ta spesielle hensyn. Det ble utarbeidet en prototyp av et kamerarack med innebygd styresystem for rettssalsteknikken. Denne racken ble installert foran dommerbordet i alle saler. Der det ikke var høyttaleranlegg, ble høyttaleranlegg installert, mens i saler der det allerede var høyttaleranlegg, ble opptaksutstyret integrert med eksisterende utstyr. Kameraenheten for

opptak i salen er ikke integrert med eventuelt videokonferanseutstyr, men det tas også opptak av vitneavhør som gjøres via videokonferanseutstyret.

Det ble igangsatt et omfattende informasjons- og opplæringsprosjekt. Informasjonsmøter for ansatte ble avholdt ved alle domstoler. Tre brosjyrer ble produsert på henholdsvis svensk og engelsk til parter, vitner og tilhørere. En pressemelding ble sendt ut i forbindelse med reformens ikrafttredelse. Domstolene arrangerte lokale informasjonsmøter for berørte advokater og aktører.

Opplæringen i opptak og avspilling av lyd og bilde ble gjennomført i tre trinn. Fire sentrale lærere ble rekruttert og lært opp. Disse fire lærte så opp ca. 180 lokale lærere/teknikkansvarlige som igjen lærte opp stort sett samtlige 3200 ansatte i domstolene.

Teknikken for opptak og avspilling ansees som virksomhetskritisk. Det er derfor nedlagt et omfattende arbeid for dels å utarbeide mulige reserverutiner, dels å etablere tekniske reserverløsninger.

I den nye loven er bildet fra avhørene belagt med ”sekretess”, dvs taushetsbelagt, mens lyden er offentlig. I forarbeidene til reformen konstateres det at ”sekretessen” viker for parts- og partrepresentantens rett til partsinnsyn. Det er derfor anskaffet utstyr for å vise opptakene ved den enkelte domstol.

Noen domstoler, som miljødomstolene og fastighetsdomstolene, gjennomfører rettsmøter utenfor rettssalen. Det har derfor vært nødvendig å finne frem til portabelt utstyr for opptak av forhør utenfor ordinære rettssaler.

Testvirksomheten viste at det er nødvendig at tingsrättene strukturerer og navngir innspillingene på en relevant måte for hovrättene.

En oppsummering av prosjektet viser at prosjektet har lyktes i å nå sine mål. Til og med tidsplan og kostnadsramme er holdt.

7.1.2 Praktiske opplysninger om Sverige

Sverige valgte å installere den samme type kameraenhet for opptak av bilde i alle rettssaler. Kameraenheten er plassert umiddelbart foran dommeren. I saler der det var lydanlegg fra før, benyttes eksisterende anlegg. I saler uten lydanlegg, ble det også installert lydanlegg med mikrofoner og høyttalere.

Opptakene av lyd og bilde lagres i tilknytning til saksbehandlingssystemet Vera og er enkelt gjenfinnbart. Det tas som nevnt kun opptak av forklaring fra parter og vitner. En protokollfører/notarie oppretter en fil for opptaket og starter og stopper opptaket fra Vera. Svenskene har laget en anbefaling som går ut på at det lages minimum én fil for hvert vitne, men også at det lages en ny fil for hvert tiltalepunkt eller ved en naturlig oppdeling av tiltalepunkter. Dette for å gjøre det så enkelt som mulig for ankedomstolen å finne frem i opptakene. Det anbefales også at ikke noe opptak er lengre enn en time fordi det da vil ta lang tid å laste det ned for fremvisning i ankedomstolen.

Filene (opptakene) slettes automatisk to måneder etter rettskraftig dom. Dette er ansett som meget viktig fordi datamengdene som lagres ellers vil bli alt for store.

Svenskene har stort sett en protokollfører/notarie med i retten og det var disse som hadde ansvar for å igangsette og stoppe opptakene med kassettpillere som ble brukt før EMR. Det var derfor ikke nødvendig å styrke bemanningen i retten som følge av innføringen av lyd- og bildeopptak, selv om det er noe mer arbeidskrevende å klargjøre filer for opptak og legge inn eventuelle bokmerker nå enn det var under den tidligere ordningen. I og med at opptaket startes fra saksbehandlingssystemet, er det for øvrig en del informasjon som automatisk kommer med i tilknytning til opptaket, for eksempel hvem som avhøres.

I ankedomstolen kan det tidvis være arbeidskrevende å finne frem opptakene som skal avspilles. For å slippe unødig ventetid bør opptakene så langt det er nødvendig, lastes ned i forkant.

7.2 Danmark

Danmark har som nevnt i kapittel 4 "Gjeldende rett i Norge og enkelte andre land", igangsatt et prøveprosjekt med opptak av lyd.

Det benyttes et opptaksprogram som styres fra dommerens PC, men som er uavhengig av saksbehandlingssystemet. Grunnen til dette er at saksbehandlingssystemet deres er så vidt gammelt at det ikke lar seg kombinere med noe lydopptaksprogram.

Opptaksprogrammet som benyttes er på mange måter likt det i Sverige; man oppretter en fil for opptak og kan skrive inn det man ønsker av informasjon. Som følge av at programmet ikke er tilknyttet saksbehandlingssystemet må det imidlertid legges inn mer informasjon pr. opptak enn i Sverige. Programmet er utviklet av firmaet Indico og benyttes også av politiet i Norge.

I Danmark er det stort sett ikke protokollfører med i retten. Det forutsettes derfor at dommeren selv skriver inn det som er nødvendig på filen og starter og stopper opptakene selv. Opptakene erstatter et tidligere system med manuell protokollering av sammendrag fra hvert enkelt avhør, og har samlet sett resultert i mindre arbeid for dommerne. Dommerne som har vært med på prøveprosjektet har, etter det opplyste, derfor akseptert arbeidet med å gjennomføre opptakene og legge inn informasjon i tilknytning til opptakene.

Utstyret som så langt er installert i Danmark har én opptaksenhet pr. sal. Opptakene lagres fortløpende lokalt på domstolen, men skal overføres til sentral lagring hos Domstolsstyrelsen.

7.3 Norge

7.3.1 Krav til utstyr og systemer ved de alminnelige domstolene

7.3.1.1 Utgangspunktet

I Norge foretas det i de fleste rettssaler verken opptak av lyd eller bilde.

Som påpekt i punkt 4.1.6, disponerer likevel Oslo tingrett opptaksutstyr med en sentral opptaksenhet som kan ta lydopptak fra åtte ulike saler samtidig. Opptaksutstyret er kablet slik at lyden overføres fra salen til den sentrale opptaksenheten. Opptakene tas opp på en harddisk og brennes over på CD. CD-ene lagres sentralt, og kopier av opptakene leveres ut på forespørsel. Utstyret er imidlertid upålitelig på grunn av relativt høy alder, og tingretten kan

ikke garantere at opptak blir tatt eller at lyden er akseptabel. Programmet er levert av Max Manus, men har gått ut av produksjon.

Hvis det skal innføres opptak av lyd og bilde eller bare lyd i Norge, kan man se for seg ulike krav i forbindelse med den praktiske gjennomføringen. Disse kravene gjennomgås nærmere nedenfor.

7.3.1.2 Utstyret i rettssalene

Det må forutsettes at alt utstyret er enkelt å betjene. Videre må det integreres med saksbehandlingssystemet og styringen av eventuelt AV-utstyr i salene, slik at man ikke må håndtere mange ulike systemer.

Videre må det installeres stasjonært opptaksutstyr i alle rettssaler. Systemer for lagring er nærmere omtalt i punkt 6.3 ovenfor.

I saler uten teknisk utstyr må det installeres lydanlegg og kamera, mens det i saler som har lydanlegg, vil være tilstrekkelig å installere kamera.

Hvis det skal være opptak med bilde av parter og vitner, må det tas stilling til om det skal installeres ett kamera som kun skal ta opptak av de som sitter/står i vitneboksen, eller om det også skal kunne tas opptak av flere plasser i salen. Det må minimum installeres ett kamera umiddelbart foran dommerbordet eller på veggen bak dommeren.

Hvis det skal tas opptak av hele rettsmøtet, altså ikke bare av parts- og vitneforklaringer, må det tas stilling til hva som skal filmes/hva kameraet skal peke mot når det ikke foretas avhør av parter eller vitner.

Opptak ved fjernavhør er omtalt i punkt 6.5 foran.

Særlige spørsmål som gjelder opptak i forbindelse med tolk, er behandlet i punkt 7.3.1.3 nedenfor.

Hvis det skal gjøres opptak av rettens leders foredrag i lagrettesaker, se punkt 5.2.10, må det installeres et ekstra kamera i vitneboksen i tillegg til det som er montert foran eller bak dommerbordet i lagrettesalene. Alternativet er at rettens leder står i vitneboksen, men dette anses ikke aktuelt.

I den utstrekning det bare skal tas opptak av lyd, slipper man investeringer og problematikk rundt kostnader og plassering av kameraer.

De domstoler som setter rett utenfor de ordinære lokalene, må ha tilgang til mobilt opptaksutstyr. Dette reiser spesielle utfordringer. Mobilt utstyr må takle ulike forstyrrelser fra omgivelsene (innendørs og utendørs), det må være robust og tåle påkjenning fra vær og vind, transport, og gjentakende opp- og nedkoplinger, og må også ha tilstrekkelig batteri- og lagringskapasitet. Utstyret må være enkelt og stabilt i bruk, både når det gjelder innspilling/eventuell avspilling og oppmontering.

Det vil også være nødvendig å innpasse installeringen av utstyret i de enkelte rettssalene på en slik måte at estetiske og praktiske hensyn blir godt ivaretatt. Videre må det påregnes å være nødvendig med iverksetting av for eksempel blindingstiltak for å få best mulig bildekvalitet under fremvisningen av opptakene.

7.3.1.3 Opptak i forbindelse med bruk av tolk

Om behovet for opptak i forbindelse med bruk av tolk, vises til punkt 5.2.7 ovenfor.

Det finnes to ulike måter å tolke på:

konsekutivt, dvs. etterskuddsvis hvor man sier en eller flere setninger på et språk og så oversettes disse setningene til tolkespråket

simultant, der tolken oversetter til tolkespråket samtidig som en annen snakker språket

Hvis det tolkes konsekutivt, er det tilstrekkelig med ett opptak, fordi man får opptak av språket og tolkespråket etter hverandre. Hvis man tolker simultant (enten ved å viske eller å bruke teknisk utstyr), er det nødvendig med to parallelle opptak, ett av språket og ett av tolkespråket. Dette er teknisk mulig, men mer komplisert og koster sannsynligvis mer. Det vil heller ikke være mulig å la tolken sitte ved siden av og hviske slik det ofte gjøres i dag. Enten må tolken

sitte i en utstyrt tolkeboks eller så må det benyttes et mobilt anlegg hvor tolken har en mikrofon og den som skal høre tolkingen har på seg headset.

Hvis det tolkes til flere enn ett språk, er det nødvendig å ha ytterligere et opptak pr. ekstra språk. Om man ordner dette ved å bruke flere spor på ett opptak eller separate opptak er kun et teknisk spørsmål.

Både Sverige og Danmark tar kun ett opptak.

7.3.1.4 Administrasjon av opptakene i retten (igangsetting og stopp)

Opptakene kan administreres (igangsettes, styres og stoppes) på flere ulike måter. Dette vil gjerne være forskjellig i tingrettene og lagmannsretten.

Ulike alternativer:

- i) Dommeren starter og stopper opptaket før og etter avhør
- ii) En saksbehandler starter og stopper opptaket før og etter avhør (vedkommende må være tilstede i retten hele den tiden det foretas avhør)
- iii) Dommeren starter opptaket ved rettsmøtets/rettsdagens start, setter på pause før pauser, starter igjen etter pauser og stopper opptaket ved rettsmøtets/rettsmøtedagens slutt.

Det vises også til drøftelsen i punkt 5.3.2 foran

Alternativ i) krever en enkel løsning som ikke går utover dommerens hovedfokus i retten, nemlig å administrere prosessen, se punkt 7.3.2.2. Det må således være en forutsetning at det er meget enkelt å starte og stoppe opptaket og å foreta indeksering. Den enkleste måten vil sannsynligvis være at det settes i gang et opptak ved å trykke på en knapp i saksbehandlingssystemet. I dag bruker en del dommere Lovisa under rettsmøtene mens en del andre ikke gjør det. Hvis opptaket skal styres fra Lovisa, må alle dommere ha skjermen på. I Sverige startes opptaket på denne måten og opptaket blir knyttet til vitnet og nummerert fortløpende hvis det er flere avhør av samme vitne. Det ønskelige er imidlertid at man ved for eksempel flere tiltaleposter – i den utstrekning de er klart atskilt - navngir de ulike opptakene slik at gjenfinnbarheten blir god. Dette krever imidlertid mer av dommeren. Alternativt kan opptakene navngis i ettertid av dommeren eller en saksbehandler.

I lagmannsretten er det som oftest tre fagdommere. Rettsboken føres av en annen dommer enn den som er rettens leder. Rettsboken føres stort sett på papir. Det må forutsettes at styring av opptak utføres av én av de to fagdommerne som ikke er rettens leder.

Alternativ ii) medfører en mer utstrakt bruk av saksbehandlere i retten enn det som er vanlig i norske rettssaler i dag. Prosjektgruppen ser likevel denne løsningen som ønskelig, se punkt 5.3.2.

Alternativ iii) er mindre arbeidskrevende under hovedforhandlingen, men medfører lange bolker med dårlig gjenfinnbarhet - i utgangspunktet kun en tidslinje. Hvis tidspunkt for start av vitneavhøret føres i rettsboken, øker gjenfinnbarheten. Det kan også være mulig for dommeren eller en saksbehandler i ettertid å sette bokmerker eller dele opp opptaket slik at det blir ett opptak pr. vitne. Dette vil imidlertid være ressurskrevende.

I tillegg vil det være en betydelig risiko for at det kan oppstå feil. Det vil for det først være en fare for det under forhandlingene skjer feil ved opptaksutstyret eller betjeningen av det, men at dette ikke blir avdekket før etter at forhandlingene er avsluttet. Det kan også oppstå feil under den etterfølgende redigeringen, for eksempel ved at for mye blir slettet.

Det kan videre opptå en problematikk rundt manipulering av opptak.

Hvis man tar opptak av hele saken, blir det dessuten et betydelig større lagringsbehov enn hvis det bare gjøres opptak av forklaringene.

7.3.1.5 Avspilling av opptaket og gjenfinning

Skal opptak kunne påregnes å bli benyttet i praksis, og ivareta de hensynene som er påpekt i punkt 5.2 ovenfor, er det av avgjørende betydning at det gjennom avspilling er mulig å få tilgang til de relevante deler av opptakene på en enkel måte. Det vil ikke være tilstrekkelig at det er mulig å finne fram i et opptak ved hjelp av tidslinjen som må forutsettes alltid å følge opptaket.

Hvis det kun er tatt opptak av parts- og vitneforklaringer, vil det være enklere å finne frem til ønskede deler av et opptak hvis det, i tillegg til navnet på parten/vitnet som (automatisk)

fremgår av filen, også er lagt inn noen stikkord om hvilke tema eller tiltalepost(er) de enkelte delene av opptaket omhandler. Dette kan enten gjøres samtidig med at opptaket gjøres eller i etterkant, av dommer eller av saksbehandler. Dersom en dommer skal gjøre slik indeksering, oppstår spørsmål knyttet til dommerens arbeidssituasjon i retten, jf. punkt 5.3.2 ovenfor og punkt 7.3.2.2. nedenfor.

Hvis det gjøres opptak av hele rettsmøtet, vil det i tillegg til det som er nevnt ovenfor, være enda viktigere at noen, enten i rettsmøtet eller i etterkant, legger inn bokmerker slik at det er lett å finne tilbake.

Uansett om man det tas opptak bare av forklaringene eller hele rettsmøtet, må alle i domstolene (i hvert fall dommerne) ha arbeidsstasjoner med lyd både på kontor plassene og i rettssalene slik at opptakene kan spilles av.

7.3.2 Ulike hensyn som må ivaretas

7.3.2.1 Tilpasning til saksbehandlingssystemet

En forutsetning for at avspilling av opptak skal kunne gjennomføres i det daglige, vil etter prosjektgruppens vurdering være at det foreligger en tilknytning til saksbehandlingssystemet (dvs. Lovisa for tingrettene og lagmannsrettene), jf. punkt 6.2. Opptakene kan i prinsippet tenkes helt eller delvis integrert i saksbehandlingssystemet

Det bør være mulig via den enkelte sak i Lovisa å klikke seg inn på opptaket slik at det kan startes en media player i skjerm bildet. Overføringen fra lagrings enheten må ha tilstrekkelig kapasitet til at man slipper å vente på respons når det søkes langs en tidslinje.

7.3.2.2 Dommerens arbeidssituasjon i retten

Dommerens arbeidssituasjon vil utvilsomt bli best ivaretatt ved å ha med en saksbehandler i retten til å styre opptakene, se også punkt 5.3.2. Hvis en slik løsning ikke er mulig, må det være en forutsetning at opptaksutstyret tilrettelegges slik at dommeren kan håndtere det uten å miste fokus på sine viktigste oppgaver i retten, nemlig å følge med på forhandlingene, ta notater, føre rettsboken, og til enhver tid følge opp det som skjer med spørsmål, veiledning, osv.

Det kan tenkes en rekke tekniske tilpasninger som vil kunne forenkle arbeidssituasjonen noe.

I dag vil en dommer som aktivt benytter data som arbeidsredskap i retten gjerne måtte forholde seg til minst én fysisk skjerm med to skjermbilder oppe. Det ene er et skjermbilde i Lovisa der rettsboken føres fortløpende. Det andre er et vanlig Word-dokument der dommeren kan føre sine løpende notater fra forhandlingene dersom han ikke foretrekker å gjøre dette for hånd. Disse to skjermssidene lar seg - med litt tilvenning - lett kombinere i praksis. I tillegg kan dommeren tenkes å ha en fysisk skjerm nr. 2 (pekeskjerm eller styreenhet) for styring av dør, lys, videokonferanse, mv.

I prinsippet bør det være mulig å lage en egen meny i tilknytning saksbehandlingssystemets skjermbilde for føring av rettsboken. Et element i menyen kan for eksempel være at trykking på ”opptak” i tilknytning til navnet på et vitne oppført i rettsboken, medfører at tidspunktet i sann tid automatisk registreres som ”start” av opptaket i rettsboken. Tilsvarende når det trykkes på pause, avslutning av opptak eller når bokmerker legges inn. Endelig kan systemet automatisk merke av tidspunktet for opptak, f.eks. fortløpende og/eller for hver time, noe som vil øke gjenfinnbarheten.

Generelt anbefales at dommeren ikke må forholde seg til mer enn to fysiske skjermer og at antall skjermbilder i aktiv bruk på den enkelte skjerm blir lavest mulig under rettsforhandlingene.

Valg av en løsning der opptakene styres via dommerens føring av rettsboken, vil gjøre det mulig å benytte færre fysiske skjermer og å ha færrest mulige skjermbilder oppe samtidig.

Ovenstående vil kunne forenkle dagens føring av rettsboken. I teorien kunne man tenke seg at føringen av rettsboken ble mer eller mindre helautomatisert. Kravene til innhold i rettsboken vil også kunne reduseres, siden nærmere personalia på vitner og parter m.v. vil fremgå av opptakene.

Det vil likevel sannsynligvis fortsatt være nødvendig å ha en rettsbok som er ført fortløpende slik at den gir en oversikt over forhandlingenes gang. Enkelte personalia på parter og vitner ligger imidlertid ofte i Lovisa på forhånd alt i dag. Det bør være mulig for dommeren å styre

rekkefølgen av slike aktører som alt er lagt inn på forhånd ved å trykke på en knapp eller undermeny i skjermbildet for rettsboken. I samme skjermbilde kan det være et felt for oppføring av navn på nye aktører, og for å føre inn særlige merknader.

Avslutningsvis gjentas imidlertid at det er klart mest ønskelig at en annen person enn den dommeren som leder forhandlingene, gis i oppdrag å styre opptakene – da forutsatt at ikke dommeren velger å styre dem selv. Dersom styring av opptakene skal komme i tillegg til dommerens allerede mange andre oppgaver, er det atskillig fare for at dommerens totale mengde oppgaver under rettsmøtene vil føre til at det ikke vil være mulig å vie tilstrekkelig oppmerksomhet til det mest sentrale – nemlig selve saksforholdet som behandles.

7.3.2.3 Tilpasning til elektronisk dokumentasjon i retten

Ved en fullstendig elektronisk samhandling vil prosessen i fremtiden bli papirløs i den forstand at alle prosesskriv og annen skriftlig dokumentasjon forutsettes fremvist i retten på elektronisk format. Dette kan gjøres dels via datafiler retten har mottatt på forhånd via saksbehandlersystemet, eller som prosessfullmektigene overfører under rettsforhandlingene. Dokumentkamera kan benyttes for visning av papirer. Skal slike dokumenter inngå som en del av den elektroniske dokumentasjon, må det i tillegg skje en scanning av dokumentet, noe som eventuelt kan skje i ettertid.

En fordel med papirløs dokumentasjon vil være at kun den aktøren som skal dokumentere den aktuelle del av et dokument behøver å finne dette fram. De andre aktørene vil få det som dokumenteres automatisk fremvist på sin skjerm. Dommerne og sakens øvrige aktører slipper m.a.o. å bla i saksdokumenter for å finne fram til det som dokumenteres. Dokumentasjonen kan sikres i en egen fil til rettens bruk. Filen inneholder de dokumenterte delene som blir lagt inn automatisk. Alternativt kan alle saksdokumenter lagret i saksbehandlersystemet forutsettes å være tilgjengelige, men slik at det skjer en automatisk merking (for eksempel ved farger) av de deler som har vært dokumentert. Merkingen kan for eksempel gjøres av den dokumenterende aktør, og dommeren kan godkjenne denne ved å trykke på en knapp i skjermbildet.

Elektronisk dokumentasjon vil medføre behov for et skjermbilde som stort sett må være oppe hele tiden. Det vil derfor være behov for en egen fysisk skjerm der dommeren løpende kan se dokumentasjonen. Dette vil kunne være en felles skjerm som også de øvrige aktører ser på, noe

som stiller særlige krav til oppløsningen på skjermbildet. Det kan også være egen skjerm for henholdsvis dommeren og andre aktører.

7.3.3 Jordskiftedomstolene

7.3.3.1 Praktiske utfordringer ved opptak og avspilling i jordskiftedomstolene

Opptak av forklaringer i jordskiftedomstolene reiser noen andre problemstillinger enn de som vil være dominerende i de alminnelige domstolene. Blant annet må opptak skje med en eller annen form for mobilt utstyr, noe som medfører andre utfordringer enn om utstyret er fast installert i rettssaler. Sentrale deler av forklaringene gis ofte under befaring, og omgivelsene for opptakene vil variere. Det kan også være problemstillinger knyttet til at flertallet av partene er selvprosederende. Utfordringene gjelder både i forhold til egenskaper ved selve opptaksutstyret og i forhold til den praktiske gjennomføringen av opptakene. Behov for mobilt utstyr foreligger også ved de ordinære domstolene, se punkt 7.3.1.2..

7.3.3.2 Rettsmøter i jordskiftedomstolene

Jordskiftedomstolene har ikke egne fast innredede rettssaler på samme måte som de alminnelige domstolene. Det er sjelden at jordskifterettsmøter med partene avholdes i egne lokaler. Rettsmøtene holdes i lokaler i nærheten av området som omfattes av saken. Dette kan for eksempel være kommunelokaler, forsamlingshus og skoler, med andre ord lokaler som kan være svært forskjellige i størrelse og utforming, og ha ulik egnethet for opptak. I de aller fleste saker er det befaring i forbindelse med rettsmøtene, og forklaringer avgis både inne i møtelokaler og ute under befaring. Under befaringsene får partene og eventuelle vitner anledning til å gjøre nødvendige påvisninger og supplere sine forklaringer. Ofte vil sentrale deler av forklaringene bli gitt under befaring.

7.3.3.3 Administrering av opptak i jordskifterettsmøter

De ansatte i jordskiftedomstolene kan deles i tre stillingsgrupper. Dette er jordskifte(over)dommere, ingeniører og saksbehandlere (kontoransatte). I mange saker er ingeniører eller saksbehandlere med på rettsmøtene, men dette praktiseres nok noe forskjellig ved de ulike jordskifterettene. Deres rolle i møtene er å være protokollførere, presentere og forklare tekniske beregninger som er utført, og på annen måte assistere jordskifteretten.

I de sakene hvor det er med ingeniør eller saksbehandler som protokollfører, vil disse kunne starte og stoppe, og gjennomføre administreringen av opptakene under forhandlingene. Dersom opptaksutstyret er enkelt i bruk, og i saker som ikke er for utfordrende å administrere, vil dommeren muligens kunne gjennomføre opptakene selv. Mobilt utstyr vil kanskje medføre ekstra krav til kunnskap om oppkopling og bruk, noe som gjør at det kan bli mye å ha kontroll med for dommerne i tillegg til å styre forhandlingene. Det vises også til drøftelsene i punkt 7.3.2.2.

7.3.3.4 Selvprosederende parter

For de profesjonelle aktørene i rettssalene vil opptak bli en naturlig del av forhandlingene, men for selvprosederende som kanskje ikke har vært i en rettssak før, kan det oppleves annerledes. Det er viktig at dommerne er bevisste denne problemstillingen, ved blant annet å være påpasselige med å stille de riktige kontrollspørsmålene, slik at partene får fram viktige momenter i sin sak. Det er også grunn til å tro at opptaksutstyrets plassering kan ha betydning. En mest mulig diskret plassering vil kunne bidra til at opptakssituasjonen blir mindre skremmende.

7.3.3.5 Stedfesting av opptak - geomerking

Under befaringene vil forklaringene foregå forskjellige steder i forbindelse med påvisninger i terrenget. Opptaksutstyr med innebygd GPS kan derfor være nyttig ved at posisjonen for opptakene registreres. Ved befaringer i områder av en viss størrelse, og med flere forklaringer, vil posisjonsangivelsen for opptakene kunne være til nytte, fordi gjenfinning og senere bruk blir enklere. Man kan for eksempel tenke seg at de registrerte posisjonene kan tas inn i et GIS-prosjekt og presenteres på kart sammen med opplysninger om opptakene. Dette vil gi god oversikt.

8 Kapittel - Kostnader og gevinster

I mandatet er formålet med prosjektet definert slik:

Opptak av parts- og vitneforklaringer i retten forventes å bidra til å:

- a) bedre rettsikkerheten gjennom å sikre notoritet om innholdet i forklaringer avgitt til retten
- b) sikre bedre beslutningsgrunnlag for behandlingen i ankesdomstolen og når saker begjæres gjenåpnet
- c) effektivisere saksbehandlingen i tingretten

Det første formålet er mer å betrakte som et samfunns mål, mens de to siste er effektmål. I tillegg er det forventninger til at opptak av parts- og vitneforklaringer skal gi et bedre beslutningsgrunnlag for tingrettene.

8.1 Alternative løsninger

I prosjekter av en slik størrelse bør ulike reelle løsningsalternativer belyses. Dette delkapitlet beskriver tre tenkte alternativer i tillegg til nullalternativet. De ulike alternativene må så settes opp i mot de krav som stilles på bakgrunn av prosjektets samfunns mål og effektmål.

Alternativene vil deretter bli bearbeidet i en samfunnsøkonomisk analyse. Analysen skal gi grunnlag for å vurdere om summen av nyttevirksomheter overstiger summen av kostnadsvirkninger, samt gi grunnlag for å prioritere mellom alternativene.

- Nullalternativet (nå-situasjonen). Alternativet benyttes som et referansealternativ som de andre alternativene kan måles opp i mot. I dette alternativet skjer ingen utvikling utover å holde dagens systemer i gang
- Alternativ 1: Alternativet legger til grunn at det skal gjøres opptak av kun lyd i alle rettssaler.
- Alternativ 2: Alternativet legger til grunn at det etableres en løsning for opptak av lyd i samtlige rettssaler, og bildeopptak i halvparten av rettssalene
- Alternativ 3: Alternativet legger til grunn at samtlige rettssaler skal ha utstyr for opptak både av lyd og bilde

Jordskiftedomstolene har ikke faste rettssaler, men det forutsettes i det følgende at hver domstol får mobilt utstyr i forbindelse med alternativ 1 til 3.

Nærmere beskrivelse av alternativene:

Alternativ 0

I nullalternativet skjer det ingen utvikling/investeringer utover å holde dagens systemer i gang. Nullalternativet vil innebære at opptak kun skjer der hvor slikt utstyr er tilgjengelig i dag. Dette medfører at det ikke vil foreligge noen dokumentasjon av innholdet i forklaringene som gis i retten.

Alternativ 1

Dette alternativet legger til grunn at det etableres løsninger for opptak av kun lyd i samtlige rettssaler. Opptak, avspilling og lagring skjer fra Lovisa. Finansiering må skje ved ekstrabevilgninger. Alternativet vil oppfylle hovedregelen om at det skal gjøres opptak av parts- og vitneforklaringer jf. § 13-7 i tvisteloven, men vil etter prosjektgruppens syn ikke være tilstrekkelig dersom det legges opp til at opptak dels skal tre i stedet for ny forklaring for den dømmende rett.

Alternativ 2

Dette alternativet legger til grunn at det etableres en løsning for opptak av lyd i samtlige rettssaler, mens bildeopptak gjøres tilgjengelig i halvparten av rettssalene. (Minimum én pr. domstol.) Opptak, avspilling og lagring skjer fra Lovisa. Finansiering må skje ved ekstrabevilgninger. Alternativet vil oppfylle hovedregelen om at det skal gjøres opptak av parts- og vitneforklaringer, jf. § 13-7 i tvisteloven. I de rettssaler hvor det kun gjøres lydopptak vil disse opptakene, etter prosjektgruppens syn, ikke være tilstrekkelige dersom det legges opp til at opptak dels skal tre i stedet for ny forklaring for den dømmende rett.

Alternativ 3

Alternativet tar utgangspunkt i at det etableres løsninger for opptak av både lyd og bilde i samtlige rettssaler. Opptak, avspilling og lagring skjer fra Lovisa. Finansiering må skje ved ekstrabevilgninger. Alternativet vil oppfylle hovedregelen om at det skal gjøres opptak av parts- og vitneforklaringer, jf. § 13-7 i tvisteloven, samtidig som løsningen tilfredsstillende

krav som må stilles dersom opptak skal benyttes i stedet for nytt avhør/forklaring for den dømmende rett.

8.2 Krav til tiltaket/prosjektet

På bakgrunn av prosjektets formål må det stilles et sett med krav til løsningen (og gjennomføringen) av prosjektet. Kravene vil være fokusert mot effekter og funksjoner ved løsningen. De beskrevne alternative løsningsforslagene vurderes opp i mot hvordan de innfrir kravene som stilles.

Følgende krav stilles til dette prosjektet:

Tabell 1

Nr	Krav/beskrivelse	Alternativer				Referanse til formål (punkt 8)
		Null	1	2	3	
1	Løsningen skal gjøre det mulig å innfri tvistelovens krav om å foreta opptak av parts- og vitneforklaringer under hovedforhandling og andre rettsmøter	Nei	Ja	Ja	Ja	a
2	Løsningen skal gi en mer konsentrert ankebehandling	Nei	Delvis	Delvis	Ja	b
3	Løsningen skal styrke rettssikkerheten ved at forklaringer sikres for videre rettsprosess og for ettertiden	Nei	Delvis	Delvis	Ja	a
4	Løsningen skal kunne etterprøve kvaliteten på tolketjenester	Nei	Delvis	Delvis	Ja	a
5	Løsningen skal effektivisere ordningen med bevisopptak	Nei	Delvis	Delvis	Ja	a,b,c

Nr	Krav/beskrivelse	Alternativer				Referanse til formål (punkt 8)
		Null	1	2	3	
6	Løsningen må integreres i domstolenes saksbehandlingssystemer (lagres og gjøres tilgjengelig i Lovisa)	Nei	Ja	Ja	Ja	c
7	Løsningen skal tilfredsstillere krav til sikkerhet og personvern som stilles i lov- og regelverk	Nei	Ja	Ja	Ja	a
8	Løsningen må sikre høy kvalitet på opptaket	Nei	Delvis	Delvis	Ja	a, c
9	Løsningen må ha god funksjonalitet (lett å betjene, lagre, gjenfinne med mer)	Nei	Ja	Ja	Ja	c
10	Løsningen skal redusere behovet for at særlig sårbare vitner trenger å forklare seg for retten flere ganger	Nei	Nei	Delvis	Ja	a
11	Løsningen skal bidra til at Norge etterlever konvensjonsforpliktelser ved å sikre grunnlag/dokumentasjon for en betryggende ankeprøving	Nei	Delvis	Delvis	Ja	a, b
12	Løsningen skal være tilgjengelig for dommerne ved skriving av avgjørelser	Nei	Ja	Ja	Ja	a, c
13	Løsningen skal legge til rette for at opptak kan erstatte nye vitneavhør i lagmannsretten	Nei	Nei	Delvis	Ja	b

Som tabellen viser innfrir alternativ 3 ”opptak av både lyd og bilde” samtlige av de krav som er definerte mens nullalternativet ikke innfrir noen av kravene. Når det gjelder alternativ 1

”opptak av kun lyd” vil kravene bare delvis bli oppnådd, og løsningen vil etter prosjektgruppen syn ikke være tilstrekkelig dersom opptakene skal erstatte nye vitneavhør i ankesdomstolene. Alternativ 2 ”lydopptak i samtlige og bilde i halvparten av rettssalene” vil langt på vei tilfredsstille kravene som er satt, men kun delvis i de rettssaler hvor det kun gjøres lydopptak.

8.3 Prissatte effekter

I dette avsnittet gjøres det en vurdering av de prissatte kostnads- og nyttevirkningene. Formålet er å synliggjøre disse i en samfunnsøkonomisk analyse som beregner nettonåverdi av de ulike løsningsalternativene.

8.3.1 Kostnadsvirkninger

I en analyse av kostnadsvirkningene må samtlige forventede kostnader forbundet med prosjektet beregnes. Kostnadsvirkningene kan grupperes i

- Investeringskostnader
- Driftskostnader

Investeringskostnadene er engangskostnader til innkjøp av utstyr, og implementeringskostnader for den nye løsningen. Implementeringskostnadene vil være kostnader forbundet med tilrettelegging for den nye løsningen; tilpasninger i rettssaler, opplæring og tilpasninger mot eksisterende systemer med mer.

I tillegg vil de årlige driftskostnadene i domstolene påvirkes ved etablering av en løsning for opptak. Slik Domstoladministrasjonen har organisert sin virksomhet i dag kjøpes driftstjenestene fra ekstern leverandør. Som følge av dette vil en rekke kostnader som ved egen drift ville vært engangsinvesteringer, i stedet bli årlige driftskostnader i henhold til avtale med leverandør.

I kostnadsberegningene er det tatt utgangspunkt i tidligere kostnadsestimater utarbeidet av DA i notatet TVL Fase II - Kostnadsestimater (vedlegg). Disse estimatene er kvalitetssikret og utfylt på områder som er belyst i dette studie.

8.3.1.1 Investeringskostnader

Med utgangspunkt i kostnadsberegningene i TVL Fase II – Kostnadsestimater, er det gjort følgende endringer:

- I løsningen som her kostnadsberegnes, foretas bildeopptak med eget kamera (videokonferanseutstyret benyttes ikke til opptak i rettssal)
- Kostnader for opptaks- og gjenfinningsenhet er tatt ut
- Anslag over kostnad for styrepanel/pekeskjermer er lagt til
- Anslår kostnader forbundet med tilpasning/utvikling i Lovisa

Investeringskostnader ved de ulike alternativene, beløp i hele 1000-kroner inkl. mva

Investeringskostnader	Alternativ 1	Alternativ 2	Alternativ 3
Utstyrsanskaffelser	144 000	162 000	177 000
Andre engangs-investeringer	6 000	43 000	68 000
Sum investeringskostnader	150 000	205 000	245 000

I vår løsning med sentral lagring av opptak vil det ikke være aktuelt med en lokal opptaks- og gjenfinningsenhet. Imidlertid har det vært nødvendig å anslå kostnader i forbindelse med innkjøp og oppsett av et styringspanel i hver rettssal. Kostnadsestimatet som er gjort i forbindelse med utvikling/tilpasninger i Lovisa vil være svært foreløpige, da det på dette tidspunktet i prosjektet ikke foreligger noen klar beskrivelse av hvilke tekniske endringer som er nødvendige.

8.3.1.2 Driftskostnader

Den viktigste endringen i forhold til TVL Fase II – Kostnadsestimater er:

- Anslår kostnader forbundet med lagring av store datamengder
- Anslår kostnader forbundet med økt kapasitet sentral serverpark – infrastruktur
- Det er tatt høyde for årlige utgifter i forbindelse med oppgradering av bredbåndslinjene for samtlige domstoler
- Økt bemanning i retten i de tilfeller hvor det skal tas opp både lyd og bilde i saker med kun én dommer.

Driftskostnader ved de ulike alternativene, beløp i hele 1000-kroner inkl. mva

	Alternativ 1	Alternativ 2	Alternativ 3
Driftskostnader	42 000	73 000	99 000

Kapasitet i infrastruktur, både lokalt i den enkelte domstol og i sentrale servere, kjøpes i dag av eksterne avtalepartnere. Ved å ta utgangspunkt i antall forklaringer i både tvistesaker og straffesaker, og tidsestimater for de ulike forklaringene (blant annet hentet fra ressursfordelingsmodellen) er lagringsbehovet estimert til 100 TB lagringskapasitet for opptak av både lyd og bilde i et år. Kostnaden for dette er estimert til 10 mill. kr. Hvis det ikke slettes noe i løpet av 10 år, vil kostnadene tidobles. Et alternativ kan være å lagre kun lyd etter at rettskraftig dom forligger. Kostnadene vil da reduseres betraktelig, da lagringsbehovet kun vil være en 1/5 av behovet ved lagring av både lyd og bilde, jf. punkt 6.4. Videre er det gjort anslag på hvilken kapasitet terminalserverløsningen må ha. En årlig driftsutgift for at leverandør skal tilby en slik lagrings- og serverkapasitet er estimert.

Til grunn for beløpene ligger en gjenanskaffelse i løpet av 7 år, og utgifter til serviceavtaler med leverandør som en årlig utgift på 10 pst. av anskaffelseskostnaden.

Kostnadsanslaget forutsetter at dagens terminalserverløsning kan benyttes til å overføre lyd og bilde. Dersom det viser seg at dette ikke er en mulig, vil en god del kostnader som her er beregnet falle bort og erstattes med andre kostnader (eks. utgifter til nye og kraftigere PC-er i domstolene).

8.3.2 Nyttevirkninger

Nytteeffektene deles inn i prissatte nyttevirkninger og ikke-prissatte nyttevirkninger. De ikke-prissatte nyttevirkningene vil omfatte både rene kvalitative nyttevirkninger, og nyttevirkninger som i utgangspunktet er kvantifiserbare, men der vi mangler nødvendige data for å kunne anslå størrelsen.

Å kvantifisere nytten i et prosjekt som dette er svært krevende. Enkelte punkter kan estimeres med relativt små ressurser, andre forhold vil kreve stor innsats i form av studier/undersøkelser, mens andre forhold igjen ikke lar seg kvantifisere. Eksempelvis kan forhold som ”frigjøring av ressurser (tidsbesparelser)” estimeres med relativt stor nøyaktighet, mens eksempelvis ”bedre rettssikkerhet” vil være svært vanskelig å kvantifisere med metoder som er kjent i dag.

De ulike nyttevirkningene sorterer innunder effektmålene for prosjektet. Utover dette er det skissert noen virkninger som er omtalt av tvistemålsutvalget i NOU 2001:32 del III. Disse er også omtalt i kap. 5.2.2.

Tabell 2:

Effektmål	Prissatt	Ikke-prissatt	Forklaring
<p>Bedre rettssikkerheten gjennom å sikre notoritet om innholdet i forklaringer avgitt i retten.</p> <p>Redusere muligheten for å få annet utfall i ankeinstansen ved å forklare seg annerledes/tilpasse forklaringen</p> <p>Avdekke feil og mangler som har sammenheng med språk og kulturelle forskjeller</p> <p>Mindre belastende for sårbare vitner</p> <p>Bedre grunnlag for å komme frem til en materielt riktig avgjørelse</p>		X	Forhold som berører rettssikkerheten er ikke funnet forsvarlig å prissette.
<p>Sikre bedre beslutningsgrunnlag for behandlingen i ankeinstansen og når saker begjæres gjenåpnet</p> <p>Bruk av opptak i stede for nytt avhør av parter og vitner</p> <p>Mer konsentrert ankebehandling</p> <p>Færre saker som ankes når partene vet at det gjøres opptak</p> <p>Sikre en reell ankeprøving, jf. Høyesteretts prinsippavgjørelse</p> <p>Til bruk ved spørsmål om gjenåpning</p> <p>Bedre grunnlag for å vurdere anke</p>	X	X	Disse forholdene er delvis prissatt: Reduksjon i antall saker når det er kjent at opptak gjøres <ul style="list-style-type: none"> ○ Antall ankesaker begrenses ved at opptak sikrer en reell ankeprøving
Effektmål	Prissatt	Ikke-prissatt	Forklaring
Effektivisere saksbehandlingen i	X	X	Disse forholdene er

tingretten Bevisopptak Enedommersaker Domskrivning			delvis prissatt: Bevisopptak (tidsbruk) o Opptak i enedommersaker (tidsbruk)
Øvrig Til hjelp for partene ved utarbeidelse av rettsmidlerklæring Som dokumentasjon på dommeradferd Til hjelp dersom det oppstår spørsmål om det er avgitt falsk forklaring og dette i ettertid ønskes forfulgt strafferettslig		X	Det er ikke funnet forsvarlig å prissette disse effektene.

8.3.2.1 Kvantitative nyttevirkinger

Førsteinstansdomstolene

I forbindelse med bevisopptak og i rettsmøter i straffesaker som gjennomføres utenfor hovedforhandling kan en ordning med opptak være tidsbesparende for tingrettene, jf. kap. 5.2.4. og 5.2.5. Til grunn for anslaget ligger saksavviklingsstatistikk fra Lovisa og estimater om tidsbesparelse per sakstype.

Andreinstansdomstolene

I hvilken grad opptakene skal benyttes av ankeinstans og i hvilke tilfeller opptakene kan benyttes i stedet for nytt avhør er foreløpig usikkert. Dersom det åpnes for at avspilling av tidligere avhør kan tre i stedet for avhør direkte for den dømmende rett kan dette gi effektivitetsgevinster. Vissheten om at det eksisterer opptak kan redusere omfanget av avhør under ankebehandling. Videre kan eksistensen av opptak også hindre parter i å forsøke å nå frem i en ankesak bygget på endringer eller tilpasninger i forhold til tidligere forklaringer.

Videre vil det på bakgrunn av Høyesteretts prinsippavgjørelse 19.12.2008 være nødvendig å fremme anken til behandling såfremt det ikke lar seg gjøre å oppfylle lovens krav om dokumentasjon av innholdet i forklaringene, jf. 5.2.3. Ved å gjøre opptak av forklaringene i første instans vil derfor færre saker kunne fremmes til ankebehandling. Dersom det legges til

grunn at vissheten om at det eksisterer opptak samt dokumentasjonen (jf. Høyesteretts prinsippavgjørelse), hver reduserer antall saker til ankebehandling med 2,5 pst. vil nytteeffekten bli som beskrevet i tabell 3.

Tabell 3 Prissatt nytte i 1000-kroner

	Alternativ 1		Alternativ 2		Alternativ 3	
	Antall årsverk	Prissatt nytte	Antall årsverk	Prissatt nytte	Antall årsverk	Prissatt nytte
Førsteinstansdomstolene						
Bevisopptak	-	-	0,3	253	0,5	506
Fengslingsbegjæringer	0,8	795	0,8	795	0,8	795
Tilståelsesdommer	1,0	1 041	1,0	1 041	1,0	1 041
Besøks- og kontaktforbud	0,2	218	0,2	218	0,2	218
Beslag førerkort	0,3	288	0,3	288	0,3	288
Andreinstansdomstolene						
Færre ankesaker	6,6	5 143	6,6	5 143	6,6	5 143
Reell ankeprøving, jf. Høyesteretts prinsippavgjørelse	3,3	2 571	3,3	2 571	3,3	2 571
Sum	12,2	10 056	12,5	10 309	12,7	10 526

Som vi ser fra Tabell 3 varierer ikke nytteestimatene vesentlig ved de ulike alternativene. Dette kommer av at gevinstene i første rekke er å hente i andreinstansdomstolene, og at lydopptak er tilstrekkelig for de forholdene som her er prissatt.

8.4 Ikke prissatte effekter

Etablering av en løsning med opptak av parts- og vitneforklaringer vil ha mange nyttevirksomheter som det av ulike årsaker vil være faglig uforsvarlig/umulig å beregne.

I vurderingen av de ikke-prissatte konsekvensene kan det tas utgangspunkt i en skala angitt ved – og +, fra meget stor negativ konsekvens til meget stor positiv konsekvens. Dette for å gi tilstrekkelig med nyanser i vurderingen av den enkelte ikke-prissatte konsekvens.

Vurderingsskalaen kan angis slik

Tabell 4

----	---	--	-	0	+	++	+++	++++
Meget stor negativ konsekvens	Stor negativ konsekvens	Middels negativ konsekvens	Liten negativ konsekvens	Ubetydelig/ingen konsekvens	Liten positiv konsekvens	Middels positiv konsekvens	Stor positiv konsekvens	Meget stor positiv konsekvens

Tabellen under angir vurderinger av de ikke-prissatte nyttevirkningene som gikk frem av tabell 2 i kap. 8.3.2.

Tabell 5

Effekt mål	Alternativ			Forklaring
	1	2	3	
<p>Bedre rettssikkerheten gjennom å sikre notoritet om innholdet i forklaringer avgitt i retten.</p> <p>Redusere muligheten for å få annet utfall i ankeinstansen ved å forklare seg annerledes/tilpasse forklaringen.</p> <p>Avdekke feil og mangler som har sammenheng med språk og kulturelle forskjeller</p> <p>Mindre belastende for sårbare vitner</p> <p>Bedre grunnlag for å komme frem til en materielt riktig avgjørelse</p>	++	+++	++++	<p>Rettssikkerhet er det grunnleggende hensynet som tilsier at det bør gjøres opptak. Opptak bedrer rettssikkerheten ved at det vil være mulig å etterprøve innholdet av forklaringene.</p> <p>I en god del situasjoner vil det være å foretrekke opptak av både lyd og bilde, eks. opptak av tegnspråktolk, jf. kap 5.3.1</p>

				Muligheten til å avspille hele eller deler av foretatte avhør under domskrivning kan hindre at en doms innhold blir uriktig som følge av feilerindring fra dommers side
Sikre bedre beslutningsgrunnlag for behandlingen i ankeinstansen og når saker begjæres gjenåpnet Bruk av opptak i stedet for nytt avhør av parter og vitner Mer konsentrert ankebehandling Færre saker som ankes når partene vet at det gjøres opptak Sikre en reell ankeprøving, jf. Høyesteretts prinsippavgjørelse Til bruk ved spørsmål om gjenåpning Bedre grunnlag for å vurdere anke	++	++	++++	Opptak vil være til nytte på alle stadier i forbindelse med forberedelser og gjennomføring av en ankesak for lagmannsretten. Opptak vil sørge for at Norge etterlever internasjonale konvensjoner Opptak vil være av vesentlig betydning for behandlingen av en begjæring om gjenåpning.
Effektivisere saksbehandlingen i tingretten Bevisopptak Enedommersaker Domskrivning	+	++	+++	Tidsbesparelse ved at det gjennomføres opptak i stedet for protokollasjon ved bevisopptak og opptak under rettsforhandlinger i enedommersaker er beregnet Muligheten til å avspille

				hele eller deler av foretatte avhør under domskrivning kan effektivisere domskrivningen
Øvrig Til hjelp for partene ved utarbeidelse av rettsmiddelerklæring Som dokumentasjon på dommeradferd Til hjelp dersom det oppstår spørsmål om det er avgitt falsk forklaring og dette i ettertid ønskes forfulgt strafferettslig	++	++	+++	

Med utgangspunkt i at det i dag ikke foreligger noen direkte dokumentasjon av innholdet i forklaringene fra hovedforhandlingene i norske sivile tvister og straffesaker, vil opptak bidra ubetinget positivt på en rekke områder.

Opptak vil være vesentlig når det brukes tolk eller vedkommende som forklarer seg – for eksempel på grunn av kulturelle forskjeller - har vanskelig for å uttrykke seg i den spesielle situasjonen som et rettslig avhør er. Gjennom opptak vil man i ettertid kunne avklare hvordan avhørene har foregått og hva som har kommet til uttrykk. Foruten ved tolkning fra/til et fremmed språk, vil opptak også være vesentlig for å dokumentere og kontrollere tolkning foretatt av tegnspråktolker. Her vil det være nødvendig med bildeopptak. Videre vil opptak være av vesentlig betydning for fornærmede i voldtektssaker eller ofre for andre former for overgrep, da dette gjør det mulig å avgi forklaring kun én gang for retten, jf. også regjeringens handlingsplan mot vold i nære relasjoner.

Som utgangspunkt legges det til grunn at en forklaring som er avgitt kort tid etter en hendelse, gir et riktigere bilde enn forklaringer som er avgitt senere.

Opptakene kan være til stor hjelp for dommeren under domsskrivingen, og gi bedre grunnlag for å komme frem til en materielt riktig avgjørelse.

Opptak av forklaringer i førsteinstansen, vil kunne være til nytte på alle stadier i forbindelse med forberedelse og gjennomføring av en ankesak for lagmannsretten, herunder både ved partenes vurdering av om en avgjørelse skal ankes, under lagmannsrettens ankeprøving og under selve ankeforhandlingen. Opptak vil også kunne være et nyttig redskap for å konsentrere ankeforhandlingen om det som tvisten reelt sett gjelder.

Ved behandling av begjæringer om gjenåpning av straffesaker vil opptak av forklaringene som ble avgitt under den tidligere rettsbehandlingen av saken, være av vesentlig betydning.

Gjenopptakelseskommisjonen har også understreket dette sterkt i sin uttalelse til forstudiegruppen. Et eksempel på en slik sak er Fritz Moen-saken.

På tross av at lagring av lyd og bilde krever betydelig mer lagringskapasitet enn bare lydopptak, konkluderes det med at opptak av både lyd og bilde – sett ut fra domstolenes behov – er klart å foretrekke.

8.5 Gevinstrealisering

Gevinster og gevinstrealisering kan generelt kategoriseres i følgende grupper:

- Frigjøre ressurser (tidsbesparelse): Dette er gevinster som krever at ledelsen definerer hva frigjorte ressurser skal benyttes til. I utgangspunktet kan denne typen gevinster tas ut i form av nedbemanning/kostnadsreduksjoner eller omdisponering av personell.
- Økt kvalitet på tjenestene: Dette er gevinster som realiseres ved innføring av nye systemer med tilhørende arbeidsprosesser og som normalt ikke krever særskilte gevinstrealiseringstiltak.
- Bedre og raskere beslutninger: Dette er gevinster som realiseres ved innføring av nye systemer med tilhørende arbeidsprosesser og som normalt ikke krever særskilte gevinstrealiseringstiltak.
- Innfri pålagte lovkrav: Dette er gevinster som realiseres ved innføring av nye systemer med tilhørende arbeidsprosesser og som normalt ikke krever særskilte gevinstrealiseringstiltak.

- Høyere kvalitet for profesjonelle aktører/publikum/andre interessenter: Dette er ulike typer gevinster som oppstår hos profesjonelle aktører/publikum/andre interessenter som ikke krever særskilte gevinstrealiseringstiltak fra sektoren side.

De kvantitative effektene som er anslått i dette prosjektet er svært begrensede. Gevinstene er i stedet de rent kvalitative og knyttet til bedret rettsikkerhet. Å gjennomføre opptak vil kreve endringer i rutiner og arbeidsprosesser og det vil være behov for opplæring i bruken av utstyret. En nærmere plan for gjennomføring og realisering av disse gevinstene vil bli konkretisert i forprosjektet.

8.6 Kritiske faktorer/usikkerhet

De kvantitative gevinstene av prosjektet er forholdsvis små. Det viktigste usikkerhetsmomentet er i hvilken grad og på hvilke områder opptakene vil bli nyttiggjort. I mange tilfeller beror dette på fremtidige lovendringer. Anslagene som er gjort over de kvantitative gevinstene anses som konservative.

I en så tidlig fase av prosjektet vil en del faktorer som påvirker kostnadssiden være beheftet med betydelig usikkerhet. I første rekke vil dette gjelde omfanget av de endringene som må gjøres i saksbehandlingssystemet og hvilke investeringer som må gjøres i infrastrukturen for at denne skal kunne takle opptak, lagring og gjenfinning av store datamengder.

Videre er rettssalene i dag svært ulikt utstyrt. Det vil derfor være usikkerhet knyttet til eksakt hvilket utstyr som er nødvendig i den enkelte rettssal. I noen rettssaler vil det finnes noe utstyr som kan benyttes i løsningene som her er beskrevet. En gjennomgang/kartlegging av dette er ikke foretatt ettersom det antas å falle naturlig inn under forprosjektet.

For å redusere usikkerheten knyttet til en del tema, og for å bedre erfaringsgrunnlag, legges det opp til pilotprosjekter i et visst antall domstoler, jf. punkt 10.2.

8.7 Suksesskriterier og risikoområder

Styringsmessig fokus på suksesskriterier og risikoområder skal bidra til å sikre håndtering av hendelser som kan hindre måloppnåelse. Suksesskriterier er forhold som må være til stede for

at prosjektets overordnede mål kan nås. Ved å identifisere de kritiske suksessfaktorene kan risikoområdene defineres.

Tabell 6

Kritiske suksessfaktorer	Risiko
Nødvendige ressurser stilles til rådighet	Risiko for at det ikke bevilges tilstrekkelige midler til prosjektet
De tekniske løsningene fungerer	Risiko for at den tekniske løsningen ikke fungerer
Utstyret er enkelt å bruke og blir tatt i bruk	Risiko for at utstyret er for komplisert og vanskelig å bruke
Opptakene er av god kvalitet og avspilling lett tilgjengelig (skjer raskt)	Risiko for at kvaliteten ikke er god nok til at opptaket kan benyttes
Kapasitet/infrastruktur og lagringskapasitet er tilstrekkelig	Risiko for at infrastrukturen ikke takler å behandle så store datamengder
Nødvendige lovendringer blir vedtatt	Risiko for at nødvendige lovendringer ikke blir vedtatt (lovendringer som sikrer bruk)
Andre instanser/eksterne stiller opp der dette er påkrevd	Risiko for at andre impliserte parter ikke stiller opp

I en slik tidlig fase av prosjektet vil det første hinderet mot måloppnåelse være om de bevilgende myndigheter slutter seg til forslaget til løsning og stiller til rådighet de økonomiske ressurser som er nødvendige. Utover dette er det i tabell 6 forsøkt å sette opp noen kritiske suksessfaktorer og risikoområder som forprosjektet og hovedprosjektet bør ha fokus på. Det vil også være nødvendig å gjennomgå og konkretisere disse faktorene i forbindelse med selve forprosjektet.

8.8 Prosjektgruppens oppsummering

De ulike alternativene er vurdert i forhold til krav til prosjektet og nytte/kostnader, både kvalitativ og kvantitativ nytte.

Omkostningene overstiger klart den kvantitative nytten, men allikevel er den kvalitative nytten så vidt betydelig at prosjektgruppen anbefaler at det velges en løsning med opptak av både lyd og bilde, alternativ 3.

9 Kapittel - Prosjektgruppens anbefalinger

9.1 Hovedpunkter i prosjektgruppens anbefalinger

Prosjektgruppen anbefaler at det i utgangspunktet legges opp til systemer for opptak, lagring og avspilling av både lyd og bilde

Videre anbefales at plikten til å foreta opptak etter tvisteloven utvides til også å gjelde for straffesaker, herunder ankeforhandling i lagmannsrett. Det foreslås at opptaksutstyr for både lyd og bilde gjøres tilgjengelig i alle rettssaler og at opptakene lagres sentralt.

Utstyret anbefales tilrettelagt for at avspilling kan skje, både under rettsforhandlinger og til bruk for den enkelte dommers arbeid med saken. Det bør også tilrettelegges for andres bruk av opptak, i første rekke sakens parter i sivile saker og påtalemyndigheten, forsvareren og Gjenopptakelseskommisjonen i straffesaker. For øvrig anbefales at det gis regler som regulerer nærmere både partenes og allmennhetens tilgang til opptak. Spesielt gjelder dette bildedelen.

På nærmere vilkår anbefaler prosjektgruppen at avspilling kan skje i stedet for utferdigelse av skriftlig protokollat eller nytt avhør av parter eller vitner i spesielle tilfeller. Eksempelvis ved bevisopptak, der det er sårbare vitner, i enedommersaker eller etter partenes samtykke.

Prosjektgruppen anbefaler at det ikke innføres en plikt til å gjøre opptak i saker for jordskiftedomstolene, men at det åpnes for at retten kan beslutte å gjøre opptak ut fra nærmere retningslinjer.

9.2 Anbefalinger om endringer i regelverk

9.2.1 Regler om opptak i sivile saker

Prosjektgruppen anbefaler, ut fra de hensyn som er påpekt i punkt 5.3.6, at plikten til å foreta opptak under hovedforhandling, tvisteloven § 13-7 første ledd, utvides til også å omfatte parts- og vitneforklaringer under ankeforhandling i lagmannsretten.

Plikten til å gjøre opptak bør også gjelde muntlige forklaringer fra sakkyndige. En slik plikt må anses å følge av bestemmelsen i tvisteloven § 25-5 fjerde ledd annet punktum om at avhør av sakkyndige skjer etter reglene for vitner, men det kan etter prosjektgruppen syn være grunn til å presisere dette særskilt i § 13-7. Det kan også være grunn til å lovfeste at opptak av muntlige forklaringer fra sakkyndige skal gjennomføres også i Høyesterett, jf. punkt 5.3.7.

For bevisopptak følger det av tvisteloven § 13-9 første ledd at det enten kan gjøres opptak av forklaringen eller foretas innføring i rettsboken. Ut fra det som er påpekt i punkt 5.2.4, anbefaler prosjektgruppen at opptak av forklaringen gjøres til hovedregel. Når det gjelder utskrift av opptak, inneholder § 13-7 femte ledd en fleksibel regel, som synes anvendelig selv om det gjøres til hovedregel at bevisopptak skal skje ved opptak.

Etter § 13-9 annet ledd skal andre forklaringer enn forklaringer avgitt under hovedforhandling eller ved bevisopptak innføres i rettsboken i den utstrekning retten finner grunn til det.

Prosjektgruppen anbefaler at bestemmelsen endres slik at det også fremgår at retten kan foreta opptak av forklaringer i den utstrekning den finner grunn til det, jf. prosjektgruppens drøftelse i punkt 5.3.8 og 5.3.9. Når det gjelder den nærmere gjennomføringen av opptak, bør bestemmelsen henvises til tvisteloven § 13-7 slik at § 13-7 tredje til sjette ledd og forskrifter gitt med hjemmel i sjette ledd gjøres gjeldende i alle tilfeller der det faktisk foretas opptak under rettsmøter.

Dersom det generelt legges til rette for og gjennomføres opptak av avhør i sivile saker, vil bestemmelsen i tvisteloven § 13-8 om innføring i rettsboken av forklaringer i hovedforhandling få liten praktisk betydning. Det bør vurderes å endre bestemmelsen, blant annet slik at det presiseres at den inneholder unntaksregler som er begrenset til situasjoner der det ikke foretas opptak. Det kan også være grunn til å endre plasseringen av bestemmelsen i loven slik at nåværende § 13-9, med endringer som angitt ovenfor, og § 13-8, bytter plass.

9.2.2 Regler om avspilling i sivile saker

Prosjektgruppen legger til grunn at tvisteloven slik den lyder i dag, ikke er til hinder for at avspilling av hele eller deler av et opptak fra behandlingen av saken i første instans, eventuelt fra en tidligere behandling i samme instans, gjennomføres som et tillegg til et nytt avhør av en part eller et vitne. Det må videre legges til grunn at det vil være anledning til å la avspilling av opptak tre i stedet for nytt avhør så langt partene er enig om dette. Et visst unntak vil likevel

gjelde for saker der partenes rådighet er begrenset, jf. tvisteloven § 11-4. I slike saker vil retten ut fra hensynet til sakens opplysning kunne kreve nytt avhør.

Dersom én part krever nytt avhør av en part eller et vitne, må det etter gjeldende regler antas at retten normalt ikke kan beslutte at det i stedet skal skje avspilling av et tidligere avhør. Rettens adgang til å avskjære parts- eller vitneavhør vil være begrenset til det som følger av de alminnelige reglene om bevisavskjæring.

Som påpekt i punkt 5.2.9, bør det etter prosjektgruppens syn vurderes å åpne for at avspilling kan tre i stedet for nytt avhør selv om partene ikke er enige om dette. Det bør vurderes å gi adgang for retten til å beslutte avspilling i stedet for avhør dersom én av partene ønsker det.

9.2.3 Regler om opptak i straffesaker

Prosjektgruppen anbefaler at straffeprosessloven § 23 om opptak omarbeides slik at den i hovedsak blir liklydende med tvisteloven § 13-7 og § 13-9 etter de endringer som prosjektgruppen har nevnt i punkt 9.2.1 ovenfor og i punkt 9.2.5 nedenfor. Forskriften om lydopptak ved rettslige avhør av 15.11.1985 kan da oppheves.

Reglene om dommeravhør utenfor rettsmøte i straffeprosessloven § 239 og den tilhørende forskriften av 02.10.1998 bør gjennomgås for å oppnå en samordning med det generelle regelverket for opptak.

Straffeprosessloven § 20 bør endres slik at hovedregelen blir at det gjøres opptak ved avhør også utenfor hovedforhandling, jf. prosjektgruppens drøftelse i punkt 5.2.4 om bevisopptak og punkt 5.2.5 om enedommersaker.

Plikt til opptak av rettens leders foredrag for lagretten, jf. punkt 5.2.10, vil kreve lovregulering i straffeprosessloven § 368.

9.2.4 Regler om avspilling i straffesaker

Prosjektgruppen bemerker at straffeprosessloven § 300 i utgangspunktet gir hjemmel for avspilling av opptak av tidligere forklaringer, herunder opptak av forklaringer avgitt i retten. Som påpekt i punkt 5.2.9 må det antas at dersom nytt avhør av et vitne ikke er mulig, kan

opptak av et tidligere rettslig avhør spilles av forutsatt at kravene til kontradiksjon er ivarettatt ved avhøret som ønskes avspilt.

Når nytt avhør er mulig, må § 300, som det er redegjort for i punkt 4.1.5, forstås med visse begrensninger ut fra alminnelige krav til forsvarlig saksbehandling og som følge av bestemmelsen i straffeprosessloven § 296 første ledd om at vitner i utgangspunktet skal avhøres muntlig. I den utstrekning man i slike situasjoner ønsker å tillate at opptak skal kunne tre i stedet for nytt avhør av tiltalte og vitner, jf. prosjektgruppens drøftelse i punkt 5.2.9, vil det således være nødvendig med særskilt lovregulering av dette. Straffeprosessloven har i dag én bestemmelse av denne karakter gjennom § 298, som inneholder en uttrykkelig hjemmel for at opptak av forklaringer fra vitner under 16 år i sedelighetssaker, og i enkelte tilfeller også i andre saker, kan tre i stedet for personlig avhør.

9.2.5 Tilgang til lyd- og bildeopptak, lagring og sletting

Etter tvisteloven § 13-7 fjerde ledd har partene en generell rett til utlån av opptak av alle avhør i saken, og det enkelte vitne har rett til utlån av opptaket av sin egen forklaring. Som fremhevet i punkt 5.3.5.2, går denne retten etter prosjektgruppens syn for langt. Prosjektgruppen anbefaler at disse rettighetene begrenses, enten slik at de bare gjelder opptak av lyd og ikke bilde, eller gjennom mer detaljerte regler om adgangen til bruk av materiale som utleveres. Dersom det gis regler som begrenser adgangen til bruk, synes det nødvendig med straffereaksjoner ved brudd på reglene.

For øvrig må det med hjemmel i tvisteloven § 13-7 sjette ledd og en ny, tilsvarende bestemmelse i straffeprosessloven gis forskrifter med bestemmelser blant annet om lagring og sletting av opptak, i tillegg til nærmere regler om utlån/utlevering av materiale.

Prosjektgruppen har behandlet noe nærmere hva som bør være innholdet i slike regler i punkt 5.3.4 og 5.3.5.

Prosjektgruppen anbefaler at det presiseres i tvisteloven at § 13-7 tredje til sjette ledd og forskrifter gitt med hjemmel i sjette ledd, gjelder i alle tilfeller der det faktisk foretas opptak, jf. også punkt 9.2.1. Tilsvarende presisering bør gjøres i nye bestemmelser i straffeprosessloven.

9.2.6 Jordskifte

Prosjektgruppen anbefaler at det ikke innføres en plikt til å gjøre opptak i saker for jordskiftedomstolene. Dersom dette blir gjennomført vil lovbestemmelsene slik de foreslås i utkast til ny jordskiftelov, langt på vei være dekkende. I foreløpig utkast til jordskiftelov foreslås at §§ 13-7, 13-8 og 13-9 gjøres gjeldende ”så langt dei høver”. Det vises til punkt 4.1.8.

Det vil da være opp til retten å beslutte når det skal gjøres opptak, og det vil ikke være noen begrensninger i forhold til sakstype. Som pekt på ovenfor kan det være noen sakstyper og situasjoner hvor det bør gjennomføres opptak. Hvilke situasjoner dette gjelder, og hvilke kriterier som bør vektlegges, bør konkretiseres nærmere i forarbeider eller på annen måte, slik at retten har et best mulig grunnlag å bygge sin beslutning på.

10 Kapittel – Forslag til videre arbeid

Ifølge mandatet skal det utarbeides ”et kvalifisert underlag for videre arbeid med forprosjekt på området”. Prosjektgruppen legger derfor til grunn at Domstoladministrasjonen allerede har besluttet at det ikke er aktuelt å gå direkte over til et hovedprosjekt, men at neste steg vil være et forprosjekt. De særlige problemstillingene knyttet til gjennomføringen av et hovedprosjekt behandles derfor ikke.

Det videre arbeidet foreslås lagt opp slik:

10.1 Avklaring av sentrale premisser.

Forut for et forprosjekt må Domstoladministrasjonen ta stilling til en rekke sentrale problemstillinger som er reist i denne forstudien. Dette gjelder for eksempel (listen er ikke uttømmende):

- a) I hvilken utstrekning skal opptak skje? Skal det kun gjøres i tingrettene, eller også for jordskiftedomstolene og lagmannsrettene? Skal enkelte forhandlinger for Høyesterett tas opp?
- b) I hvilke sakstyper skal opptak skje?
- c) Skal det tas opp kun lyd, eller både lyd og bilde? Skal dette eventuelt kombineres, slik at man for eksempel i noen tilfeller kan nøye seg med lyd, men i andre tilfeller skal brukes både lyd og bilde?
- d) Skal det i saker med bare én dommer tilkalles en saksbehandler til å bistå med den praktiske gjennomføringen av opptakene?
- e) Hvor og hvor lenge skal opptakene lagres?
- f) Skal opptakene slettes, og når/hvordan skal i så fall det skje?
- g) Skal opptaksløsningen integreres i Lovisa og jordskifterettens saksbehandlingssystem, samt en rekke andre spørsmål relatert til en eventuell slik integrasjon.
- h) Valg mellom ulike alternativer der økonomiske hensyn står sentralt.
- i) Hvilke endringer i regelverket (herunder også lovverket) må/bør gjennomføres? Erfaringsmessig tar lovgivningsarbeid en del tid, og derfor bør Justisdepartementet kontaktes straks man har tatt stilling til hvilke endringer som bør foretas.

- j) Skal valg og innkjøp av teknisk utstyr, herunder opptaksutstyr m.v., skje som ledd i forprosjektet eller etter dette?

Prosjektgruppen støtter Domstoladministrasjonens plan om å sende nærværende rapport på høring til samtlige domstoler før det tas standpunkt til de ovennevnte spørsmålene og den videre prosessen. En slik behandlingsmåte sikrer god forankring i domstolene for en så vidtrekkende reform som dette er, og kan også gi verdifulle innspill.

10.2 Etablering av forprosjekt

Forprosjektet bør få som hovedoppgave å utarbeide spesifikasjoner og beslutningsunderlag for et eventuelt hovedprosjekt. Dette gjøres basert på en detaljert analyse av det besluttede konseptet fra forstudien samt de beslutningene Domstoladministrasjonen har fattet.

Forprosjektet foreslås å skulle:

- a) spesifisere og konkretisere de valgene hovedprosjektet skal bygge på
- b) utarbeide detaljerte krav til løsninger
- c) utarbeide løsnings- og gjennomføringsstrategi for hovedprosjektet
- d) utarbeide fremdriftsplan og budsjett for hovedprosjektet
- e) vurdere valgte løsnings virkning for dommernes og saksbehandlerne arbeidssituasjon
- f) se opptak av forklaringer i sammenheng med andre utviklingsprosjekter, bl.a. elektronisk samhandling, bruk av videokonferanse og analysere/løse de utfordringer/muligheter det eventuelt gir
- g) foreslå hvordan opplæringen i domstolene knyttet til opptak av forklaringer m.v. best kan gjennomføres
- h) gjennomføre et pilotprosjekt som tester ut opptak, gjenfinning, avspilling, lagring etc. ved minst fem tingretter og tre jordskifteretter, samt de lagmannsrettene som er disses ankeinstans. En av de alminnelige domstolene bør være Oslo tingrett som allerede har 10 års erfaring med lydopptak.
- i) oppdatere kost-/nytte-vurdering for valgt konsept
- j) angi risikoanalyse for løsning
- k) angi plan for gevinstrealisering
- l) gjennomgå aktuelle interessenter
- m) informere og kommunisere med interessenter

- n) foreslå organisering/sammensetning av et hovedprosjekt
- o) ferdigstille beslutningsunderlag/anbefaling som Domstoladministrasjonen kan bruke som grunnlag for å ta stilling til om et hovedprosjekt skal etableres, og hvilket mandat dette eventuelt skal få.

Forprosjektet bør berammes slik at det har den kompetansen som er nødvendig for å fylle sine oppgaver på en god måte. Oppgavene er en del mindre vidtrekkende enn de vil være i hovedprosjektet, men likevel omfattende og av stor viktighet.

Prosjektlederen bør ha både faglig og administrativt ansvar, og bør være en person med spesielt høy kompetanse/erfaring. I prosjektgruppen for øvrig bør delta en med spisskompetanse fra IKT-avdelingen, en fra Domstoladministrasjonen som har spesiell kompetanse mht. å foreta kost-/nyttevurderinger, én dommer fra tingrettene, én fra lagmannsrettene, én saksbehandler fra tingrettene, én dommer fra jordskifterettene, én saksbehandler eller ingeniør fra jordskifterettene, samt én representant fra påtalemyndigheten og én fra Advokatforeningen. Det forutsettes at det er en tett kontakt mellom pilotdomstolene og forprosjektgruppen.

Omfanget av arbeidet som gruppen skal utføre, og kostnadene som vil påløpe, kan ikke anslås nærmere før Domstoladministrasjonen har tatt stilling til de sentrale spørsmålene som er omhandlet under punkt 10.1. Det er derfor ikke mulig å på det nåværende tidspunkt anslå hvilket budsjett forprosjektet vil ha behov for.

Domstoladministrasjonen står som oppdragsgiver og må ha det overordnede ansvaret for prosjektet. En mulighet er at styringsgruppen ledes av IKT-avdelingsdirektøren og videre består av avdelingsdirektøren for juridisk avdeling.

Det bør også etableres en referansegruppe som ivaretar brukermedvirkningen. Gruppen kan ha en viktig innspillsfunksjon og bidra til god forankring av prosjektet. Deltakere i en slik referansegruppe kan være noen domstolledere og administrasjonssjefer/direktører, representant fra Dommerforeningen, representant fra Tekna, samt representanter fra fagforeningene for saksbehandlerne i de alminnelige domstolene og jordskiftedomstolene.

Vedlegg

Twistemålsloven Fase II – Kostnadsestimater, utarbeidet av Domstoladministrasjonen 24.10.2008

(Kostnadsestimatene i notatet ble beregnet av DA forut for denne forstudien.)

TVL Fase II - KOSTNADSESTIMATER

INNHOLD

1. INNLEDNING	134
2. OMFANG.....	134
3. ELEKTRONISK SAMHANDLING	134
4. FJERNAVHØR OG FJERNMØTER / VIDEOKONFERANSER.....	136
5. OPPTAK, LAGRING OG GJENFINNING AV LYD OG BILDE.....	138
6. TOTALE UTGIFTER – TVISTELOVENS FASE II.....	144
7. MERBEHOV KOMPETANSEUTVIKLING OG DRIFT.....	145
8. GEVINSTER VED INNFORING AV TVISTELOVEN.....	145

VEDLEGG: KOSTNADSBEREGNINGER FOR ALTERNATIVE UTSTYRSPAKKER	146
---	------------

1. Innledning

Domstolene vil fortsette med systematisk bruk av IKT-teknologi for å øke tilgjengelighet og brukervennlighet for alle typer brukere. Potensialet ved å ta i bruk ny teknologi synes dessuten å være udiskutabel med hensyn til å oppnå bedre kvalitet, effektivitet og åpenhet.

Dette arbeidet vil bli gjennomført i en nærmest kontinuerlig prosess med utredning av behov og prioriteringer i forstudier, forprosjekter og gjennomføringsprosjekter, anskaffelser og utplassering av teknisk utstyr til bruk i stadig flere domstoler, oppgradering av kapasitet i domstolsnett, videreutvikling av Lovisa for å ta høyde for de nye behovene, opplæring og kompetanseutvikling.

I det foreliggende notatet har vi kostnadsberegnet IKT-investeringer til utstyr som kreves for å realisere intensjonene i tvisteloven.

2. Omfang

Ny tvistelov trådte i kraft 1.1.2008 etter lengre forberedelser som først og fremst bestod av tilpasninger av saksbehandlingssystemet Lovisa og opplæring. Videre arbeid for å følge opp intensjonene i den nye tvisteloven, omfatter etablering av

Elektronisk samhandling mellom domstolene og andre aktører i sivile saker.

Fjernavhør og fjernmøter / videokonferanser.

Opptak, lagring og gjenfinning av lyd og bilder.

Det er en omfattende prosess å kostnadsberegne slike IKT-tiltak med god sikkerhet, og det ligger utenfor mandatet vårt for investeringer flere år fram i tid. Kostnadsestimater vil først kunne kvalitetssikres i forstudier og forprosjekter. Kostnadsestimatene som presenteres her i notatet uten gjennomført forstudie, er derfor beheftet med betydelig usikkerhet, noe som ikke er blitt omtalt i de foreløpige anslagene som har vært presentert tidligere.

Forstudien for 'Elektronisk samhandling i sivile saker' foreligger, pilotprosjekter for fjernavhør og fjernmøter (videokonferanser) er gjennomført, og arbeidet med en forstudie for opptak, lagring og gjenfinning av lyd og bilder vil bli gjennomført i tiden fram mot sommeren 2009.

3. Elektronisk samhandling

Elektronisk samhandling for sivile saker omfatter elektronisk dokumentutveksling på en sikker måte, herunder elektronisk signatur. En forstudie ble gjennomført i 2007-2008 hvor formålet

var å gjøre nærmere vurderinger av tekniske løsninger og beskrankninger, utgiftsrammer og finansieringsmuligheter samt vurdere behovet for endringer i regelverket.

I forstudien fant en det hensiktsmessig å gruppere kostnadene knyttet til innføring av elektronisk samhandling i domstolene i tre hovedtyper:

- Investerings-/utviklingskostnader
- Årlige driftskostnader (første år er tatt med her)
- Omstillings- og opplæringskostnader

Investerings- og utviklingskostnadene vil være knyttet til å utvikle en portal, tilpasninger i fagsystemene og etablering av en sikkerhetsløsning. Det bør trolig også gjennomføres et eget prosjekt på hvordan salærkravet bør leveres elektronisk til domstolen. All saksbehandling av salærkrav (e-faktura, salærkrav og vedlegg) vil saksbehandles i Lovisa, som slik vil måtte tilpasses dette. Dette er en løsning det er stor etterspørsel etter i domstolene, og det er aktuelt å gjennomføre dette i 2009.

For å kunne si noe nøyaktig om disse kostnadene kreves en beskrivelse av web- og kommunikasjonsløsningene og en beskrivelse av hvilke tekniske tilpasninger som er nødvendig i fagsystemene. Dette materialet finnes ikke ennå. Basert på den informasjonen som i dag foreligger og erfaringstall fra andre prosjekter er disse kostnadene likevel estimert, både for samhandling i sivile saker og for elektronisk salærbehandling.

Tabell 1. Investeringsbehov for å realisere kravene til elektronisk samhandling og salærbehandling. Alle beløp i mill. kr. 2008 inkl. mva.

Aktiviteter	2008	2009	2010	2011	2012	Kost., mill.kr
Etablere portal for dokumentutveksling m.m.	2	2	-	-	-	4
Utvikle sikkerhetsløsning (pålogging etc.)	1,5	0,5	-	-	-	2
Elektronisk utveksling av salærkrav	2					2
Tilrettelegge fagsystem for el. samhandling	1,5	3,5	-	-	-	5
Tilrettelegge fagsystem for elektronisk salærutveksling	1					1
Opplæring			2	-	-	2
Lisens og vedlikehold pr år			1	-	-	1
Totalt	8	9	-	-	-	17

Innføring av systemer for elektronisk samhandling vil også gi årlige driftskostnader i form av lisens- og vedlikeholdskostnader. Avhengig av teknisk løsning som velges og antall brukere av systemene er disse stipulert til 1 mill. kroner per år.

Foreløpig anslag for det totale investeringsbehovet er 14 mill. kr til elektronisk samhandling i sivile saker og 3 mill. kr til tilrettelegging for elektronisk salærbehandling.

4. Fjernavhør og fjernmøter / videokonferanser

Muligheter for overføring av lyd og bilder er på veg inn i domstolene ved at det er anskaffet utstyr til fjernavhør og fjernmøter. Dette vil være utstyr som begrenser seg til overføring, dvs. det omfatter ikke utstyr til digitale opptak og lagring av det som finner sted.

Utstyrstypen og omfanget av utstyret til fjernavhør og fjernmøter vil måtte tilpasses rettssalene og møterom samt størrelsen på domstolene, slik det allerede skjer i noen domstoler i dag. Men i henhold til tvisteloven vil omfanget måtte økes betydelig da det vil være behov for utstyr til overføring i langt flere tinghus og rettssaler enn det er utstyr i per i dag.

Gjennomføringen av intensjonene i tvisteloven innebærer store investeringer, som ikke uten videre kan gjøres om. For eksempel er sentralt utstyr i domstolenes datasenter for drift av videokonferansenettverket allerede anskaffet i 2008.

Vi har valgt å forenkle beregningene for utstyr til fjernavhør / fjernmøter i en enkelt rettssal til å omfatte utstyr for kr 200.000. Dette omfatter følgende type utstyr av moderat standard:

kameraer, lerret og projektor / skjerm

kodek (styrings- og videoboks)

begrenset installasjonsomfang og fysiske tilpasninger av utstyret i rettssalen

Denne pakken kan varieres etter hva som kreves i hvert enkelt tilfelle, og vil derfor kunne ligge mellom kr 150.000 – 250.000, hvor begge representerer realistiske avvik i hver retning. Disse kostnadene inkluderer ikke en fysisk tilpassing av rettssalene til det nye utstyret.

Oppgradering av sentral infrastruktur vil trolig beløpe seg til 1 mill.kr og for å dekke behovet dette gir for kapasitetsøkning i nettet vil det påløpe ytterligere 2 mill.kr pr år.

Det vil i første omgang trolig ikke være behov for konferanseutstyr i alle dagens 402 rettssaler, og investeringsbehovet er i denne omgang basert på et moderat anslag om å installere utstyr i gjennomsnittlig 2,5 rettssaler pr domstol. Det er ikke behov for videokonferanseutstyr i jordskiftedomstolene.

Vi har i denne omgang beregnet det slik at de 36 alminnelige domstolene med mindre enn 14 ansatte gis anledning til 2 rettssaler / møterom med utstyr, mens de 40 øvrige større alminnelige domstolene vil ha 3-6 utstyrte rettssaler / møterom.

I de rettssakene som settes utenfor tinghusene vil det i denne omgangen ikke gis muligheter for å bruke slikt utstyret til fjernavhør og fjernmøter krever tilknytning til domstolsnettet.

Investeringstakten er lagt på et moderat nivå. Det er videre lagt inn kostnader for en serviceavtale med leverandørene. Med hensyn til kravene om velfungerende IKT-løsninger, dreier dette seg om årlige merutgifter på 10 % av de aktuelle investeringene. Videre vil alle investeringene etter hvert kreve gjenkjøp, og det vil være behov for dette etter 6-8 år. Kostnadene er satt opp med en årlig proresentsats på 15 %. Til slutt er det kravet som

anskaffelsene stiller til økt ressursbruk og bemanning, satt til to årsverk, eller ca 2,5 % av investeringene, og inngår i prosentsatsen for gjenkjøp.

Foreløpig anslag for investeringsbehov til fjernavhør og fjernmøter (videokonferanser) i de alminnelige domstolene i perioden 2009-2012 beløper seg til 45 mill. kr. inklusive serviceavtale med leverandøren. Det tas sikte på at store deler av investeringene fordeles på to år, 2010 og 2011, noe som gir utgifter på 20 mill. kr i 2010. Videre vil alle investeringer medføre økte linjekostnader, påslag til gjenkjøp og økt ressursbehov.

Tabell 2. Investerings- og servicebehov for å realisere kravene til fjernavhør og fjernmøter (videokonferanser). Alle beløp i mill.kr. 2008 inkl. mva.

Aktiviteter	2008	2009	2010	2011	Kost., Mill.kr
Videokonferanseutstyr til de alminnelige domstolene	5	5	20	15	45
Gjenkjøp 15 % pr år		1	3	7	11
Oppgradering av sentral infrastruktur og kapasitetsøkning i nettet				3	3
Totalt	5	6	23	25	59

5. Opptak, lagring og gjenfinning av lyd og bilde

Hovedregelen i tvistelovens § 13-7 er at det skal gjøres opptak av alle parts- og vitneforklaringer, dvs. at disse bevisene skal tas opp, lagres og kunne gjenfinnes digitalt. Jordskiftedomstolene må også forholde seg til denne hovedregelen.

Videre følger det av tvistelovens § 13-7 sjette ledd at opptaket ”arkiveres sammen med saken”, dvs. at det i alle domstolene vil være behov for utstyr til digitale opptak, lagring og gjenfinning.

I den grad det ikke kommer avvikende regler i den nye jordskifteloven, vil dette også gjelde for jordskiftedomstolene.

I NOU 2001: 32 uttaler tvistemålsutvalget at en helst ville foretrekke både lyd- og bildeopptak, men det er verken i lovteksten eller i Ot. prp. 51 (2004-2005) eksplisitt uttalt at opptak skal omfatte både lyd og bilde.

Videre er det bare aktuelt med digitale lydopptak, ikke bildeopptak, i saker som settes utenfor tinghuset eller i jordskiftesaker. For de alminnelige domstolene skyldes dette krav om tilkoping til domstolsnett, og for jordskifterettene at det er behov for å dokumentere rettsmøter i jordskiftesaker bare med lydopptak.

I praksis blir i dag 95 % av rettsmøtene holdt utenfor jordskiftedomstolenes lokaler. Rettsmøtene foregår ofte på lokale grendehus, hos kommunen, ute i terrenget eller hjemme hos partene. Lokalenes akustiske egenskaper varierer derfor mye, noe som setter store krav til utstyrets mobilitet og funksjon, og det mest fornuftige utstyrsvalget vil trolig baseres på en portabel løsning for digitale lydopptak.

Digitalt lydopptaksutstyr bør kunne disponeres personlig av den enkelte dommer, bl.a. siden rettslokalene ikke er statiske, og det foreslås 100 enheter som personlig utrustning for dommerstanden i jordskifterettene. I tillegg forslår vi en portabel opptaksenhet pr jordskiftedøme til bruk i store rettslokaler / forsamlinger, og som disponeres av alle.

Dette krever at opptaksutstyr for lyd- og / eller bilde vil måtte anskaffes for bruk i rettssalene i de alminnelige domstolene, og at kun lydopptaksutstyr vil anskaffes for bruk i felten i jordskifterettene. Vi har slik beregnet alternative løsninger basert på:

- Alt. A: Lydopptak for lagring og gjenfinning, mobilt og montert utstyr
- Alt. B: Lyd- og bildeopptak for lagring og gjenfinning, montert utstyr

I det følgende vises kostnadene for en rekke muligheter i begge alternativer. Det vil være behov for lydutstyr, men ikke bildeutstyr, i alle dagens 402 rettssaler. Investeringsbehovet i tabellen nedenfor er derfor basert på å installere lydutstyr i alle 402 rettssalene, mens det installeres

videokonferanseutstyr gjennomsnittlig i 2,5 sal pr domstol. Mobilt lydutstyr til jordskifterettene er lagt inn i alle alternativer.

Videre utgjør behovet for tilpassing av rettssaler – særlig de store rettssalene - for at dette utstyret skal fungere optimalt (kabling/ el/ lys/ akustikk/ inventar/ arkitektur) en gjennomsnittskostnad på kr 200 000 - 300 000 pr stor rettssal der det er behov for både lyd- og bildeutstyr og omtrent halvparten i de små.

Twistemålsutvalget uttaler at lyd- og bildeopptak er å foretrekke. Bildeopptak vil være et bedre bevismiddel enn lydopptak, ved at også kroppsspråk m.v. vises. Det vil også være i tråd med den øvrige teknologiske utviklingen at utstyret også kan behandle bildeopptak, ikke minst sett i sammenheng med installeringen av videokonferanseutstyr (jf ovennevnte punkt). I saker som settes utenfor tinghuset eller i jordskiftesaker, vil det kun være aktuelt med digitale lydopptak, ikke bildeopptak. For de alminnelige domstolene skyldes dette krav om tilkopling til domstolsnett, og for jordskiftedomstolene er det vurdert at det er behov for å dokumentere rettsmøter i jordskiftesaker bare med lydopptak.

En forstudie for disse investeringene til bruk av lyd og / eller bilde vil gjennomføres første halvår 2009, et forprosjekt trolig i 2010, og det kan derfor synes mest aktuelt at investeringene i domstolene påløper fra 2011.

Her er kostnadsanslagene for Alternativene A: Lydopptaksutstyr for lagring og gjenfinning; montert utstyr i de alminnelige domstolene og mobilt utstyr i jordskifterettene.

1. L200mini: Teknisk minimumsløsning for lydanlegg i 200 rettssaler (ca. 2,5 per domstol).

Alternativet gir en tilfredsstillende lydløsning.

Sum (ekskl. fysisk tilpassing i de store salene) kr 27 700 000

2. L200full: Fullstendig lydanlegg i 200 rettssaler (ca. 2,5 per domstol).

Sum (ekskl. fysisk tilpassing i de store salene) kr 81 700 000

3. L402mini: Teknisk minimumsløsning for lydanlegg i alle 402 rettssalene. Alternativet gir en tilfredsstillende lydløsning.

Sum (ekskl. fysisk tilpassing i de store salene) kr 50 930 000

4. L402full: Fullstendig lydanlegg i alle 402 rettssalene.

Sum (ekskl. fysisk tilpassing i de store salene) kr 141 300 000

Tabell 3.1 Investeringsbehov for å realisere kravene til å gjøre opptak av, lagre og gjenfinne lyd. Alle beløp i mill. kr. 2008 inkl. mva.

Alt. 1:	2011	2012	2013	Kost., mill.kr
Lydopptak, lagring og gjenfinning				
De alminnelige domstolene	16	()	()	27 – 140
Jordskiftedomstolene	2	-	-	2
Videreutvikle fagsystem	2	-	-	2
Kapasitetsøkning infrastruktur	2	1	1	4
Gjenkjøp 15 % pr år	3	()	()	
Fysisk tilpassing store rettssaler				20
Kompetanseutvikling	1	1	1	4
Totalt	26	2	()	62-175

Avhengig av utstyrs kvalitet og hvor mange rettssaler som utstyres er de totale kostnadene for å installere det nødvendige lydutstyret beregnet til å ligge mellom 62 – 175 mill.kr.

Nedenfor er kostnadsanslagene for Alternativene B: Lyd- og bildeopptak for lagring og gjenfinning; montert utstyr i de alminnelige domstolene og mobilt lydutstyr i jordskifterettene.

Oppgradering av bredbåndslinjene til samtlige lokasjoner pga. opptak lyd/bilde til en kostnad på ca. 50.000 årlig per lokasjon. Årlig merkostnad totalt for 90 lokasjoner for alle alternativer med bildeopptak. kr 5 000 000

L/B200mini: Teknisk minimumsløsning lyd og bilde i 200 rettssaler (ca. 2,5 per domstol).

Alternativet gir en tilfredsstillende lydløsning, men ikke helt tilfredsstillende bildeløsning. Sum (ekskl. fysisk tilpassing i de store salene) kr 33 700 000

L/B200full: Fullstendig lydanlegg i 200 rettssaler (ca. 2,5 per domstol). Alternativet har både en god lyd- og bildeløsning. Alternativet forutsetter at videokonferanseutstyr installeres i rettssalene Sum (ekskl. fysisk tilpassing i de store salene)

kr 81 700 000

L/B402mini: Teknisk minimumsløsning lyd- og bildeanlegg i alle 402 rettssalene. Alternativet gir en tilfredsstillende lydløsning, men ikke helt tilfredsstillende bildeløsning. Sum (ekskl. fysisk tilpassing i de store salene) kr 62 990 000

L/B402full: Fullstendig lyd- og bildeanlegg i alle 402 rettssalene. Alternativet har både en god lyd- og bildeløsning, og det forutsetter at videokonferanseutstyr installeres i alle rettssalene. Sum (ekskl. fysisk tilpassing i de store salene) kr 159 470 000

Lmini/Bfull402: Teknisk minimumsanlegg for lyd i alle 402 rettssalene og fullstendig bildeanlegg i gjennomsnittlig 2,5 sal pr domstol. Bildeanlegget forutsetter at videokonferanseutstyr installeres (separat kostnad, jf.). Alternativet har en tilfredsstillende enkel lydløsning og en god bildeløsning.

Sum (ekskl. fysisk tilpassing i de store salene) kr 50 000 000

Tipasset løsning

Installasjon i stor sal (> 75 m²). Dette utgjør 112 saler hvor det installeres videokonferanseutstyr og lydanlegg.

Videokonferanseutstyr (ca. 200.000,- per sal) kr 22 400 000

Lydanlegg (ca. 300.000,- per sal) kr 33 600 000

Opptak og gjenfinningsenhet (ca. 85.000,- per sal) kr 9 520 000

Tilpasning (ca. 200.000,- per sal) kr 22 400 000

Sum kr 87 920 000

Installasjon i mindre sal (< 75 m²). Dette utgjør 290 saler hvor skal det installeres minimumsløsning for video, samt lydanlegg.

Videokonferanseutstyr (minimumsløsning ca. 60.000,- per sal)	kr 17 400 000
Lydanlegg (ca. 300.000,- per sal)	kr 87 000 000
Opptak og gjenfinningsenhet (ca. 85.000,- per sal)	kr 24 650 000
Tilpasning (ca. 100.000,- per sal)	kr 29 000 000
Sum	kr 158 050 000

Dette er denne siste tilpassete løsningen som anbefales og som er ført opp i tabell 3.2.

Tabell 3.2 Investeringsbehov for å realisere kravene til gjøre opptak av, lagre og gjenfinne lyd og bilde. Alle beløp i mill. kr. 2008 inkl. mva.

Alt. 2:	2011	2012	2013	Kost., mill.kr
Lyd- og bildeopptak, lagring og gjenfinning				
De alminnelige domstolene	82	82	82	246
Jordskifterettene	2	-	-	2
Videreutvikle fagsystem	2	-	-	2
Kapasitetsøkning infrastruktur	5	4	4	(13)
Gjenkjøp 15 % pr år	5	16	39	(60)
Fysisk tilpassing store rettssaler				51
Kompetanseutvikling	1	1	1	(3)
Totalt	97	103	126	()

Tidligere beregninger har vært usikre. Dette fordi valg av tekniske løsninger ikke har vært avklart. Det vurderes som nødvendig å utstyre alle rettssaler med dette utstyret fordi det forutsettes opptak av alle parts- og vitneforklaringer. En spesialisering av rettssaler for dette utstyret vil begrense fleksibiliteten i beramningen av saker betydelig.

Legges de nye beregningene til grunn, vil et lyd- og bildeanlegg i alle rettssaler utgjøre en investeringsutgift på om lag 246 mill. kr. I beløpet inngår serviceavtale med leverandør,

omfattende tilpasninger for lyd- og bildeanlegg i større rettssaler, nødvendig utvikling av fagsystem, samt mobilt lydutstyr til jordskiftedomstolene. Det legges foreløpig opp til en installasjon på fire år, med igangsettelse fra 2010. Utgifter til drift og vedlikehold, økt bemanning, samt kapasitetsøkning infrastruktur vil utgjøre om lag 43 mill. kr årlig. Utgiftene antas å påløpe gradvis i investeringsperioden.

6. Totale utgifter – tvistelovens fase II

Aktiviteter (beløp i mill. kr)		2008	2009	2010	2011	2012	2013	Totalt
Elektronisk samhandling	Engangsutgifte	2	6,5	3	3	3		17
	Merutgifter			1	1	1	1	
Fjernmøter og fjernavhør	Engangsutgifte	5	5	20	15			45
	Merutgifter				10	10	10	
Lyd og bilde	Engangsutgifte		0,5		82	82	82	246
	Merutgifter				10	20	43	
Sum		7	12	24	121	116	136	

For å gjennomføre de forutsetninger som ligger i tvistelovens fase II, er gjenstående engangsutgifter estimert til totalt 308 mill. kr. Dette inkluderer utgifter for en løsning for elektronisk behandling av salæroppgaver.

Investeringene for de ulike aktivitetene i tvisteloven medfører årlige merutgifter i form av drift og vedlikehold, økt ressursbruk, økt behov for kapasitet, samt lisenser på om lag 54 mill. kr. Det ble i statsbudsjettet for 2008 bevilget 19 mill. kr til tvistelovens fase II. Dersom det blir forskyvninger i framdriften, vil midler bli overført til senere budsjettår.

Med nødvendige bevilgninger i årene fremover, tas det sikte på at etableringen av de skisserte løsningene er ferdig installert i domstolene i løpet av 2013. For å følge denne fremdriften vil det i 2010 være nødvendig med bevilgninger i størrelsesorden 24 mill. kr, hovedsakelig til innføringen av utstyr for fjernavhør og fjernmøter.

7. Merbehov kompetanseutvikling og drift

Domstolenes arbeidsoppgaver stiller krav til oppdaterte og velfungerende IKT-løsninger. Dette bidrar både til bedre ressursutnyttelse og en mer effektiv saksavvikling.

Ressursinnsatsen på IKT-området har vært økende, både sentralt og lokalt, og det er behov for også å inkludere de årlige ressursene som medgår til økt planlegging og gjennomføring, samt behovet for oppfølging og drifting av denne infrastrukturen. Det kan i denne forbindelse dreie seg om to årsverk (eller i størrelsesorden 2,5 %) av investeringene.

Sammen med den generelle utviklingen mot stadig mer bruk av webbaserte løsninger, vil økt bruk av utstyr til videokonferanser, IP-telefoni og bruk av lyd og bilde kreve betydelige kapasitetsøkninger i domstolsnettet. Dette er en merkostnad som påløper når investeringene til 'Opptak, lagring og gjenfinning av lyd og bilder' realiseres.

Det legges foreløpig opp til en installasjon på tre år, med igangsettelse fra 2011. Investeringene for de ulike aktivitetene i tvisteloven medfører årlige merutgifter i form av drift og vedlikehold, økt ressursbruk, økt behov for kapasitet, samt lisenser på om lag 28 mill. kr. pr år.

Det er et hovedmål å gi de ansatte i domstolene mer systematisk opplæring knyttet til de her omtalte investeringene, fagsystemene, Office, Windows, og de øvrige IKT-verktøyene de bruker i sitt arbeid, og de vil bli tilbudt slik opplæring. I tillegg til det som skjer av opplæring i bruk av Lovisa, settes det av 1 mill.kr pr år til dette.

8. Gevinster ved innføring av tvisteloven

Innføringen av tvisteloven er i første rekke en kvalitetsreform. Endringene vil gi gevinster for partene, men primært nye muligheter for domstolene. Det er imidlertid knyttet stor usikkerhet til dette.

I ikraftsettingsproposisjonen Ot.prp. nr. 74 (2005-2006) kap. 4.3 fremgår det at skal foretas en evaluering av den nye tvisteloven i løpet av tre år etter ikraftsettingen, og det skisseres der et nærmere opplegg for en slik evaluering. DA har sammen med Justisdepartementet deltatt i et arbeid for utarbeidelse av et endelig evalueringsopplegg for den nye tvisteloven og forslag til

gevinstrealiseringsplan i den forbindelse. Resultater fra denne evalueringen vil kunne gi sikrere indikasjoner på eventuelle gevinster.

Investeringer i videokonferanseutstyr og utstyr som gir domstolene muligheter for opptak, lagring og gjenfinning av lyd og bilde er forutsatt å skulle gi forbedringer og effektivisering av eksisterende arbeidsprosesser. Dette kan innebære at tidligere arbeidsoppgaver faller bort eller skal organiseres på en annen måte. For å få dette til må det ofte settes i verk omstillingstiltak. I tillegg vil det være behov for opplæring av ansatte som blir direkte berørt av den nye løsningen.

Det må understrekes at gevinstene i en viss utstrekning vil avhenge av domstolenes budsjettmessige situasjon. En gevinstrealisering vil for eksempel svekkes om det ikke investeres tidsnok i fjernavhør eller fjernmøter (videokonferanser) og muligheter for opptak, lagring og gjenfinning av lyd og bilde. Det er derfor avgjørende at intensjonene i tvisteloven fase II, med de investeringer som er knyttet til dette, gjennomføres i de nærmeste årene.

VEDLEGG: Kostnadsberegninger for alternative utstyrspakker

A. Rettssaler utstyres med muligheter for opptak kun av lyd

Serviceavtale tilkommer i alle alternativer med 10 % av investeringen.

L200mini: Teknisk minimumsløsning for lydanlegg i 200 rettssaler (ca. 2,5 per domstol)

Alternativet gir en tilfredsstillende enkel lydløsning.

Lydutstyr med opptaks- og gjenfinningsmulighet (ca. 115.000,- pr sal) (minimum lydkomponenter)	kr 23 000 000
Mobilt utstyr JSR dommerne (ca. 30.000,- pr utstyr)	kr 3 000 000
Portabelt utstyr per JSR (ca. 50.000 pr. utstyr)	kr 1 700 000
Sum (ekskl. fysisk tilpassing i de store salene)	kr 27 700 000

L200full: Fullstendig lydanlegg i 200 rettssaler (ca. 2,5 per domstol)

Installasjon av lydanlegg (ca. 300.000 pr. sal)	kr 60 000 000
Installasjon av opptaks- og gjenfinningsmulighet (ca. 85.000,- pr sal)	kr 17 000 000
Mobilt utstyr JSR dommerne (ca. 30.000,- pr utstyr)	kr 3 000 000
Portabelt utstyr per JSR (ca. 50.000 pr. utstyr)	kr 1 700 000
Sum (ekskl. fysisk tilpassing i de store salene)	kr 81 700 000

L402mini: Teknisk minimumsløsning for lydanlegg i alle 402 salene. Alternativet gir en tilfredsstillende enkel lydløsning.

Lydutstyr med opptaks- og gjenfinningsmulighet (ca. 115.000,- pr sal) (minimum lydkomponenter)	kr 46 230 000
Mobilt utstyr JSR dommerne (ca. 30.000,- pr utstyr)	kr 3 000 000
Portabelt utstyr per JSR (ca. 50.000 pr. utstyr)	kr 1 700 000
Sum (ekskl. fysisk tilpassing i de store salene)	kr 50 930 000

L402full: Fullstendig lydanlegg i alle 402 salene

Installasjon av lydanlegg (ca. 300.000 pr. sal)	kr 120 600 000
Installasjon av opptaks- og gjenfinningsmulighet (ca. 85.000,- pr sal)	kr 17 000 000
Mobilt utstyr JSR dommerne (ca. 30.000,- pr utstyr)	kr 3 000 000
Portabelt utstyr per JSR (ca. 50.000 pr. utstyr)	kr 1 700 000
Sum (ekskl. fysisk tilpassing i de store salene)	kr 141 300 000

Alternativene B: Rettssaler utstyres med muligheter for opptak av lyd og bilde

Oppgradering av bredbåndslinjene til samtlige lokasjoner pga. opptak lyd/bilde til en kostnad på ca. 50.000 årlig per lokasjon. Årlig merkostnad totalt for 90 lokasjoner

Sum	kr 5 000 000
-----	--------------

Serviceavtale tilkommer i alle alternativer med 10 % av investeringen.

L/B200mini: *Teknisk minimumsløsning lyd og bilde i 200 rettssaler (ca. 2,5 per domstol).*

Alternativet gir en tilfredsstillende enkel lydløsning, men lite tilfredsstillende bildeløsning (saler uten videokonferanseutstyr).

Installasjon av opptaks- og gjenfinningsmulighet (ca. 145.000,- pr sal)	kr 29 000 000
Mobilt utstyr JSR dommerne (ca. 30.000,- pr utstyr)	kr 3 000 000
Portabelt utstyr per JSR (ca. 50.000 pr. utstyr)	kr 1 700 000
Sum (ekskl. fysisk tilpassing i de store salene)	kr 33 700 000

L/B200full: *Fullstendig lydanlegg i 200 rettssaler (ca. 2,5 per domstol).* Forutsetter at videokonferanseutstyr installeres i alle rettssalene (separat kostnad). Alternativet har både en god lyd- og bildeløsning.

Installasjon av lydanlegg (ca. 300.000 pr. sal)	kr 60 000 000
Installasjon av opptaks- og gjenfinningsmulighet (ca. 85.000,- pr sal)	kr 17 000 000
Mobilt utstyr JSR dommerne (ca. 30.000,- pr utstyr)	kr 3 000 000
Portabelt utstyr per JSR (ca. 50.000 pr. utstyr)	kr 1 700 000
Sum (ekskl. fysisk tilpassing i de store salene)	kr 81 700 000

L/B402mini: *Teknisk minimumsløsning lyd og bilde i alle 402 rettssalene.* Alternativet gir en tilfredsstillende enkel lydløsning, men lite tilfredsstillende bildeløsning (saler uten videokonferanseutstyr).

Installasjon av opptaks- og gjenfinningsmulighet (ca. 145.000,- pr sal)	kr 58 290 000
Mobilt utstyr JSR dommerne (ca. 30.000,- pr utstyr)	kr 3 000 000
Portabelt utstyr per JSR (ca. 50.000 pr. utstyr)	kr 1 700 000
Sum (ekskl. fysisk tilpassing i de store salene)	kr 62 990 000

L/B402full: *Fullstendig lydanlegg i alle 402 rettssalene.* Forutsetter at videokonferanseutstyr installeres i alle salene (separat kostnad). Alternativet har både en god lyd- og bildeløsning.

Installasjon av lydanlegg (ca. 300.000 pr. sal)	kr 120 600 000
Installasjon av opptaks- og gjenfinningsmulighet (ca. 85.000,- pr sal)	kr 34 170 000
Mobilt utstyr JSR dommerne (ca. 30.000,- pr utstyr)	kr 3 000 000

Portabelt utstyr per JSR (ca. 50.000 pr. utstyr)	kr 1 700 000
Sum (ekskl. fysisk tilpassing i de store salene)	kr 159 470 000

Lmini/Bfull402: Teknisk minimumsanlegg for lyd og fullstendig bildeanlegg i alle 402 rettssalene. Forutsetter at videokonferanseutstyr installeres i alle salene (separat kostnad, jf.).

Alternativet har en tilfredsstillende enkel lydløsning og en god bildeløsning.

Installasjon av lydanlegg (ca. 115.000 pr. sal)	kr 46 300 000
Mobilt utstyr JSR dommerne (ca. 30.000,- pr utstyr)	kr 3 000 000
Portabelt utstyr per JSR (ca. 50.000 pr. utstyr)	kr 1 700 000
Sum (ekskl. fysisk tilpassing i de store salene)	kr 51 000 000

Installasjon i stor sal (>75 m2)

Dette utgjør 112 saler

Disse skal det installeres videokonferanseutstyr og lydanlegg i

Opptak og gjenfinning av lyd og

bilde

Tilpasning av salen

Videokonferanseutstyr (ca. 200.000,- per sal)	kr 22 400 000
Lydanlegg (ca. 300.000,- per sal)	kr 33 600 000
Opptak og gjenfinningsenhet (ca. 85.000,- per sal)	kr 9 520 000
Tilpasning (ca. 200.000,- per sal)	kr 22 400 000
Sum	kr 87 920 000

Installasjon i mindre sal (<75 m2)

Dette utgjør 290 saler

Disse skal det installeres minimumsløsning for

video,

samt lydanlegg i

Tilpasning av salen

Video (minimumsløsning ca. 60.000,- per sal)	kr 17 400 000
--	---------------

Lydanlegg (ca. 300.000,- per sal)	kr 87 000 000
Opptak og gjenfinningsenhet (ca. 85.000,- per sal)	kr 24 650 000
Tilpasning (ca. 100.000,- per sal)	kr 29 000 000
Sum	kr 158 050 000